พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ในพระบรมราชูปถัมภ์
จัดพิมพ์
ในงานสัปดาห์สมโภชพระไตรปิฎกและอรรถกถา
ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
เนื่องในวโรกาสที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ
ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๕ รอบ

๑๒-๒๐ กันยายน ๒๕๓๕

พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ

ISBN 974-575-231-2

พิมพ์ครั้งแรก กันยายน ๒๕๓๕

ผู้จัดพิมพ์ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์
จัดพิมพ์เนื่องในงานสัปดาห์สมโภชพระไตรปิฎกและอรรถกถา
ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ศิลปกรรม : พระมหาเจิม สุวโจ
พิทธิพงศ์ วงศ์สุริยา

จำนวนพิมพ์ : ๓,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วัดมหาธาตุ ท่าพระจันทร์ กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐
โทร. ๒๒๔-๘๒๑๔, ๒๒๑-๘๘๙๒
โทรสาร ๒๒๔-๘๒๑๔

คำปรารภ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้อุบัติขึ้นด้วยพระราชปรารภของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช รัชกาลที่ ๕ แห่งพระบรมราช-จักรีวงศ์ เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๔๓๒ ในนาม **"มหาธาตุวิทยาลัย"** ต่อมาเมื่อวันที่ ๑๓ กันยายน ๒๔๓๙ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระปรมาภิไธยของพระองค์เอง มาเป็นชื่อของสถาบันว่า ***"มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย"*** นับถึงปัจจุบัน สถาบันนี้ก็มีอายุถึง ๑๐๓ ปี เพื่อให้เป็นสถานบันศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูงของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย

จากพระราชปรารภนี้ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จึงพยายามส่งเสริมการศึกษาเล่าเรียนคัมภีร์พระไตรปิฎกและวิชาที่เกื้อกูลต่อการเข้าใจพระพุทธศาสนาและเป็นเครื่องมือในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาให้กว้างขวางออกไป กล่าวคือ เน้นความเป็นเลิศทางวิชาการด้านพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ จะเห็นได้จากหลักสูตรในระดับปริญญาตรีทุกคณะ ซึ่งบังคับให้นิสิตศึกษาวิชาพระพุทธศาสนาไม่น้อยกว่า ๕๐ หน่วยกิต เป็นต้น

เพื่อสนองตอบพระราชปรารภดังกล่าว มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จึงได้เริ่มโครงการตรวจชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎก และอรรถกถา เป็นของตนเองขึ้น ให้ชื่อว่า ***"พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*** หรือ ***มหาจุฬาเตปิฏก*** และ ***อรรถกถาฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*** โดยเริ่มตรวจชำระกันตั้งแต่เมื่อประเทศไทยได้จัดงานเฉลิมฉลองครบ ๒๕ พุทธศตวรรษ (พ.ศ. ๒๕๐๐) นับเข้าเป็นส่วนหนึ่งของงานฉลองสมโภชนั้น ต่อเมื่อโครงการตรวจชำระพระไตรปิฎกนี้ได้รับพระบรมราชูปถัมภ์จาก**พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี** แล้วการดำเนินงานจึงสะดวกสบายขึ้นและสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีดังที่เห็นในปัจจุบัน

ในศุภมงคลสมัย ที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบนักษัตรนี้ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้จัดงานสัปดาห์สมโภชพระไตรปิฎกและอรรถกถา ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยขึ้น เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติและถวายพระราชกุศลแด่ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระองค์นั้น ระหว่างวันที่ ๑๒-๒๐ กันยายน ๒๕๓๕ นี้

ในงานดังกล่าว ***สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี*** มีพระกรุณาธิคุณเสด็จพระราชดำเนินมาเป็นองค์ประธานเปิดงาน ในวันที่ ๑๒ กันยายน และ***สมเด็จ***

พระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ได้เสด็จมาประทานพระไตรปิฎกและอรรถกถา ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย แก่เจ้าคณะจังหวัดทั่วประเทศ นอกจากนี้ ยังได้จัดให้มีการเทศนา ปาฐกถา อภิปรายและแสดงนิทรรศการเกี่ยวกับพระไตรปิฎก ฯลฯ ตลอดงาน

เพื่อให้งานสมโภชพระไตรปิฎกและอรรถกถาฯ ครั้งนี้ครบถ้วนสมบูรณ์ ทางมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ก็ได้จัดพิมพ์ผลงานวิชาการของคณาจารย์ของมหาวิทยาลัยว่าด้วยความเป็นมาของพระธรรมวินัยและพระไตรปิฎกฉบับต่าง ๆ โดยให้ชื่อว่า ***"พระไตรปิฎก:ประวัติและความสำคัญ"*** เพื่อเผยแพร่ผลงานทางวิชาการของสถาบันและเพื่ออภินันทนาการแด่ท่านผู้มีอุปการคุณทั้งหลาย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ขอขอบคุณ ประธาน รองประธานและคณะกรรมการผู้จัดทำหนังสือนี้ทุกท่าน ตลอดจนคณาจารย์เจ้าของบทความทางวิชาการทุกท่าน และโรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่รีบเร่งพิมพ์ให้จนเสร็จทันงานสมโภชฯ อย่างเรียบร้อยสวยงาม

ท้ายที่สุดนี้ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ขอตั้งกัลยาณจิตน้อมถวายพระพรชัยมงคลแด่***พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ, สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี, สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณ์วลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี*** และ ***พระบรมวงศานุวงศ์ทุกพระองค์*** ให้มีพระพลานามัยสมบูรณ์ประสบแด่อิฏฐวิบุลมนุญผล สถิตสถาพรในพระสิริราชสมบัติและประสบทั้งอามิสสุขและนิรามิสสุขในพระสัทธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายิ่ง ๆ ขึ้นไปเทอญ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ในพระบรมราชูปถัมภ์

คำนำ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ จัดเป็นสถาบันการศึกษาชั้นสูงของพระพุทธศาสนา และเป็นมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนา ซึ่งดำเนินการโดยผู้บริหารที่เป็นพระภิกษุล้วนของคณะสงฆ์ไทย เพื่อสร้างความเป็นเลิศในทางวิชาการพระพุทธศาสนา ตามพระราชปรารภของพระองค์ผู้ทรงสถาปนาสถาบันการศึกษาแห่งนี้คือ***พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราชเจ้า*** พระบรมบพิตรพระองค์นั้น ผู้มีสายพระเนตรยาวไกล และมีพระญาณทัศนะแจ่มแจ้งว่าการศึกษาพระปริยัติสัทธรรมเป็นมูลเหตุแห่งพระปฏิบัติสัทธรรม และพระปฏิบัติสัทธรรมเป็นมรรคาสู่พระปฏิเวธสัทธรรม ดังนั้นพระปริยัติสัทธรรมจึงเป็นทั้งรากทั้งแก่นแห่งพระศาสนา ด้วยเหตุนี้ สมเด็จพระปิยมหาราช พระองค์นั้นจึงทรงมุ่งประสงค์ให้สถาบันนี้เป็นสถานที่ศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้พยายามตอบสนองพระราชปรารภดังกล่าว โดยการจัดการศึกษาระบบใหม่ให้สอดคล้องกับการสรรค์สร้างความเป็นเลิศในวิชาการพระพุทธศาสนา และได้ตรวจชำระจัดพิมพ์***พระไตรปิฎกและอรรถกถา ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*** ขึ้น เพื่อใช้เป็นหลักสูตรในสถาบันแห่งนี้ และเพื่อเผยแพร่แก่สาธารณชนทั่วไปมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๐ ความพากเพียรพยายามตลอด ๓๐ กว่าปีได้สัมฤทธิผลสมบูรณ์เมื่อไม่นานมานี้ ด้วย ความปีติปลาบปลื้ม คณะกรรมการบริหารของมหาวิทยาลัย จึงได้จัดให้มีงานสัปดาห์สมโภช พระไตรปิฎกและอรรถกถาฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อเฉลิมพระเกียรติและถวายพระราชกุศลแด่**สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ** ในศุภมงคลสมัยทรงเจริญพรรษาครบ ๕ รอบนักษัตร ระหว่างวันที่ ๑๒-๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๕ นี้

นอกจากกิจกรรมทางด้านพิธีกรรม อาทิ ***สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี*** จะเสด็จมาเป็นประธานเปิดงาน และ**สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก** เสด็จมาประทานพระไตรปิฎกและอรรถกถา แก่เจ้าคณะจังหวัดทั่วประเทศ และด้านวิชาการ เช่น ปาฐกถา เทศนา อภิปราย และแสดงนิทรรศการ นอกจากนี้มหาวิทยาลัยยังได้จัดพิมพ์หนังสือเพื่อเป็นอนุสรณ์ของงานนี้ชื่อ ***"พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ"*** ซึ่งเป็นหนังสือรวบรวมข้อเขียนทางวิชาการเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของพระไตรปิฎกฉบับต่าง ๆ ทั้งภาษาบาลี สันสกฤต จีน อังกฤษ และฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นต้น

อนึ่งการจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ มีเวลาในการเตรียมต้นฉบับค่อนข้างจำกัด หากจะมีข้อผิดพลาดอย่างไร ข้าพเจ้าขอรับผิดชอบ ขอประทานอภัยด้วย และขอให้ท่านผู้รู้ทั้งหลายกรุณาชี้แนะเพื่อจะได้ปรับปรุงให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นในการพิมพ์ครั้งต่อไป

ในนามของคณะผู้จัดทำ ขอกราบขอบพระคุณ ขอบคุณ คณาจารย์ เจ้าของบทความทุกท่านที่มอบบทความให้ และให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ ขอขอบคุณ **พระมหาเจิม สุวโจ** คณะผู้จัดทำทุกท่าน ที่ช่วยรับภาระทุก ๆ ด้าน **อาจารย์ทรงวิทย์ แก้วศรี** และ **คุณวิเชียร พลบจิตต์** ที่ช่วยเหลือออกแบบปก **คุณพิทธิพงศ์ วงศ์สุริยา** ช่วยจัดการรูปเล่มและ **คุณนพพร โชคไพรศรี** ผู้จัดการโรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ช่วยจัดการและดำเนินการให้หนังสือเล่มนี้ได้ออกมาดูโลกอย่างสวยงามทันเวลาก่อนวันเปิดงาน

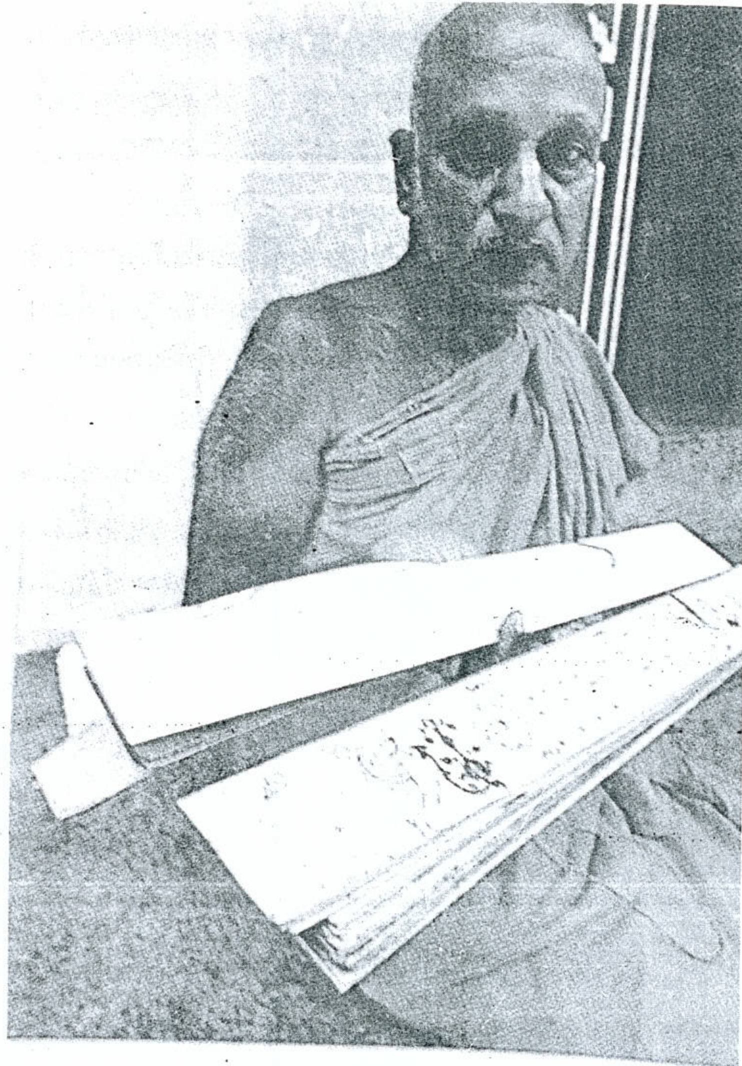
ท้ายที่สุดนี้ ขอถวายพระพรชัยมงคลแด่ **สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี** และพระราชโอรส พระราชธิดาทุกพระองค์ ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์ จงทรงมีพลานามัยสมบูรณ์ ทรงพระเกษมสำราญสถิตสถาพรในสิริราชสมบัติ และร่มเย็น แจ่มแจ้ง สว่างไสวในพระบวรพุทธศาสนาตลอดนิตยกาล และขอให้พุทธศาสนิกชนผู้มีอุปการคุณในการตรวจชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกและอรรถกถา ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จงเป็นผู้มีส่วนแบ่งบุญประสบแต่จตุพิธพรชัยคือ อายุ วรรณะ สุข พละ ธนสารสมบัติ และบรรลุถึงบรมสุข คือพระนิพพานในอนาคตกาลอันใกล้นี้ ด้วยกันทุกท่าน เทอญ

พระมหาสมชัย กุสลจิตฺโต

ประธานคณะกรรมการฝ่ายสูจิบัตรและหนังสืออนุสรณ์

สารบัญ

ประวัติการสังคายนาพระไตรปิฎกบาลี

ปฐมสังคายนา ❑ ทุติยสังคายนา ❑ ตติยสังควยนา ❑ จตุตถสังคายนา ปัญจมสังคายนา ❑ ฉัฏฐสังคายนา ❑ สัตตมสังคายนา ❑ อัฏฐมสังคายนา นวมสังคายนา ❑ ทสมสังคายนา ❑ เอกาทสมสังคายนา ❑ การสังคายนาในพม่า ❑ การสังคายนาฯ เฉลิมพระเกียรติ ร.๙

ประวัติการสังคายนาพระไตรปิฎกบาลี

พระเมธีรัตนดิลก

"สังคายนา" หรือ **"สังคีติ"** คือการจัดระเบียบหลักคำสอนไว้เป็นหมวดหมู่ สะดวกแก่การจดจำนำไปอ้างอิงนั้น มีมาตั้งแต่สมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่แล้ว ปรากฏหลักฐานในปาสาทิกสูตรและสังคีติสูตร ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค มีใจความสรุปได้ว่า เมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่นครปาวาของเจ้ามัลละ พร้อมด้วยพระสงฆ์ประมาณห้าร้อยรูป นิครนถ์นาฏบุตร หรือที่รู้จักกันว่า มหาวีระ ศาสดาของศาสนาเชนได้ดับขันธ์ลงที่เมืองปาวานั้น พวกสาวกนิครนถ์เกิดความแตกแยกทะเลาะวิวาทโจมตีกันเอง ด้วยเหตุที่ยึดถือปฏิบัติและแปลความธรรมวินัยของศาสดาที่เพิ่งจะล่วงลับไม่ตรงกัน

ปาสาทิกสูตรเล่าว่า ท่านพระจุนทะปรึกษากับพระอานนท์ แล้วพากันไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ทรงแนะนำให้รวบรวมธรรมภาษิตของพระองค์เพื่อให้พรหมจรรย์ตั้งอยู่ยั่งยืน

ส่วนสังคีติสูตรบันทึกไว้ว่า ท่านพระสารีบุตรก็ได้ปรารภเหตุการณ์อันน่าเศร้าสลดใจครั้งนี้ จึงพูดกับพระสงฆ์ให้ดูเป็นบทเรียน และว่าควรสังคายนาจัดหมวดหมู่พระธรรมวินัยไว้ให้เป็นหลักฐาน เพื่อให้พระศาสนาไม่วิปริตและดำรงอยู่ได้นานแม้องค์พระศาสดาจะปรินิพพานแล้ว ท่านได้แสดงไว้ให้ดูเป็นตัวอย่าง โดยเริ่มตั้งแต่ธรรมที่มีองค์ประกอบหนึ่งเดียว (สงฺคีติเอกก) ได้แก่การที่สัตว์ทั้งหลายดำรงชีพอยู่ได้ด้วยอาหาร จนถึงธรรมที่มีองค์ประกอบ ๑๐ (สงฺคีติทสก) เช่น อเสกขธรรม ๑๐ คือ อเสกฺขา สมฺมาทิฏฺฐิ ฯลฯ อเสกฺขา สมฺมาญาณํ อเสกฺขา สมฺมาวิมุตฺติ เป็นต้น ความทราบถึงพระบรมศาสดาก็ทรงเห็นชอบด้วย และทรงอนุโมทนาสาธุการ นับได้ว่าเป็นต้นแบบแห่งการสังคายนาพระธรรมวินัย

ปฐมสังคายนา

มีความเป็นมาในสมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัยโดยสรุปว่า ภายหลังพุทธปรินิพพานแล้ว ๒๑ วัน คือเสร็จจากการถวายพระเพลิงพุทธสรีระแล้ว พระมหากัสสปเถระได้ประชุมพระสงฆ์จำนวน ๗๐๐,๐๐๐ รูป ที่มาร่วมถวายพระเพลิง ณ เมืองกุสินารา โดยปรารภถึงถ้อยคำดูหมิ่นพระบรมศาสดาและพระธรรมวินัยของพระสุภัททะซึ่งบวชเมื่อแก่ ได้กล่าวห้ามปรามพระสงฆ์ปุถุชนที่เศร้าโศกเมื่อพระศาสดาปรินิพพานว่า อย่าได้เศร้าโศกเสียใจกันไปเลย บัดนี้เราพ้นจากพระมหาสมณะพระองค์นั้นแล้ว แต่ก่อนพวกเราถูกพระองค์เบียดเบียน ว่ากล่าว

ห้ามปรามเสมอว่า นี้ควรแก่เธอ นี้ไม่ควรแก่เธอ ทีนี้พวกเราทำได้ตามใจปรารถนาแล้ว

พระเถระมีความสังเวชว่า พระศาสดาเพิ่งปรินิพพานได้เพียง ๗ วัน ยังมีภิกษุอลัชชีมากล่าวย่ำยีพระธรรมวินัยได้ถึงปานนี้ หากไม่รีบแก้ไขสืบไปภายหน้าเมื่ออธรรมวาที อวินยวาทีมีพรรคพวกมากขึ้นก็จะมีกำลังทำลายพระศาสนาให้เสื่อมลงโดยเร็ว พระมหาเถระจึงชักชวนพระสงฆ์เหล่านั้นให้ช่วยกันสังคายนาพระธรรมวินัย มีวัตถุประสงค์โดยสรุป คือ

๑. ป้องกันพวกอลัชชีมาย่ำยีพระศาสนาด้วยเข้าใจว่า ปาพจน์ย่อมสิ้นไปพร้อมกับองค์พระศาสดา

๒. ประกาศให้ทราบว่า พระศาสนายังดำรงอยู่ตราบเท่าที่พระธรรมวินัยยังมีผู้ศึกษาและถือปฏิบัติอยู่ ตามหลักการที่พระพุทธเจ้าตรัสให้ถือพระธรรมวินัยแทนองค์พระศาสดา

๓. ป้องกันพวกอธรรมวาที อวินยวาที ได้พรรคพวกแล้ว มีกำลังเบียดเบียนพวกธรรมวาที วินยวาทีในอนาคต

ที่ประชุมสงฆ์ได้เห็นชอบด้วย แล้วมอบหมายให้พระมหากัสสปเถระคัดเลือกพระอรหันตขีณาสพ ผู้มีอภิญญาเพรียบพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ทรงพระไตรปิฎก ซึ่งส่วนมากพระผู้มีพระภาคทรงตั้งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ จำนวน ๔๙๙ รูป หย่อนจำนวน ๕๐๐ ไว้ ๑ รูป เพื่อให้โอกาสแก่พระอานนท์ เพราะเล็งเห็นว่าการสังคายนาครั้งนั้นเว้นพระอานนท์เสียก็จะทำให้ขาดความสมบูรณ์ เพราะท่านเป็นดุจคลังแห่งสัทธรรม ทรงจำคำสอนของพระศาสดาไว้มาก แต่หากจะเลือกท่านเข้าในจำนวนพระสังคีติการก ๕๐๐ รูป ในขณะนั้นก็ยังขาดคุณสมบัติสำคัญ คือท่านยังเป็นพระเสกขบุคคลยังมิได้บรรลุอรหัตผล ที่ประชุมสงฆ์จึงมีมติให้หย่อนจำนวน ๕๐๐ ไว้ ๑ รูป เพื่อรอให้พระอานนท์เป็นพระอริยบุคคลโดยสมบูรณ์ แล้วเข้าร่วมเป็นพระสังคีติกาจารย์ด้วย

เมื่อที่ประชุมสงฆ์ได้ตกลงกันที่จะทำพิธีสังคายนา ณ กรุงราชคฤห์ เพราะบริบูรณ์ด้วยเสนาสนะและโคจรคาม พระมหากัสสปเถระจึงสวดญัตติทุติยกรรมวาจาประกาศห้ามพระสงฆ์นอกจากที่ได้รับเลือกให้เข้าทำสังคายนามิให้เข้าจำพรรษา ณ พระนครนั้น เพื่อเกียจกันมิให้วิสภาคบุคคลเข้าไปขัดขวางให้เสียพิธี ครั้นแล้วพระมหากัสสปเถระและพระอนุรุทธเถระได้พาพระสงฆ์จำนวน ๔๙๙ รูป ผู้ได้รับเลือกเป็นพระสังคีติกาจารย์เดินทางไปยังพระนครราชคฤห์ ส่วนพระอานนท์พุทธอนุชาได้นำบาตรจีวรพุทธบริโภคเดินทางไปยังพระเชตวัน กรุงสาวัตถี ที่ประทับเดิม เพื่อชำระปรับปรุงพระคันธกุฎีดุจดังเวลาที่ยังทรงพระชนม์อยู่ เมื่อได้เวลาจะเข้าพรรษาจึงเดินทางมาพระนครราชคฤห์

ที่กรุงราชคฤห์มหานคร คณะสงฆ์ได้เข้าเฝ้าถวายพระพรขออุปถัมภ์ในการสังคายนาจากพระเจ้าอชาตศัตรู ซึ่งก็ได้พระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ด้านอาณาจักรอย่างสมบูรณ์ โดยทรงปฏิสังขรณ์วัดใหญ่ ๆ (มหาวิหาร) ๑๘ แห่งในพระนครราชคฤห์ และทรงให้สร้างมณฑปสำหรับทำพิธีสังคีติกรรม ณ ประตูถ้ำสัตตบรรณคูหา เชิงเขาเวภารบรรพตถวาย

ครั้นถึงกาลกำหนดจะทำสังคายนา พระสงฆ์ทั้ง ๔๙๙ รูป ได้ประชุมกัน ณ มณฑปศาลาแล้ว กล่าวกันว่า พระอานนท์ได้บรรลุอรหัตผลในคืนก่อนถึงกำหนดการสังคายนาและเพื่อประกาศให้ที่ประชุมสงฆ์ทราบว่า ท่านเป็นอเสกขบุคคล ทรงอภิญญา จึงแสดงปาฏิหาริย์ด้วยการดำดินมาโผล่ตรงอาสนะที่จัดไว้สำหรับท่าน ที่ประชุมได้ตกลงกันมอบหมายให้พระมหากัส-สปเถระเป็นประธาน ทำหน้าที่สอบถามพระธรรมวินัย ให้พระอุบาลีเถระผู้เป็นเอตทัคคะในด้านพระวินัย ทำหน้าที่วิสัชนาในเรื่องที่เกี่ยวกับพระวินัย ให้พระอานนท์พุทธอนุชาผู้ได้ชื่อว่าเป็นคลังแห่งพระสัทธรรม เพราะทรงจำคำสอนของพระศาสดาไว้ได้มาก เป็นผู้วิสัชนาพระธรรมทั้งพระสูตร และพระปรมัตถาภิธรรม และตกลงให้สังคายนาพระวินัยก่อนเป็นอันดับแรก เพราะพระวินัยเป็นแก่นหรือรากแก้วของพระศาสนา แล้วจึงสังคายนาพระสุตตาภิธรรม เมื่อสังคายนาแต่ละปิฎกจบลง พระสงฆ์สังคีติภาณกาจารย์ได้ท่องจำและสังวัธยายปิฎกนั้น ๆ โดยมุขปาฐะ การสังคายนาครั้งนั้น ได้กระทำด้วยวิธีนี้ เป็นเวลา ๗ เดือน จึงจบสิ้น

ผลแห่งการสังคายนา

คัมภีร์สมันตปาสาทิกา อรรถกถาวินัยได้บรรยายว่า พระสังคีติภาณกาจารย์ได้จัดหมวดหมู่พระธรรมวินัยออกเป็น ๓ หมวดใหญ่ เรียกว่า "ปิฎก" คือ

๑. **พระวินัยปิฎก** ประมวลพระพุทธพจน์ส่วนวินัย

๒. **พระสุตตันตปิฎก** ประมวลพระพุทธพจน์ส่วนพระสูตร

๓. **พระอภิธรรมปิฎก** ประมวลพระพุทธพจน์ส่วนพระปรมัตถ์

๑. **พระวินัยปิฎก** แบ่งออกเป็นภาคใหญ่ ๆ เรียกว่า "วิภังค์" คือ

- ภิกขุวิภังค์ ข้อบัญญัติเกี่ยวกับพระภิกษุ
- ภิกขุนีวิภังค์ ข้อบัญญัติเกี่ยวกับภิกษุณี

ภิกขุวิภังค์ แบ่งออกเป็นตอน ๆ เรียกว่า กัณฑ์ ได้ ๘ กัณฑ์ คือ

๑. **ปาราชิกกัณฑ์**	ตอนว่าด้วยอาบัติปาราชิก	๔	สิกขาบท
๒. **เตรสกัณฑ์**	ตอนว่าด้วยอาบัติสังฆาทิเสส	๑๓	สิกขาบท
๓. **อนิยตกัณฑ์**	ตอนว่าด้วยอนิยต	๒	สิกขาบท

๔. **นิสสัคคียกัณฑ์**	ตอนว่าด้วยอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์	๓๐	สิกขาบท
๕. **ปาจิตตียกัณฑ์**	ตอนว่าด้วยอาบัติปาจิตตีย์	๙๒	สิกขาบท
๖. **ปาฏิเทสนียกัณฑ์**	ตอนว่าด้วยอาบัติปาฏิเทสนียะ	๔	สิกขาบท
๘. **อธิกรณสมถกัณฑ์**	ตอนว่าด้วยอธิกรณสมถะ	๗	สิกขาบท

รวมเป็น ๒๒๗ สิกขาบท

ภิกขุนีวิภังค์ แบ่งออกเป็น ๗ กัณฑ์ คือ

๑. **ปาราชิกกัณฑ์**	ตอนว่าด้วยอาบัติปาราชิก	๘	สิกขาบท
๒. **สัตตรสกัณฑ์**	ตอนว่าด้วยอาบัติสังฆาทิเสส	๑๗	สิกขาบท
๓. **นิสสัคคียกัณฑ์**	ตอนว่าด้วยนิสสัคคียปาจิตตีย์	๓๐	สิกขาบท
๔. **ปาจิตตียกัณฑ์**	ตอนว่าด้วยอาบัติปาจิตตีย์	๑๖๖	สิกขาบท
๕. **ปาฏิเทสนียกัณฑ์**	ตอนว่าด้วยอาบัติปาฏิเทสนียะ	๘	สิกขาบท
๖. **เสขิยกัณฑ์**	ตอนว่าด้วยเสขิยวัตร	๗๕	สิกขาบท
๗. **อธิกรณสมถกัณฑ์**	ตอนว่าด้วยอธิกรณสมถะ	๗	สิกขาบท

รวมเป็น ๓๑๑ สิกขาบท

นอกจากอุภโตวิภังค์ คือ ภิกขุวิภังค์และภิกขุนีวิภังค์ทั้งสองนี้แล้ว พระวินัยปิฎกยังจัดเป็นภาคได้เป็น ๕ ภาค คือ

๑. **คัมภีร์อาทิกรรม**	ว่าด้วยอาบัติปาราชิก สังฆาทิเสส อนิยต และต้นบัญญัติในสิกขาบทต่าง ๆ
๒. **คัมภีร์ปาจิตตีย์**	ว่าด้วยอาบัติปาจิตตีย์ ซึ่งถือว่าเป็นอาบัติเบา
๓. **คัมภีร์มหาวรรค**	ว่าด้วยพุทธประวัติตอนปฐมโพธิกาล และพิธีกรรมทางพระวินัย
๔. **จุลวรรค**	ว่าด้วยพิธีกรรมทางพระวินัยต่อจากมหาวรรค ความเป็นมาของภิกษุณี และประวัติการทำสังคายนา
๕. **ปริวารวรรค**	ว่าด้วยข้อเบ็ดเตล็ดทางพระวินัย

๒. **พระสุตตันตปิฎก** แบ่งออกเป็นหมวดใหญ่ ๆ เรียกว่า นิกาย ได้ ๕ นิกาย คือ

๑. **ทีฆนิกาย**	ประมวลพระสูตรขนาดยาวจำนวน ๓๔ สูตร
๒. **มัชฌิมนิกาย**	ประมวลพระสูตรขนาดปานกลางจำนวน ๑๕๒ สูตร
๓. **สังยุตตนิกาย**	ประมวลพระสูตรที่จัดหมวดหมู่ เรียกว่า สังยุตต์ มี

ชื่อตามเนื้อหา เช่น เกี่ยวกับแคว้นโกศล เรียกว่า "โกสลสังยุตต์" เกี่ยวกับมรรค เรียกว่า "มรรคสังยุตต์" มีจำนวน ๗,๗๖๒ สูตร

๔. อังคุตตรนิกาย ประมวลพระสูตรที่จัดหมวดหมู่ตามจำนวนข้อของหลักธรรม เรียกหมวดว่า "นิบาต" เช่นเอกกนิบาต ว่าด้วยหลักธรรมที่มีหัวข้อเดียว จนถึงหลักธรรมที่มี ๑๑ หัวข้อ เรียกว่า "เอกทสกนิบาต" ในนิกายนี้มีจำนวนพระสูตร ๙,๕๕๗ สูตร

๕. ขุททกนิกาย ประมวลหลักคำสอนภาษิตเบ็ดเตล็ด ประวัตินิทานต่าง ๆ นอกเหนือจากที่จัดไว้ในนิกายทั้ง ๔ ข้างต้น ได้แบ่งออกเป็นหมวดได้ ๑๕ หมวด คือ

๑) **ขุททกปาฐะ** บทสวดเล็ก ๆ น้อย ๆ โดยมากเป็นบทสวดสั้น ๆ
๒) **ธรรมบท** คาถาพุทธภาษิต ประมาณ ๓๐๐ คาถา
๓) **อุทาน** พระพุทธดำรัสเปล่งอุทานเป็นภาษิต มีเนื้อเรื่องประกอบบ้าง
๔) **อิติวุตตก** คำอ้างอิงว่าพระพุทธเจ้าตรัสไว้อย่างนี้
๕) **สุตตนิบาต** รวบรวมพระสูตรเบ็ดเตล็ดไว้ด้วยกัน
๖) **วิมานวัตถุ** เรื่องราวของผู้ได้วิมานแสดงเหตุดีที่ได้วิมานไว้ด้วย
๗) **เปตวัตถุ** เรื่องราวของเปรตที่ได้ทำบาปกรรมไว้
๘) **เถรคาถา** ภาษิตต่าง ๆ ของพระอรหันต์สาวก
๙) **เถรีคาถา** ภาษิตต่าง ๆ ของพระอรหันต์สาวิกา
๑๐) **ชาตก** ประมวลคาถาธรรมภาษิตเกี่ยวกับเรื่องราวในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า
๑๑) **นิทเทส** แบ่งเป็นมหานิทเทส และจุลนิทเทสเชื่อกันว่าเป็นคำอธิบายของพระสารีบุตร
๑๒) **ปฏิสัมภิทามรรค** แปลว่าทางแห่งปัญญาแตกฉาน เชื่อว่าเป็นผลงานของพระสารีบุตรด้วย
๑๓) **อปทาน** เป็นอัตตชีวประวัติของพระพุทธเจ้าและพระอรหันต-สาวก และอรหันตสาวิกา
๑๔) **พุทธวงศ์** แสดงประวัติของอดีตพุทธเจ้า ๒๔ พระองค์
๑๕) **จริยาปิฎก** แสดงเรื่องราวการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธเจ้า

๓. **พระอภิธรรมปิฎก** แบ่งออกเป็นคัมภีร์ได้ ๗ คัมภีร์ คือ

๑. **ธัมมสังคณี** ว่าด้วยธรรมะที่ประมวลไว้เป็นหมวดเป็นกลุ่ม เรียกว่า "กัณฑ์" มี ๔ กัณฑ์ คือ

๑) จิตตวิภัตติกัณฑ์ จำแนกจิตและเจตสิกเป็นต้น
๒) รูปวิภัตติกัณฑ์ จำแนกรูปเป็นต้น
๓) นิกเขปราสิกัณฑ์ จำแนกธรรมในบทมาติกานั้น ๆ
๔) อัตถุทธารกัณฑ์ จำแนกเนื้อความของแต่ละข้อ

๒. **วิภังค์** จำแนกธรรมออกเป็นข้อ ๆ แบ่งออกเป็น ๑๘ วิภังค์ เช่น จำแนกขันธ์ เรียกว่า "ขันธวิภังค์"

๓. **ธาตุกถา** ว่าด้วยการจัดหมวดหมู่ธรรมโดยถือธาตุเป็นหลัก

๔. **ปุคคลบัญญัติ** ว่าด้วยบัญญัติ ๖ ประการ และแสดงรายละเอียดเฉพาะบัญญัติอันเกี่ยวกับบุคคล

๕. **กถาวัตถุ** ว่าด้วยคำถามคำตอบของพระสกวาทีและปรวาทีประ–มาณ ๒๑๙ หัวข้อ เพื่อถือเป็นหลักในการตัดสินพระธรรมวินัย (คัมภีร์นี้เกิดในสมัยสังคายนาครั้งที่ ๓)

๖. **ยมก** ว่าด้วยธรรมะเป็นคู่ ๆ

๗. **ปัฏฐาน** ว่าด้วยปัจจัยคือสิ่งที่สนับสนุนเกื้อกูล ๒๔ อย่าง

ทุติยสังคายนา

เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ๑๐๐ ปี ภิกษุวัชชีบุตรเมืองไพศาลีได้บัญญัติและประพฤติตามวัตถุ ๑๐ ประการ ซึ่งขัดต่อพุทธบัญญัติ คือ

๑. **กปฺปติ สิงฺคิโลณกปฺโป** เกลือที่เก็บไว้ในเขนงควรฉันได้

๒. **กปฺปติ ทฺวงฺคุลกปฺโป** เมื่อพระอาทิตย์ทอดเงาเกินเที่ยงไป ๒ องคุลี ควรฉันภัตตาหารได้

๓. **กปฺปติ คามนฺตรกปฺโป** เมื่อจะเข้าละแวกบ้าน ควรฉันอาหารที่ไม่เป็นเดนได้

๔. **กปฺปติ อาวาสกปฺโป** อาวาสมีสีมาเดียวกัน ทำอุโบสถคนละเวลากันก็ได้

๕. กปฺปติ อนุมติกปฺโป	ทำอุโบสถโดยไม่ได้รับอนุมัติจากภิกษุผู้ควรนำฉันทะมาก็ได้
๖. กปฺปติ อาจิณฺณกปฺโป	ประพฤติปฏิบัติตามอุปัชฌาย์ อาจารย์ผู้ปฏิบัติผิดก็ควร
๗. กปฺปติ อมถิตกปฺโป	นมสดที่ยังไม่แปรเป็นนมส้ม ไม่ต้องทำวินัยกรรมก็ฉันได้
๘. กปฺปติ ชโลคึ ปาตุํ	น้ำเมาอย่างอ่อนภิกษุควรฉันได้
๙. กปฺปติ อทสกํ นิสีทนํ	ผ้านิสีทนะไม่มีชายก็ใช้ได้
๑๐.กปฺปติ ชาตรูปรชตํ	เงินทองเป็นของควรแก่สมณะ

พระยสะกากัณฑกบุตร เป็นพระขีณาสพผู้บรรลุอภิญญา ๖ ทราบเข้าจึงใช้ความพยายามจะระงับความเห็นผิดปฏิบัติผิดจากวินัยนิยมบรมพุทธานุญาตนั้นหลายวิธี แต่ไม่สำเร็จ จึงเดินทางไปยังนครโกสัมพี แจ้งข่าวแก่ภิกษุชาวเมืองปาวาและอวันตีให้ทราบ และเดินทางต่อมาถึงอโธดังคบรรพต แจ้งให้พระสัมภูตเถระซึ่งพำนักอยู่ที่นั่น ครั้นแล้วพระอรหันต์ขีณาสพ จำนวน ๙๐,๐๐๐ รูป จากเมืองปาวาและอวันตีได้มาประชุมหารือกันเพื่อระงับอธิกรณ์นี้ที่อโธดังคบรรพต ที่ประชุมเห็นควรให้แจ้งข่าวแก่ พระเรวตเถระ ผู้ฉลาดในพระไตรปิฎก และพระสาฬหเถระแห่งสหชาตินคร ซึ่งทั้งสองรูปเป็นสัทธิวิหาริกของพระอานนท์

ฝ่ายพวกภิกษุวัชชีบุตร เมื่อพยายามนิมนต์พระเรวตเถระและพระสาฬหเถระเข้าเป็นพวกตนไม่สำเร็จ จึงพากันไปเฝ้าพระเจ้ากาลาโศกราช แห่งนครปาตลีบุตร ทูลล่อลวงว่า พวกตนชำระพระคันธกุฎีที่ประทับของพระบรมศาสดาในมหาวันวิหาร แคว้นวัชชี มาบัดนี้ พวกภิกษุคามวาสีจะมาชิงเอาเสียจึงทูลขอบรมราชูปถัมภ์ให้ทรงห้าม ซึ่งทรงหลงเชื่อจึงรับสั่งอำมาตย์ให้ไปห้ามภิกษุอื่นมิให้อยู่ในวิหาร นอกจากพวกภิกษุวัชชีบุตร ในยามค่ำคืนพระองค์ทรงสุบินว่านายนิรยบาลจับพระองค์ทอดในกระทะทองแดง ทรงตกพระทัยมาก พระนางนันทาเถรี ภิกษุณีซึ่งเป็นพระขนิษฐา เป็นพระขีณาสพทรงอภิญญา ทรงทราบว่า พระเชษฐาทรงเห็นผิดเป็นชอบ ด้วยทรงเข้าเป็นฝักฝ่ายพวกภิกษุวัชชีบุตร จะทำให้อลัชชีมีกำลังแล้วเป็นเสี้ยนหนามพระศาสนา จึงเข้าเฝ้าถวายพระพรพระเชษฐาว่า พระสุบินนิมิตนี้เลวร้ายยิ่งนัก เพราะพระองค์ทรงเชื่อถ้อยคำของพวกภิกษุผู้ไม่ละอายแก่บาป ขอพระองค์จงทรงกลับพระทัยและอุปถัมภ์พระภิกษุผู้เป็นธรรมวาทีและวินยวาที ทำนุบำรุงพระศาสนา และขอขมาโทษเสียเถิด

พระเจ้ากาลาโศกราชเกิดความสังเวชสลดพระหฤทัย เพราะทรงสดับเรื่องราวจากพระนางนันทาเถรี จึงเสด็จไปมหาวิหารพร้อมด้วยเสนามาตย์ราชบริพาร ทรงให้อาราธนาพระสงฆ์ที่จะระงับอธิกรณ์มาประชุมกัน เมื่อพระองค์ทรงฟังความทั้ง ๒ ฝ่าย ก็ทรงวินิจฉัยว่า พวก

วิ

ภิกษุวัชชีบุตรเป็นอลัชชี ถือผิดพระวินัยบัญญัติ จึงทรงขอให้พระสงฆ์ฝ่ายธรรมวาทีอดโทษแล้ว พระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ในการระงับอธิกรณ์และสังคายนาพระธรรมวินัย

พระสงฆ์ฝ่ายธรรมวาทีประชุมกันแล้ว พระเรวตเถระได้สวดสมมติพระขีณาสพฝ่ายปาจินกะ ๔ รูป ฝ่ายเมืองปาวา ๔ รูป และภิกษุผู้ปูอาสนะ ๑ รูป

ฝ่ายปาจินกะ ๔ รูป คือ

๑. พระสัพพกามี	ศิษย์พระอานนท์ทันเห็นพระพุทธเจ้า
๒. พระสาฬหเถระ	ศิษย์พระอานนท์ทันเห็นพระพุทธเจ้า
๓. พระขุชชโสภิตเถระ	ศิษย์พระอานนท์ทันเห็นพระพุทธเจ้า
๔. พระวาสภคามีเถระ	ศิษย์พระอนุรุทธทันเห็นพระพุทธเจ้า

ฝ่ายปาวา ๔ รูป คือ

๑. พระเรวตเถระ	ศิษย์พระอานนท์ทันเห็นพระพุทธเจ้า
๒. พระสาณสัมภูตเถระ	ศิษย์พระอานนท์ทันเห็นพระพุทธเจ้า
๓. พระยสเถระ	ศิษย์พระอานนท์ทันเห็นพระพุทธเจ้า
๔. พระสุมนเถระ	ศิษย์พระอนุรุทธทันเห็นพระพุทธเจ้า

ภิกษุผู้ปูอาสนะ คือ พระอชิตภิกษุ สวดสมมติเสร็จแล้ว ได้พากันเดินทางไปวาลุการาม เมืองไพศาลี โดยให้พระสงฆ์ฝ่ายปาวาภิกษุโดยพระเรวตเถระเป็นผู้แทนทำหน้าที่ถาม ฝ่ายปาจินกภิกษุโดยพระสัพพกามีมหาเถระสังฆวุฑฒาจารย์ พรรษา ๑๒๐ เป็นผู้แทนทำหน้าที่ตอบในที่ประชุมสงฆ์เพื่อระงับอธิกรณ์ จำนวน ๑,๒๐๐,๐๐๐ รูป

เสร็จจากการระงับอธิกรณ์แล้ว พระเรวตเถระจึงปรึกษาสงฆ์ซึ่งได้ตกลงกันจะทำสังคายนา และคัดเลือกพระขีณาสพปฏิสัมภิทา ๗๐๐ รูป เป็นพระสังคีติการก มีพระเรวตเถระเป็นประธาน มีพระเจ้ากาลาโศกราชทรงเป็นองค์ศาสนูปถัมภก

ทุติยสังคายนานี้ คณะพระสังคีติการกทั้ง ๗๐๐ รูป ได้มอบหมายให้พระเรวตเถระเป็นผู้ไต่สวนทวนถามพระธรรมวินัย และพระสัพพกามีเป็นผู้วิสัชนา ทำที่วาลุการาม เมืองไพศาลี ในพระบรมราชูถัมภ์พระเจ้ากาลาโศกราช ทำอยู่เป็นเวลา ๘ เดือน เมื่องหลังพุทธปรินิพพานได้ ๑๐๐ ปี

ข้อสังเกต

การสังคายนาครั้งที่ ๑ และที่ ๒ นี้ มีเรื่องราวปรากฏในพระไตรปิฎก จุลวรรคแห่งวินัยปิฎก ซึ่งนักปราชญ์สันนิษฐานว่า คงใส่เพิ่มเข้าไว้เมื่อทำสังคายนาครั้งที่ ๓ อนึ่งในหนังสือ

ชั้นคัมภีร์บาลีพระไตรปิฎก ในสังคายนาครั้งที่ ๑ และที่ ๒ ไม่มีคำว่า "ปิฎก" เลย ใช้คำว่า สังคายนาพระธรรมวินัย หรือวินยวิสัชนา ธรรมวิสัชนา แต่มีคำอธิบายรายละเอียดในสมันตปาสาทิกา อรรถกถาวินัยปิฎก

ตติยสังคายนา

หลังจากทุติยสังคายนา ๑๑๘ ปี คือหลังพุทธปรินิพพาน ๒๑๘ ปี พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงครองอิศวริยาธิปัตย์ทั่วสากลชมพูทวีป ณ พระนครปาตลีบุตร ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาบำรุงภิกษุสงฆ์ด้วยจตุปัจจัย ทรงสร้างและปฏิสังขรณ์มหาวิหารมากมาย ถวายไว้ในพระพุทธศาสนา จนพวกเดียรถีย์ขาดแคลนปัจจัยเครื่องยังชีพบางพวกเข้ามาปลอมบวชในพระพุทธศาสนาแล้วไม่เลิกละลัทธิของตนพากันประพฤติสับสนวิปริตผิดพุทธบัญญัติเป็นจำนวนมาก จนยากจะแยกออกว่าสิ่งใดถูกสิ่งใดผิด พวกภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รักพากันระอารังเกียจ งดการทำสังฆกรรมร่วมเป็นเวลานานถึง ๗ ปี

พระเจ้าอโศกมหาราชทรงสั่งอำมาตย์ให้ไประงับอธิกรณ์อำมาตย์ผู้ไม่หนักในเหตุผลก็ถือพระบรมราชโองการไปสั่งให้พระสงฆ์ทำสังฆกรรมร่วมกันเสีย หาไม่จะลงโทษประหาร พระสงฆ์ผู้หนักในพระธรรมวินัยไม่ยอมร่วมอุโบสถสังฆกรรมกับพวกอลัชชี อำมาตย์ได้ให้ประหารเสีย ๒ - ๓ รูป เพราะถือว่าขัดรับสั่ง พระติสสเถระพระราชอนุชาเห็นเหตุเช่นนั้น ท่านจึงลุกมานั่งคั่นพระสงฆ์อื่นในที่ใกล้อำมาตย์ อำมาตย์จำท่านได้ก็สั่งหยุดการประหาร แล้วกลับไปกราบทูลให้ทรงทราบเรื่องราวทั้งหมด ได้สดับเรื่องราวแล้วทรงร้อนพระทัยกลัวบาป เที่ยวทรงถามพระสงฆ์ว่ากรณีเช่นนี้บาปจะตกแก่อำมาตย์หรือพระองค์ พระสงฆ์ทั้งปลอมและจริงก็ตอบตามลัทธิของตน ไม่ลงเป็นแนวเดียวกัน ทำให้ทรงสงสัยยิ่งขึ้น จึงทรงมีรับสั่งให้อาราธนาพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระมาเพื่อขจัดความสงสัย ท่านได้ถวายพระพรว่า ในกรณีนี้บาปตกแก่อำมาตย์ผู้สั่งประหาร เพราะพระองค์มิได้ทรงมีเจตนาจะทำปาณาติบาตแต่ประการใด ท่านได้ถวายเทศนาให้ทรงเข้าใจในลัทธิพระพุทธศาสนาที่ถูกต้องอีกเป็นเวลา ๗ วัน

เมื่อทรงทราบอธิกรณ์แล้วจึงมีพระบรมราชโองการ ให้พระสงฆ์ทั่วชมพูทวีปมาประชุมที่อโศการามแล้วประทับนั่งภายในม่านพร้อมกับพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระรับสั่งให้เรียกพวกภิกษุที่ถือลัทธิเดียวกันนั่งเป็นกลุ่ม ๆ ตรัสถามและทรงวินิจฉัยตามคำแนะนำของพระโมคคัลลีบุตร-ติสสเถระว่า พวกใดเป็นมิจฉาทิฏฐิ พวกใดเป็นสัมมาทิฏฐิ ได้ทรงขจัดพวกเดียรถีย์ปลอมบวชในครั้งนั้นเสียประมาณ ๖๐,๐๐๐ รูป เมื่อทรงชำระอธิกรณ์แล้ว จึงทรงอาราธนาให้พระวิสุทธิสงฆ์ทั้งปวงร่วมกันทำอุโบสถสังฆกรรมโดยพร้อมเพรียงกัน

เมื่อทรงชำระอธิกรณ์เสร็จแล้ว พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระจึงเลือกพระอรหันตขีณาสพทรงอภิญญาได้ ๑,๐๐๐ รูป เป็นตัวแทนของพระสงฆ์จำนวน ๖,๐๐๐,๐๐๐ รูป เพื่อประชุมกันทำสังคายนา ตติยสังคายนาครั้งนี้ทำอยู่เป็นเวลา ๘ เดือน ที่อโศการาม พระนครปาตลีบุตรในพระบรมราชูปถัมภ์ของพระเจ้าอโศกมหาราช เมื่อ พ.ศ. ๒๑๘

จตุตถสังคายนา

หลังจากตติยสังคายนาแล้ว พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงส่งพระธรรมทูต ๙ สาย ออกไปประกาศพระศาสนาในต่างแดนนอกพระราชอาณาเขต ดินแดนที่สำคัญแห่งหนึ่งคือ ลังกาทวีป ซึ่งพระมหินทเถระพระราชโอรสของพระองค์นำคณะพระธรรมทูตไป สามารถกลับพระทัยพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ กษัตริย์แห่งลังกาทวีป ให้ทรงหันมาเป็นพุทธมามกะ นับถือพระพุทธศาสนาแล้วทรงมีพระราชศรัทธาบริจาคพระราชทรัพย์เป็นอันมากสร้างพระสถูป แล้วอาราธนาให้สุมนสามเณรหลานพระมหินทเถระ เที่ยวแสวงหาพระบรมสารีริกธาตุมาบรรจุสถูปสำหรับทรงสักการบูชา

ต่อมา สมเด็จพระอนุฬาราชเทวี อัครมเหสีของท้าวมหานาค มหาอุปราชผู้ทรงเป็นพระอนุชาธิราชแห่งพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะพร้อมด้วยหญิงบริวาร ๑,๐๐๐ คน สมาทานศีล ๑๐ ทรงผ้ากาสาวพัสตร์ แสดงความปรารถนาจะบวชเป็นภิกษุณี พระมหินทเถระจึงถวายพระพรให้พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะทรงส่งทูตไปยังราชสำนักแห่งกรุงปาตลีบุตร เพื่อทูลขอกิ่งพระมหาโพธิ์เพื่อปลูกในลังกาทวีป และพระนางเจ้าสังฆมิตตาเถรี เพื่อมาให้บรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุณีแด่พระอนุฬาเทวีและหญิงบริวาร ซึ่งคณะทูตนำโดยอริฏฐอำมาตย์ได้ทูลพระราชสาสน์ และประสบความสำเร็จด้วยดี พระนางสังฆมิตตาเถรีนำกิ่งมหาโพธิ์เสด็จมาลังกาทวีป เมื่อพระนางอนุฬาราชเทวีกับขัตติยนารี และอันเตปุริกราชนารีจำนวนประมาณ ๑,๐๐๐ บรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุณีบรรลุพระอรหัตผลทั้งสิ้นแล้ว พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะตรัสถามพระมหินทเถระว่าขณะนั้น พระพุทธศาสนาได้ชื่อว่าตั้งมั่นในลังกาทวีปแล้วหรือหาไม่ พระมหินทเถระถวายพระพรว่า พระไตรรัตน์สมบูรณ์แล้ว ยังบกพร่องก็แต่รากแก้วแห่งพระศาสนา เมื่อทรงทราบว่าพระธรรมวินัยเป็นรากแก้วแห่งพระศาสนา จึงทรงมีพระประสงค์จะทรงจัดทำสังคายนา

สังคายนาครั้งนี้อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ ประชุมสงฆ์อรหันต์จำนวน ๖๘,๐๐๐ รูป กระทำ ณ ถูปาราม เมืองอนุราธบุรี เมื่อ พ.ศ.๑๒๘ พระมหินทเถระทำหน้าที่ปุจฉา พระอริฏฐมหาเถระราชภาคิไนยของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะเป็นผู้วิสัชนา ทำอยู่เป็นเวลา ๑๐ เดือน จึงสำเร็จ

การสังคายนาครั้งนี้ บางมติไม่ยอมรับเพราะสาเหตุไม่ชัดเจน และเวลาห่างจากการสังคายนาครั้งที่ ๓ ในอินเดียเพียง ๒ ปีเท่านั้น

ปัญจมสังคายนา

สังคายนาครั้งที่ ๕ มีความเป็นมาพอสรุปได้ดังนี้ เมื่อพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะทิวงคตแล้ว มีกษัตริย์สิงหลและทมิฬครองราชสมบัติในลังกาสืบมาอีก ๑๐ กว่าพระองค์ จนถึง พ.ศ. ๔๓๓ พระเจ้าวัฏฏคามินีอภัยได้ราชสมบัติ พวกภิกษุผู้มีปัญญาพิจารณาเห็นความผันผวนของเหตุการณ์บ้านเมืองแล้วลงความเห็นว่า สืบไปภายหน้ากุลบุตรคงมีศรัทธาน้อยลง และปัญญาที่จะทรงจำพระธรรมวินัยสืบอายุพระศาสนาคงน้อยลงด้วย ควรที่คณะสงฆ์จะสังคายนาพระธรรมวินัยแล้ว จดจารึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร จึงถวายพระพรขอพระบรมราชูปถัมภ์

พระเจ้าวัฏฏคามิณีมีพระราชศรัทธาจึงทรงให้สร้างมณฑปไว้ในท่ามกลางติสสมหาวิหาร อาราธนาพระสงฆ์องค์อรหันต์จำนวน ๑,๐๐๐ รูป ให้ประชุมกันสังคายนา ณ ที่นั้น มีพระพุทธ-ทัตตเถระเป็นประธาน พระติสสมหาเถระเป็นผู้วิสัชนาทั้งสามปิฎก ทำอยู่เป็นเวลา ๑ ปี จบแล้วได้จารึกเป็นอักษรลงในใบลานไว้เป็นหลักฐานต่อมา

ฉัฏฐสังคายนา

หลังจากสังคายนาครั้งที่ ๕ ซึ่งมีการจารพระไตรปิฎกลงในใบลานแล้ว อีก ๕๒๓ ปี เมื่อ พ.ศ. ๙๕๖ ในรัชกาลของพระเจ้ามหานาม มีพระมหาเถระปราชญ์สำคัญชาวชมพูทวีปรูปหนึ่ง ชื่อ พระพุทธโฆสะ เดินทางไปยังเกาะลังกาด้วยความประสงค์จะแปลอรรถกถาพระไตรปิฎกภาษาสิงหลในลังกาทวีปกลับเป็นภาษามคธ ท่านได้เข้าพบพระมหาเถระประธานสงฆ์ในสำนักมหาวิหาร บอกความประสงค์และขออนุญาตแปลอรรถกถา พระเถระเจ้าถิ่นผู้รักษาคัมภีร์ได้ทดสอบความรู้ด้วยการให้คาถา ๑ คาถา ใน สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ให้พระพุทธโฆสะแต่งขยายความแล้วขอตรวจสอบความรู้ คาถากระทู้นั้น คือ

สีเล ปติฏฺฐาย นโร สปญฺโญ จิตฺตํ ปญฺญญฺจ ภาวยํ
อาตาปี นิปโก ภิกฺขุ โส อิมํ วิชฏเย ชฏํ

ท่านพระพุทธโฆสะได้ใช้กระทู้นี้แต่งบรรยายเป็นหนังสือ ชื่อ ปกรณ์พิเศษวิสุทธิมรรค ซึ่งบัดนี้ใช้เป็นหลักสูตร ชั้นประโยค ป.ธ.๘ และ ป.ธ.๙ ของสนามหลวงแผนกบาลี ในประเทศไทย ผลงานของท่านพระพุทธโฆสะเป็นที่พอใจของพระมหาเถระแห่งมหาวิหารมาก ท่านจึงได้รับอนุญาตให้แปลอรรถกถาจากภาษาสิงหลเป็นภาษามคธได้

อรรถกถาเดิมภาษาสิงหลที่สำคัญปรากฏชื่อเป็นที่รู้จักจักมี ๓ คัมภีร์ คือ

๑. **มหาอรรถกถา**	เป็นปรัมปราภดเถรวาทอธิบายพระสูตรที่พระมหินทเถระนำมายังลังกา แล้วแปลสู่ภาษสิงหล
๒. **มหาปัจจริยัตถกถา**	อรรถกถาอภิธรรมปิฎก มีชื่อตามแพที่พระเถระนั่งประชุมกันทำอรรถกถานี้
๓. **กุรุนทีอรรถกถา**	อรรถกถาวินัยปิฎก มีชื่อตามตำบลซึ่งวิหารที่พระสงฆ์ประชุมกันทำอรรถกถานี้ตั้งอยู่

พระพุทธโฆสะได้ใช้ข้อมูลจากกุรุนทีอรรถกถาแต่งคัมภีร์ อรรถกถาวินัย ชื่อสมันต-ปาสาทิกา ใช้ข้อมูลจากมหาอรรถาแต่งคัมภีร์อรรถกถาพระสุตตันตปิฎกตามลำดับนิกาย คือ

- สุมังคลวิลาสินี	อรรถกถาทีฆนิกาย
- ปปัญจสูทนี	อรรถกถามัชฌิมนิกาย
- สารัตถปกาสินี	อรรถกถาสังยุตตนิกาย
- มโนรถปูรณี	อรรถกถาอังคุตตรนิกาย ฯลฯ

ใช้ข้อมูลจากอรรถกถามหาปัจจรี แต่งคัมภีร์อรรถกถาอภิธรรมปิฎก คือ

- อัตถสาลินี	อรรถกถา ธัมมสังคณี
- สัมโมหวิโนทนี	อรรถกถา วิภังค์
- ปรมัตถทีปนี	อรรถกถา ปัญจปกรณ์แห่งอภิธรรมปิฎก

กล่าวกันว่า พระพุทธโฆสะใช้เวลาเพียง ๑ ปี เพื่อแปลอรรถกถาเหล่านี้ ซึ่งทางประเทศลังกาถือเป็นการสังคายนาครั้งที่ ๖

สังคายนาครั้งนี้มีบันทึกไว้ในหนังสือสังคีติยวงศ์ บางมติไม่ถือว่าเป็นสังคายนา เพราะไม่มีอธิกรณ์ หรือการชำระพระไตรปิฎก

สัตตมสังคายนา

ใน พ.ศ. ๑๕๘๗ ในรัชกาลพระเจ้าปรักกมพาหุมหาราช พระมหากัสสปเถระได้รับอาราธนา และพระบรมราชูปถัมภ์ให้จัดทำสังคายนา จึงประชุมพระสงฆ์พันกว่ารูป ประชุมกัน

จัดทำคำอธิบายอรรถกถา คือคัมภีร์ฎีกาแห่งพระไตรปิฎกเป็นเวลา ๑ ปี คัมภีร์ฎีกาที่กล่าวไว้ในหนังสือสังคีติยวงศ์ คือ

๑. สารัตถทีปนี	ฎีกาสมันตปาสาทิกา	อรรถกถาวินัยปิฎก
๒. ปฐมสารัตถมัญชุสา	ฎีกาสุมังคลวิลาสินี	อรรถกถาทีฆนิกาย
๓. ทุติยสารัตถมัญชุสา	ฎีกาปปัญจสูทนี	อรรถกถามัชฌิมนิกาย
๔. ตติยสารัตถมัญชุสา	ฎีกาสารัตถปกาสินี	อรรถกถาสังยุตตนิกาย
๕. จตุตถสารัตถมัญชุสา	ฎีกามโนรถปูรณี	อรรถกถาอังคุตตรนิกาย
๖. ปฐมปรมัตถัปปกาสินี	ฎีกาอัตถสาลินี	อรรถกถาธรรมสังคณี
๗. ทุติยปรมัตถัปปกาสินี	ฎีกาสัมโมหวิโนทนี	อรรถกถาวิภังคปกรณ์
๘. ตติยปรมัตถัปปกาสินี	ฎีกาปรมัตถทีปนี	อรรถกถาปัญจปกรณ์ แห่งอภิธรรมปิฎก

เช่นเดียวกับครั้งที่ ๖ บางมติไม่ถือว่าเป็นการสังคายนา เพราะเหตุผลเช่นเดียวกับการสังคายนาครั้งที่แล้ว

อัฏฐมสังคายนา

เมื่อศักราชได้ ๘๔๕ พ.ศ. ๒๐๒๐ พระเจ้าสิริธรรมจักรวรรดิดิลกราชาธิราช (พระเจ้าติโลกราช) ได้อาราธนาพระภิกษุทรงพระไตรปิฎกหลายร้อยรูป ให้ชำระอักขระในพระไตรปิฎกที่วัดโพธาราม (วัดเจดีย์เจ็ดยอด) เชียงใหม่ เป็นเวลา ๑ ปี สำเร็จแล้วพระองค์ทรงสร้างพระมณเฑียร คือหอไตรไว้ในวัดโพธารามนั้น สำหรับประดิษฐานพระไตรปิฎก และประกอบพิธีสมโภชเป็นมหกรรม

นวมสังคายนา

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๑ ภายหลังจากทรงสร้างกรุงรัตนโกสินทร์สำเร็จลงแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช มีพระราชศรัทธาจะประดิษฐานการพระศาสนาให้ถาวรสืบไป จึงทรงอาราธนาสมเด็จพระสังฆราช พระราชาคณะ ฐานานุกรม เปรียญ ๑๐๐ รูป มารับพระราชทานฉันแล้ว มีพระราชปุจฉาถึงสถานะความถูกต้องแห่งพระไตรปิฎก เมื่อสมเด็จพระสังฆราชและพระราชาคณะถวายพระพรว่า ยังมีผิดพลาดคลาดเคลื่อนด้วยคัดลอกกันสืบเป็นเวลานาน กับทั้งบางครั้งบางคราวบ้านเมืองเกิดกลียุคเป็นเหตุให้คัมภีร์สูญหายเป็นอันตรายไปบ้าง จึงได้ทรงอาราธนาให้คณะสงฆ์ดำเนินการสังคายนาชำระพระไตรปิฎก คณะสงฆ์มีองค์สมเด็จ

พระสังฆราชเป็นประธาน คัดเลือกได้พระสงฆ์ผู้คงแก่เรียนได้ จำนวน ๒๑๘ รูป และราชบัณฑิตอุบาสก ๓๒ คน ให้สังคายนาชำระพระไตรปิฎก ซึ่งได้แบ่งงานออกเป็น ๔ กอง สมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นแม่กองชำระพระสุตตันตปิฎก พระวันรัตเป็นแม่กองชำระพระวินัยปิฎก พระพิมลธรรมเป็นแม่กองชำระพระอภิธรรมปิฎก พระพุฒาจารย์เป็นแม่กองชำระคัมภีร์สัททาวิเสส ประชุมกันทำ ณ วัดนิพพานาราม ซึ่งเปลี่ยนนามใหม่เป็น วัดศรีสรรเพชญ์ คือวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฏิ์ปัจจุบัน เพราะวัดนี้เป็นมหาวิหารระหว่างพระบรมราชวังและพระราชวังบวร

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และสมเด็จพระอนุชาธิราชเสด็จทรงอังคาสพระสงฆ์ ณ พระอารามนี้วันละ ๒ เวลาทุกเช้าค่ำ คณะสงฆ์และราชบัณฑิตชำระพระไตรปิฎกอยู่เป็นเวลา ๕ เดือนจึงสำเร็จแล้ว มีพระราชศรัทธาทรงบริจาคพระราชทรัพย์เป็นอันมากจ้างช่างจารจารึกลงในใบลาน โปรดให้ปิดทองทึบปกหน้า ปกหลัง และกรอบทั้งสิ้นเรียกว่าฉบับทอง ห่อด้วยผ้ายก เชือกรัดถักด้วยไหมแพรเบญจพรรณ มีฉลากงาแกะเขียนอักษรด้วยหมึก และฉลากทอเป็นอักษรบอกชื่อคัมภีร์ทุกคัมภีร์ ใส่ตู้มุกเก็บรักษาไว้ที่หอพระมนเทียรธรรมบริเวณวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ทสมสังคายนา

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชศรัทธาจะสังคายนาชำระพระไตรปิฎก และคัดลอกตีพิมพ์เป็นอักษรไทยเป็นเล่มหนังสือ เพื่อให้คัมภีร์พระไตรปิฎกมั่นคงยั่งยืนแพร่หลายสืบไป เป็นการฉลองสิริราชสมบัติในรัชกาลที่ ๕ ครบ ๒๕ ปี จึงทรงพระกรุณาโปรดให้เผดียงพระเถรานุเถระที่ชำนาญในพระไตรปิฎก อันมีสมณศักดิ์ ๑๑๐ รูป โดยมีพระเจ้าบรมวงษ์เธอกรมพระปวเรศร์วริยาลงกรณ์ ทรงเป็นประธานาธิบดีในการตรวจแบบฉบับพระไตรปิฎก พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นวชิรญาณวโรรสและสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์เป็นรองอธิบดีทำหน้าที่จัดการทั้งปวง มีแม่กอง ๘ กอง คือกรมหมื่นวชิรญาณวโรรสทรงเป็นแม่กองตรวจพระวินัย แม่กองตรวจพระสุตตันตปิฎก ๕ กอง มีพระองค์เจ้าพระอรุณนิภาคุณากร พระพรหมมุนี พระธรรมไตรโลกย์ พระธรรมราชา และพระเทพโมลีเป็นแม่กองตรวจพระอภิธรรมปิฎก ๒ กอง มีพระพิมลธรรมและพระธรรมวโรดมเป็นแม่กอง

มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เจ้านายฝ่ายคฤหัสถ์เป็นกรรมสัมปาทิกสภา ทำหน้าที่อ่านรายการพิมพ์พระไตรปิฎก คือ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงษ์ กรมพระภาณุพันธุวงษวรเดช เป็นสภานายก พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าศรีเสาวภางค์ หม่อมเจ้าประภากร พระยาภาสกรวงษ์ที่เกษตราธิบดี พระยาศรีสุนทรโวหาร

การตรวจชำระพระไตรปิฎกครั้งนี้แล้วเสร็จเมื่อ ปี พ.ศ. ๒๔๓๖ เป็นพระไตรปิฎกบาลีอักษรไทย ๓๙ เล่ม ชุด ตีพิมพ์จำนวน ๑,๐๐๐ ชุด สิ้นพระราชทรัพย์ประมาณ ๒,๐๐๐ ชั่ง (๑๖๐,๐๐๐ บาท) นับเป็นครั้งแรกที่มีการตีพิมพ์พระไตรปิฎกเป็นเล่มสมุดในประเทศสยามและในโลก

เอกาทสมสังคายนา

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๘-พ.ศ. ๒๔๗๓ ทางราชการและคณะสงฆ์มีเจตจำนงจะสร้างพระไตรปิฎกเป็นอนุสาวรีย์เชิดชูพระเกียรติยศพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ด้วยพระราชทรัพย์และเงินโดยเสด็จพระราชกุศลจากพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการและประชาชนโดยทั่วไป

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ทรงเป็นประธานในการชำระ พระราชาคณะอีก ๘ รูป ได้แบ่งกันรับหน้าที่ผู้ชำระ คือ

๑. พระญาณวราภรณ์ (สุจิตฺโต) วัดบวรนิเวศวิหาร
๒. พระสาสนโสภณ (ญาณวโร) วัดเทพศิรินทราวาส
๓. พระธรรมปาโมกข์ (จตฺตสลฺโล) วัดมกุฏกษัตริยาราม
๔. พระธรรมดิลก (สุมนนาโค) วัดอรุณราชวรราม
๕. พระธรรมโกศาจารย์ (อุตฺตโม) วัดราชาธิวาส
๖. พระธรรมไตรโลกาจารย์ (เขมจารี) วัดมหาธาตุ
๗. พระธรรมปิฎก (ติสฺสทตฺโต) วัดพระเชตุพน
๘. พระเทพมุนี (กิตฺติโสภโณ) วัดเบญจมบพิตร

การจัดทำต้นฉบับใช้ฉบับพิมพ์สมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นหลัก ส่วนที่ฉบับรัชกาลที่ ๕ ขาดหายไป ใช้ฉบับลานทองของหลวงเป็นหลัก แก้คำผิดเฉพาะที่ปรากฏว่าคัดลอกผิด เปลี่ยนใช้เครื่องหมายพินทุแทนวัญชการและยามักการ จัดวางระยะวรรคตอนหนังสือใหม่ ใช้เครื่องหมายประกอบเป็นอย่างเดียวกัน ตามแบบฉบับที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสประทานไว้ในการพิมพ์อรรถกถาซึ่งจัดทำก่อนหน้านี้ เพิ่มเติมและจัดเล่มใหม่เป็น ๔๕ เล่ม ชุด ตั้งชื่อว่า **"สยามรฏฺฐสฺส เตปิฏกํ"** พิมพ์จำนวน ๑,๕๐๐ จบ พระราชทานแก่พระอารามหลวงในราชอาณาจักร ๒๐๐ จบ พระราชทานไปในนานาประเทศ ๔๕๐ จบ พระราชทานแก่ผู้บริจาคทรัพย์และขอรับหนังสือพระไตรปิฎก จบละ ๔๕๐ บาทอีกประมาณ ๘๐๐ จบ เหลืออีกประมาณ ๕๐ จบ

ในการนี้ตามรายงานการสร้างพระไตรปิฎกของพระเจ้าน้องยาเธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ เมื่อวันที่ ๒๒ ก.พ. ๒๔๗๐ ว่าจนถึงวันที่ ๓๑ มกราคม ๒๔๗๐ ได้รับเงินบริจาคทั้งสิ้น ๕๐๗,๘๐๘ บาท จ่าย ๓ ประเภท คือ (๑) จ่ายถวายในการบำเพ็ญกุศลทักษิณานุประทานถวายพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ๕,๗๓๖ บาท (๒) ประมาณการสร้างรักษา และจัดส่งฉบับพระไตรปิฎก ๒๐๓,๘๖๕ บาท และ (๓) ประมาณการจ่ายในการสมโภชพระไตรปิฎก ๑๐,๔๐๐ บาท รวมรายจ่ายทั้งสิ้น ๓ รายการ เป็นเงิน ๒๒๐,๒๐๐ บาท หักแล้วคงเหลือเงิน ๓๔๗,๘๐๘ บาท ได้มีการนำเงินที่เหลือไปซื้อใบกู้ต่างประเทศของรัฐบาลสยามปี ค.ศ. ๑๙๐๗ มีดอกเบี้ยร้อยละ ๔.๕ ต่อปี ไว้ ๒๗,๙๐๐ ปอนด์เท่ากับ ๓๐๒,๖๔๔.๐๗ บาท ดอกผลและส่วนที่เหลือรวมตลอดทั้งส่วนบริจาคเพิ่มเติม ตั้งเป็นกองทุนสำหรับบูรณะพระไตรปิฎกที่พิมพ์ในครั้งนั้น หรือการจัดพิมพ์อรรถกถาและฎีกาสืบไป และให้กรรมการฝ่ายคฤหัสถ์ของมหามกุฏราชวิทยาลัยเป็นเจ้าหน้าที่รับผิดชอบในการใช้จ่ายเงินนี้

การสังคายนาในพม่า

ในประเทศพม่ามีประวัติการสังคายนาพระไตรปิฎกบาลี ๒ ครั้ง พม่าถือว่าเป็นการสังคายนาครั้งที่ ๕ และครั้งที่ ๖ โดยยอมรับเพียงการสังคายนาในอินเดีย ๓ ครั้ง การสังคายนาในลังกาครั้งแรกเมื่อพระมหินทเถระไปถึงลังกาใหม่ ๆ พม่าไม่ยอมรับ แต่ยอมรับการสังคายนาครั้งที่ ๒ ในลังกาโดยถือเป็นการสังคายนาครั้ง ๔ และนับการสังคายนา ๒ ครั้งของประเทศตนว่าเป็นการสังคายนาครั้งที่ ๕ และครั้งที่ ๖ การสังคายนาในลังกาและประเทศไทยครั้งต่อ ๆ มาพม่าก็ไม่รับรองด้วย

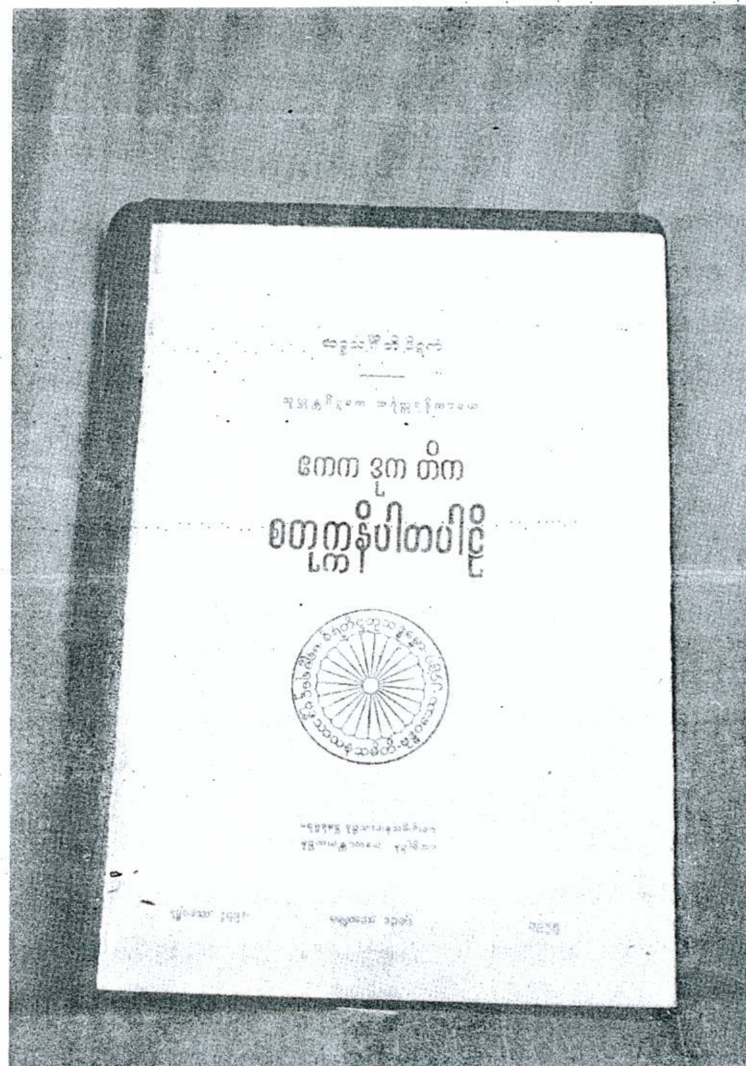
การสังคายนาในพม่าครั้งที่ ๑

พม่าถือว่าเป็นการสังคายนาครั้งที่ ๕ ต่อจากครั้งที่ลังกาจารพระไตรปิฎกลงในใบลาน การสังคายนาครั้งนี้ทำที่เมืองมันดาเล เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๔ มีพระสงฆ์ผู้คงแก่เรียนประชุมกัน ๒,๔๐๐ รูป ในพระบรมราชูปถัมภ์ของพระเจ้ามินดง (Min-don-min) โดยพระมหาเถระ ๓ รูป คือ พระชาคราภิวังสะ พระนรินทาภิธชะ และพระสุมังคลสามีผลัดกันเป็นประธาน ชำระบาลีพระไตรปิฎกแล้วจารึกลงบนแผ่นหินอ่อนจำนวน ๗๒๙ แผ่น ประชุมทำกันอยู่เป็นเวลา ๕ เดือน

การสังคายนาในพม่าครั้งที่ ๒

พม่าถือเป็นการสังคายนาครั้ง ๖ (ฉัฏฐสังคายนา) ทำพิธีเปิดงานเมื่อวันที่ ๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๘ จนถึงวันที่ ๒๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๐ จึงทำพิธีปิดการสังคายนา (พม่านั้นพุทธศักราชเร็วกว่าไทย ๑ ปี จึงตรงกับ พ.ศ. ๒๔๙๗ – ๒๔๙๙ ของไทย) เป็นการฉลอง

๒๕ พุทธศตวรรษอย่างยิ่งใหญ่ของพม่าด้วย ในการสังคายนาครั้งนี้ พม่าได้ก่อสร้างคูหาจำลองขนาดใหญ่โตมากมีที่นั่งสำหรับพระสงฆ์ไม่น้อยกว่า ๒,๕๐๐ ที่ บริเวณที่ก่อสร้างประมาณ ๒๐๐ ไร่เศษ ที่กรุงย่างกุ้ง และได้เชิญพุทธศาสนาชิกชนในประเทศต่าง ๆ เข้าร่วมด้วย โดยเฉพาะประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ ลังกา ไทย ลาว และเขมร ถือว่าเป็นประเทศสำคัญสำหรับการสังคายนาครั้งนี้ เพราะถือพระไตรปิฎกบาลีเช่นเดียวกัน จัดให้มีสมัยประชุมของแต่ละประเทศ โดยให้ประมุขหรือผู้แทนของประเทศนั้น ๆ เป็นประธานของแต่ละสมัยประชุม เสร็จแล้วได้พิมพ์พระไตรปิฎกและอรรถกถาฉบับอักษรพม่าแจกจ่ายไปยังประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก

การสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ในวโรกาสทรงพระเจริญพระชนมพรรษา ๕ รอบพระนักษัตร วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๐

เมื่อวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๕ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถร) วัดราชบพิธ ได้มีลิขิตถึงอธิบดีกรมการศาสนา ให้นัดประชุมมหาเถรสมาคมพิเศษเพื่อปรึกษาและขอทราบความเห็นในการสังคายนาพระธรรมวินัยชำระพระไตรปิฎก มหาเถรสมาคมได้ประชุมเมื่อวันที่ ๓๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๒๖ มีมติให้ตั้งคณะทำงานคณะหนึ่งขึ้นพิจารณาเรื่องนี้เสนอมหาเถรสมาคม และรัฐบาลได้บรรจุโครงการสังคายนาพระธรรมวินัยไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติระยะที่ ห้า (พ.ศ. ๒๕๒๕ – ๒๕๒๙) โดยมีหลักการให้แล้วเสร็จในปี พ.ศ. ๒๕๓๐ อันเป็นปีฉลองพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบพระนักษัตร เมื่อวันที่ ๑๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๗ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกได้ทรงมีพระบัญชา ที่ ๑/๒๕๒๗ ประกาศสังคายนาพระธรรมวินัย โดยการตรวจชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎก ทั้งภาษามคธและภาษาไทยขึ้นถวายไว้ในพระพุทธศาสนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ในโอกาสทรงเจริญพระชนมพรรษา ๕ รอบพระนักษัตร ต่อมาเมื่อวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๘ รัฐบาลได้ออกคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ ๒๑/๒๕๒๘ เรื่องแต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก โดยมีสมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นประธานที่ปรึกษา พระมหาเถระ ๒๐ รูปเป็นที่ปรึกษา นายกรัฐมนตรีเป็นประธานอำนวยการ รัฐมนตรีว่าการและรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการเป็นรองประธานกรรมการอำนวยการ มีกรรมการ ๑๗ คน อธิบดีกรมการศาสนาเป็นกรรมการและเลขานุการ ผู้อำนวยการกองศาสนศึกษา ผู้อำนวยการสำนักงานเลขาธิการมหาเถรสมาคม และผู้อำนวยการกองแผนงาน กรมการศาสนา เป็นกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ มีหน้าที่อำนวยการและแก้ไขอุปสรรคในการดำเนินงานสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก ตลอดจนมีอำนาจแต่งตั้งคณะอนุกรรมการและคณะทำงาน เพื่อให้การสังคายนาแล้วเสร็จทันกำหนดเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวครบ ๕ รอบพระนักษัตร

ครั้นวันที่ ๒๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๒๘ สมเด็จพระสังฆราชทรงมีพระบัญชาจำนวน ๗ ฉบับ คือ พระบัญชาที่ ๑/๒๕๒๘ เรื่องแต่งตั้งสังคีติการกสงฆ์ในการสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก โดยมีสมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นประธานกรรมการ สมเด็จพระญาณ–

สังวร (สุวฑฺฒนมหาเถร) และสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ชุตินฺธรมหาเถร) เป็นรองประธานกรรมการ มีพระสังคีติการกะ จำนวน ๑๘๒ รูป มีหน้าที่ประชุมรับรองการตรวจชำระพระไตรปิฎกฉบับหลวงทั้งภาษามคธและภาษาไทย ที่คณะกรรมการปาลิวิโสธกะ ทั้ง ๓ คณะได้จัดทำแล้วเสร็จเป็นคราว ๆ ไป พระบัญชาที่ ๒/๒๕๒๘ เรื่องแต่งตั้งคณะกรรมการปาลิวิโสธกะพระวินัยปิฎก มีสมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒนมหาเถร) เป็นสังฆปาโมกข์ฝ่ายพระวินัยปิฎก พระเทพวราภรณ์ (กมฺพุวณฺณเถร) เป็นประธานกรรมการ พระราชกิตติโสภณ (โชติมนฺโต) เป็นรองประธานกรรมการ มีกรรมการ ๒๕ รูป มีหน้าที่ตรวจชำระพระวินัยปิฎกทั้งภาษามคธและภาษาไทยโดยสอบทานกับพระไตรปิฎกฉบับอักษรไทยและอักษรอื่น ๆ และสอบทานกับอรรถกถา ฎีกา โยชนา สัททาวิเสส และปกรณ์วิเสส พร้อมทั้งตรวจสอบแก้ไขคำแปลให้ถูกต้อง ในการนี้ให้มีหน้าที่รับรองการตรวจชำระพระสุตตันตปิฎกและพระอภิธรรมปิฎกสำหรับกองอื่นด้วย พระบัญชาที่ ๓/๒๕๒๘ เรื่องแต่งตั้งคณะกรรมการปาลิวิโสธกะพระสุตตันปิฎก โดยมีสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ชุตินฺธรมหาเถร) เป็นสังฆปาโมกข์ฝ่ายพระสุตตันตปิฎก พระราชวรมุนี (ปยุตฺตเถร) เป็นประธานกรรมการ พระราชเวที (พฺรหฺมวํสเถร) และพระเมธีสุทธิพงศ์ (วชิรญาณเถร) เป็นรองประธานกรรมการ มีกรรมการ ๗๗ รูป ทำหน้าที่ตรวจชำระพระสุตตันตปิฎก ทั้งภาษามคธและภาษาไทย โดยสอบทานกับพระไตรปิฎกฉบับอักษรไทยและอักษรอื่น ๆ และสอบทานกับอรรถกถา ฎีกา โยชนา สัททาวิเสส และปกรณ์วิเสส พร้อมทั้งตรวจสอบแก้ไขแปลภาษาไทยให้ถูกต้อง ในการนี้ ให้มีหน้าที่รับรองการตรวจชำระพระไตรปิฎกและอภิธรรมปิฎกสำหรับกองอื่นด้วย พระบัญชาที่ ๔/๒๕๒๘ เรื่องแต่งตั้งคณะกรรมการปาลิวิโสธกะพระอภิธรรมปิฎก โดยมีพระพิมลธรรม (อาสภเถร) เป็นสังฆาโมกข์ฝ่ายพระอภิธรรมปิฎก พระเทพสิทธิมุนี (ญาณสิทฺธิเถร) เป็นประธานกรรมการ พระปิฎกโกศล (อริยปญฺญเถร) เป็นรองประธานกรรมการ มีกรรมการ ๓๗ รูป มีหน้าที่ตรวจชำระพระอภิธรรมปิฎกทั้งภาษามคธและภาษาไทย โดยสอบทานกับพระไตรปิฎกฉบับอักษรไทยและอักษรอื่น ๆ และสอบทานกับอรรถกถา ฎีกา โยชนา สัททาวิเสส และปกรณ์วิเสส พร้อมทั้งตรวจสอบแก้ไขคำแปลให้ถูกต้อง ในการนี้ ให้มีหน้าที่รับรองการตรวจชำระพระวินัยปิฎกและพระสุตตันตปิฎกสำหรับกองอื่นด้วย พระบัญชาที่ ๕/๒๕๒๘ เรื่องแต่งตั้งกรรมาธิการแห่งสังคีติการกสงฆ์ โดยมีกรรมาธิการ ๑๕ รูป มีหน้าที่ดูแลการดำเนินงาน ตรวจชำระพระไตรปิฎกให้เป็นไปตามมาตรฐานที่กำหนดไว้ และสอดคล้องเป็นแนวเดียวกันและให้ฉันทานุมัติในการที่จะนำพระไตรปิฎกเล่มที่ชำระแล้วเข้ารับรองจากสังคีติการกสงฆ์ โดยให้กรรมาธิการเลือกประธาน รองประธาน และเลขานุการ องค์ละ ๑ รูป พระบัญชาที่ ๖/๒๕๒๘ เรื่องแต่งตั้งคณะกรรมการศาสนบัณฑิตสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก โดยมีฝ่ายพระภิกษุ

๓๖ รูป ฝ่ายคฤหัสถ์ ๔๓ คน มีหน้าที่ช่วยเหลือทางวิชาการและอำนวยความสะดวกแก่คณะกรรมการปาลิวิโสธกะทั้ง ๓ คณะ ดำเนินการตรวจชำระพระไตรปิฎกฉบับหลวงทั้งภาษามคธและภาษาไทยให้สำเร็จบรรลุเป้าหมายด้วยความเรียบร้อยถูกต้องสมบูรณ์ และพระบัญชาที่ ๗/๒๕๒๘ เรื่องแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการและประสานงานสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก มีพระสงฆ์เป็นที่ปรึกษา ๘ รูป นายมงคล ศรีไพรวรรณ อธิบดีกรมการศาสนา เป็นประธานกรรมการ นายเลย จันจักร รองอธิบดีกรมการศาสนา เป็นรองประธานกรรมการ มีกรรมการ ๑๕ คน มีหน้าที่ดำเนินการประสานงาน และอำนวยความสะดวกในการสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎกฉบับหลวง ทั้งภาษามคธและภาษาไทย

พระมหาเถรานุเถระคณะกรรมการ มีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธาน ได้ประชุมเป็นมหาสันนิบาต ในพิธีประกาศพระบรมราชโองการ ให้สังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อวันที่ ๒๖ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๒๗ คณะกรรมการปาลิวิโสธกะได้เริ่มทำการตรวจชำระพระไตรปิฎกภาษาบาลีและภาษาไทย เมื่อวันที่ ๒๖ สิงหาคม ๒๕๒๘ ณ ตำหนักสมเด็จ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร และเมื่อวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๐ คณะสงฆ์ได้ทำพิธีมอบต้นฉบับพระไตรปิฎกที่ชำระแล้วแก่รัฐบาล เพื่อจัดพิมพ์ในรัฐพิธีที่จัดขึ้น ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

พระไตรปิฎกฉบับนี้ ภาษามคธมีชื่อว่า **“ทยฺยรฏฺฐสฺส เตปิฏกํ ๒๕๓๐ พุทฺธวสฺเส”** พิมพ์จำนวน ๕๐๐ ชุด ภาษาไทยมีชื่อว่า **“พระไตรปิฎกฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์”**

พิมพ์จำนวน ๒๕๓๐ ชุด พระราชทานแด่พระอารามหลวงทุกวัด กระทรวงทบวงกรมทุกแห่ง สถาบันการศึกษาระดับมหาวิทยาลัย และประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา ที่เหลือจากนั้นเปิดโอกาสให้ผู้มีจิตศรัทธาร่วมสร้างถวายตามวัดวาอาราม และมีไว้เป็นสมบัติส่วนตน ตามประสงค์

พระไตรปิฎกภาษาสันสกฤต

❑ ภาษาคัมภีร์ ❑ ประวัติสรวาสติวาท ❑ สรวาสติวาท–ไวภาษิกะ
❑ สรวาสติวาทเป็นมหายานหรือเถรวาท ❑ แหล่งข้อมูล
❑ พระสุตตันตปิฎก ❑ อาคม ๕ VS นิกาย ๕ ❑ ทีรฆาคม VS ทีฆนิกาย
❑ มัธยมาคม VS มัชฌิมนิกาย ❑ สัมยุกตาคม VS สังยุตตนิกาย
❑ เอโกตตราคม VS อังคุตตรนิกาย ❑ พระวินัยปิฎก ❑ การแบ่งคัมภีร์วินัยปิฎก ❑ คัมภีร์เศษเสี้ยวของวินัยภาษาสันสกฤต
❑ คัมภีร์พระวินัยภาษาสันสกฤตของนิกายต่าง ๆ ในบัญชีรายชื่อคัมภีร์ของท่าน ศ.นันเจียว ❑ พระอภิธรรมปิฎก ❑ พระอภิธรรม ๗ คัมภีร์
❑ ชญานปรัสถานะ ❑ สังคีติปรยายะ ❑ ปรกรณปาทะ ❑ วิชญาณกายะ
❑ ธาตุกายะ ❑ ธรรมสกันธะ ❑ ปรัชญัปติศาสตระ ❑ บทส่งท้าย

พระไตรปิฎกภาษาสันสกฤต

พระมหาสมชัย กุสลจิตฺโต

บทนำ

แม้ว่าประเทศไทยจะเป็นประเทศนับถือพระพุทธศาสนามานาน แต่การศึกษาพระพุทธศาสนานิกายอื่นก็เหมือนจะผิวเผิน ไม่ลุ่มลึกพอควร ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะทัศนะแบบเถรวาท ที่มองอะไรแบบเคร่งครัดและตามกรอบ หรือเพราะระบบการศึกษาของเรายังคับแคบก็อาจเป็นได้ ดังนั้นเมื่อพูดถึงพระไตรปิฎกฉบับภาษาสันสกฤต ท่านผู้อ่านอาจสับสนงงงวยว่ามีอยู่หรือ เพราะว่าเราทราบแต่ว่า พระไตรปิฎก ท่านเขียนกันด้วยภาษาบาลี ข้อเขียนนี้เป็นความพยายาม ที่จะเปิดโลกทัศน์เรื่องนี้ให้กว้างขวางออกไป โดยนำพระไตรปิฎก ฉบับภาษาสันสกฤตของ นิกายสรวาสติวาทมาศึกษาเปรียบเทียบกับฉบับภาษาบาลี เท่าที่สติปัญญาและเวลาของผู้เขียนจะพึงมี ด้วยความหวังว่า จะทำให้เราได้แง่คิดเกี่ยวกับพระธรรมคำสอนและพระไตรปิฎกใหม่ ๆ น่าจะเกื้อกูลต่อวงการศึกษาพระพุทธศาสนาในบ้านเมืองเราอยู่บ้าง

ภาษาคัมภีร์

ความจริงภาษาที่บันทึกพระธรรมวินัยยุคแรก ๆ มิใช่มีแต่ภาษาบาลี แต่โดยทั่ว ๆ ไป เราทราบกันเพียงว่า นิกายเถรวาทหรือหินยาน ได้ใช้ภาษาบาลีเป็นภาษาคัมภีร์ แล้วเชื่อต่อไปว่าภาษานี้เก่าแก่เป็นภาษาของชาวมคธ เรียกว่า มคธภาสาบ้าง มาคธีภาสาบ้าง มูลภาสาบ้าง[๑] ตันติภาสา บ้าง เชื่อว่าพระพุทธเจ้า เป็นคนอินเดียเหนือ ตรัสรู้และเสด็จจาริกไปประกาศพระศาสนาในบริเวณแคว้นมคธ คือ รัฐพิหารปัจจุบัน และแคว้นอื่น ๆ ราวเจ็ดชนบท สรุปรวมก็อยู่ในอินเดียตอนเหนือคือรัฐพิหารและอุตตรประเทศในปัจจุบัน

ปัญหาว่า ภาษาบาลี คือภาษาอะไร? และเป็นภาษาของคนพื้นเมืองในแคว้นใดแน่ ก็ยังไม่มีคำตอบที่พอใจของทุกคนได้ เช่นบางท่านบอกว่า บาลีก็คือภาษาปรากฤต ชื่อไปศาจี ซึ่งผู้คนแถบเทือกเขาวินธัย พูดกัน บางท่านว่าคงพัฒนามาจากภาษาของชาวบ้านแคว้นอุชเชนี (หรืออุชเชน) ในรัฐมัธยมประเทศ

---

[๑] สา มาคธี มูลภาสา นรา ยายาทิกปฺปิกา
พฺรหฺมาโน จสฺสุตาลปนา สมฺพุทฺธา จาปิ ภาสเร. : รูปสิทธิปกรณ์

บางท่านว่า ภาษาบาลีก็คือภาษาของชาวบ้านแคว้นกาลิงคะ (แคว้นโอริสสาและอานธระปัจจุบัน) เป็นสถานที่ ๆ คณะพระมหินทเถระ เมื่อจะเดินทางไปเผยแพร่พระพุทธศาสนาในศรีลังกา หลังสังคายนาครั้งที่ ๓ นั้น หรือคณะชาวพุทธอื่น ๆ ได้พากันมาลงเรือกันที่นั่น แต่อีกมติหนึ่งแย้งว่า ภาษาบาลีก็คือภาษาเศารเสนี ตระกูลหนึ่งของภาษาปรากฤต เพราะมีเกณฑ์การออกเสียงและสะกดคำเหมือนกัน เป็นต้น[๑]

ถ้าสรุปแบบกำปั้นทุบดิน ภาษาบาลีก็คือภาษาบาลีหรือภาษามคธ แต่รูปแบบปัจจุบันกับภาษาดั้งเดิมน่าจะไม่เหมือนกันทั้งหมด คงจะต้องมีการพัฒนากันอยู่บ้างเมื่อนำมาบันทึกคำสอน หรือมาใช้เป็นภาษาคัมภีร์

มีหลักฐานยืนยันว่า นอกจากภาษาบาลีที่นิกายเถรวาทใช้เป็นภาษาคัมภีร์บันทึกคำสอนแล้วนิกายสรวาสติวาท ซึ่งมีความเก่าแก่ไล่เลี่ยกับเถรวาท ได้บันทึกคำสอนไว้ด้วยภาษาสันสกฤต นิกายสัมมีติยะ ใช้ภาษา อปพรหมศา ขณะที่นิกายมหาสังฆิกะใช้ภาษาปรากฤต

เมื่อพูดถึงภาษาสันสกฤต ก็มีปัญหาอีกเหมือนกัน เช่น ทำไมพระพุทธศาสนานิกายนี้จึงใช้ภาษาสันสกฤตบันทึกคำสอน ในเมื่อพระพุทธเจ้าก็ทรงให้พระสงฆ์เรียนพระพุทธพจน์ด้วยภาษาของตนไม่ยกกล่าวโดยฉันท์[๒] ดูเหมือนพระพุทธเจ้าต้องการให้พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาของชาวบ้านทั่วไป ซึ่งประชาชนทุกชั้นวรรณะมีสิทธิเท่าเทียมกันให้การแสวงหาความรู้ ไม่เหมือนกับศาสนาพราหมณ์ หรือฮินดู ซึ่งใช้ภาษาสันสกฤตเป็นภาษาคัมภีร์ ศึกษากันอยู่เฉพาะชั้นสูง ปิดกั้นมิให้คนในวรรณะต่ำ เช่น ศูทรและจัณฑาลได้ศึกษาเล่าเรียน

ข้อนี้อาจเนื่องด้วยความจำเป็นในการปรับตัวของพระพุทธศาสนา ให้โดดเด่นจนสามารถครองใจคนชั้นสูงของสังคมได้

ภาษาสันสกฤตที่พระพุทธศาสนานิกายสรวาสติวาทใช้นี้ ก็เป็นภาษาสันสกฤตแบบพุทธ คือ สันสกฤตพันทาง (Hybrid Sanskrit) หรือสันสกฤตผสมกับภาษาบาลี (Mixed Sanskrit) มิใช่สันสกฤตมาตรฐาน (Classical Sanskrist) ถ้าเราศึกษาเปรียบเทียบดูดี ๆ กับภาษาบาลีก็คงพอจะเข้าใจได้

---

[๑] รายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้ มีผู้เขียนไว้หลายท่าน เช่น B.C. Law, A History of Pali literater vol. I, Indological Book House, Delhi, 1983, p. ix ff

[๒] Cullavagga V.P.33

ประวัติสรวาสติวาท

คำว่า "สรวาสติวาท" แปลว่า นิกาย (=วาท) ที่เชื่อว่าทุกสิ่ง (สฺรว) มีอยู่ (อสฺติ) จริง ตรงกับคำว่า "สพฺพตฺถิกวาท" ในคัมภีร์ กถาวตฺถุ พระอภิธัมมปิฎกฝ่ายบาลี นิกายนี้ มีทัศนะว่า "ขันธ์ ธาตุ และอายตนะ มีอยู่จริงทั้งในอดีต อนาคตและปัจจุบัน เพราะอำนาจแห่งสันตติ คือ การสืบต่อกัน" แต่เถรวาทปฏิเสธทัศนะนี้.

คัมภีร์ทีปวังสะ ว่าสัพพัตถิกวาท (หรือสรวาสติวาท) แตกย่อยมาจากมหิสสาสกะ และมหิสสาเสกะ ก็สืบมาจากเถรวาท ซึ่งนับเป็นนิกายดั้งเดิมอีกทอดหนึ่ง

ส่วนปกรณ์สันสกฤต (คือเภทธรรมมติจักรศาสตร์) ของท่านอาจารย์วสุมิตร ให้ความสำคัญสรวาสติวาท เท่ากับเถรวาท ถือว่าเป็นนิกายเก่าแก่ ซึ่งถือกำเนิดราวพุทธศตวรรษที่ ๓[๑]

สรวาสติวาทนี้ เดิมทีน่าจะเจริญคู่เคียงกับเถรวาทในแคว้นมคธนั่นเอง เพราะได้อ้างว่าพระเจ้าอโศกมหาราช เป็นโยมอุปัฏฐากของตนด้วย แต่ต่อมาอาจจะเพลี่ยงพล้ำแก่เถรวาท จึงได้ไปยึดอินเดียตะวันตกเฉียงเหนือ คือ คันธาระ และมถุรา[๒] เป็นศูนย์กลาง โดยท่านมัธยานติกเถร ศิษย์ของของพระอานนทเถร เป็นสังฆปาโมกข์อยู่มถุรา ท่านอุปคุปตเถรองค์ที่ถวายวิสัชชนาปัญหาใจให้พระเจ้าอโศกจนหันมาสมาทานพระพุทธศาสนา ศิษย์ของท่านศาณ-วาสิกะ เป็นประมุขอยู่ในเขตคันธาระ

ท่านมัธยานติกะ และท่านอุปคุปตะ ถูกอ้างว่าเป็นผู้ก่อตั้งนิกายนี้ หรือเป็นประมุขสงฆ์นิกายนี้

แต่ท่านบูสตัน (Bu'ston) ผู้รจนาประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดียวและทิเบต ว่าผู้ก่อตั้งนิกายนี้คือ พระราหุลภัทร ผู้ออกผนวชจากขัตติยตระกูล

สรวาสติวาท–ไวภาษิกะ

ในคัมภีร์ว่าด้วยปรัชญาอินเดียนั้น เวลาพูดถึงนิกายพระพุทธศาสนา จะจำแนกออกเป็น ๔ นิกายคือ เสาตรานติกะ ไวภาษิกะ มาธยมิกะ (หรือสุญญวาท) และวิชญาณวาท

---

[๑] เรื่องนี้ผู้เขียนได้เขียนไว้ค่อนข้างละเอียด ให้ชื่อว่า พระพุทธศาสนานิกายสรวาสติวาท ในพุทธจักร ฉบับเดือน กันยายน ๒๕๓๒

[๒] คันธาระ ได้แก่บริเวณตำบลเปษวาร์, จังหวัดทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ และเมืองราวัลปินดี ในปัญจาบ ส่วน มถุรา หลวงจีนเฮี่ยนจัง เรียกว่า โมตุโล ได้แก่เมือง "มโหลิ" ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำยมุนาทั้งสองฝั่ง กินสุดเขตเมืองอัคระ ในรัฐอุตตรประเทศ ส่วนใหญ่มักพูดว่าอยู่ในเขตแคสเมียร์ ปัจจุบัน

(หรือโยคาจาร) ในจำนวนนี้ นิกายไวภาษิกะ ซึ่งนับถือคัมภีร์ภาษยะ (หรืออรรถกถา) พระอภิธรรมซึ่งเรียกว่า (มหา) วิภาษาศาสตร์ ท่านกล่าวว่า คือ นิกายเดียวกันกับ สรวาสติวาท

เป็นเรื่องยืนยันได้ว่า การจัดสังคายนาครั้งที่ ๔ ที่หลักฐานฝ่ายบาลีทั้งมหาวังสะ และสมันตปาสาทิกา มิได้เอยถึงเลยนั้น เป็นสังคายนาของสรวาสติวาท โดยการอุปถัมภ์ของพระเจ้ากณิษกมหาราช ครองเมืองชลันธร แคว้นคันธาระ มีท่านปารศวะ เป็นประธานสงฆ์ มีพระภิกษุผู้แตกฉานในพระไตรปิฎกและพาหิรวิทยาต่าง ๆ เข้าร่วมพิธีจำนวน ๕๐๐ รูป ท่านบุสตันว่าเวลานั้นตกปี พ.ศ. ๓๐๐ พระเจ้ากณิษกมหาราช อุปถัมภ์สังคายนาขึ้นในวัดกุวาน เมืองชลันธร มีพระอรหันต์ ๕๐๐ รูป พระโพธิสัตว์ และศาสนาบัณฑิตอีกจำนวนมาก ได้รับนิมนต์ / เชิญเข้าร่วมกิจกรรมด้วย

ท่านสมณะจีนเฮี่ยนจัง เล่าว่า การสังคายนาครั้งนี้จัดขึ้น เพื่อร่วมกันร้อยกรองคัมภีร์แก้-อธิบายพระไตรปิฎกที่เรียกว่า ภาษยะ ปรากฏว่าบรรลุเป้าหมาย คือ ที่ประชุมได้รจนาคัมภีร์ภาษยะไว้ดังนี้.-

- คัมภีร์แต่งแก้-อธิบาย พระสุตตันตปิฎก ชื่อ อุปเทศศาสตร์ ยาว ๑ แสนโศลก
- คัมภีร์แต่งแก้-อธิบาย พระวินัยปิฎก ชื่อ วินยภาษาศาสตร์ ยาว ๑ แสนโศลก
- คัมภีร์แต่งแก้-อธิบาย พระอภิธรรมปิฎก ชื่อ อภิธรรมวิภาษาศาสตร์ ยาว ๑ แสนโศลก

รวมคัมภีร์ภาษยะทั้ง ๓ เข้าด้วยกัน ก็เป็นคาถาถึง ๓ แสนโศลก พระเจ้ากณิษกมหาราชโปรดให้จารึกลงบนแผ่นทองแดง แล้วบรรจุหีบศิลา และโปรดให้ก่อพระสถูปบรรจุหีบศิลาอีกทีหนึ่ง นอกจากนี้ยังโปรดฯ ให้จัดเวรยาม รักษาความปลอดภัยไว้ด้วย

ด้วยอิทธิพลของคัมภีร์ อภิธรรมวิภาษาศาสตร์ หรือคัมภีร์มหาวิภาษาศาสตร์นี้เอง นิกายสรวาสติวาทจึงได้นามใหม่ว่า "ไวภาษิกะ" ในกาลต่อมา

สรวาสติวาทเป็นมหายานหรือเถรวาท

มีความเข้าใจผิดเกี่ยวกับการแบ่งนิกายเป็นเถรวาทและมหายานมานาน เพราะเราไปถือปทัฏฐานที่นักปราชญ์ชาวตะวันตกตั้งให้ว่า มหายานมีลักษณะดังนี้ คือ

๑. เจริญอยู่ทางอินเดียตอนเหนือ จึงเรียกว่า นิกายฝ่ายเหนือ (Northern School)
๒. ใช้ภาษาสันสกฤต เป็นภาษาคัมภีร์

ด้วยเหตุนี้ เราจึงเข้าใจว่า **สรวาสติวาท** เป็นนิกายสังกัดฝ่ายมหายาน ความจริง สรวาสติวาท เป็นหีนยาน หรือเถรวาท แม้จะใช้ภาษาสันสกฤตเป็นหลัก ก็มิได้ทำให้ความเป็นเถรวาทลดน้อยลงไป ทั้งนี้ เพราะลักษณะคำสอนของสรวาสติวาท มีความเป็นคำสอนยุคแรก

(Early Buddhism) มากเหลือเกิน เทียบได้กับคำสอนที่เราพบในพระสูตรใน ๓-๔ นิกายแรกของพระสุตตันตปิฎกฝ่ายบาลี ข้อนี้ศึกษาได้จากคัมภีร์อภิธรรมโกศะและคัมภีร์เศษเสี้ยว (Fragments) อื่นๆ อีกประการหนึ่ง เมื่อตรวจดูประวัติการพัฒนาของนิกายนี้ก็จะเห็นว่า สังกัดอยู่ฝ่ายเถรวาทแน่ แม้นักปราชญ์ฝ่ายฮินดู ก็ยังบอกว่า นิกายเสาตรานติกะ และไวภาษิกะ เป็นหีนยาน ส่วนนิกายมาธยมิกะและวิชญาวาทเป็นมหายาน

แหล่งข้อมูล (Sources)

พระพุทธศาสนาถือกำเนิดขึ้นในอินเดีย และแพร่ขยายอย่างมากในช่วง ๕๐๐ ปีแรก โดยเฉพาะในช่วงรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช ได้รับยกย่องให้เป็นศาสนาประจำชาติ (State Religion) พลเมืองอินเดียเกือบร้อยทั้งร้อย จากเหนือจรดใต้ ตะวันออกถึงตะวันตก ล้วนแต่เป็นชาวพุทธ ประชาชนอ่านออกเขียนได้กว่าร้อยละ ๖๐

อีก ๕๐๐ ปีต่อมา พระพุทธศาสนามหายานเกิด และเจริญรุ่งเรืองไม่น้อย จะเห็นจากสถาปัตยกรรม-จิตรกรรมวัดถ้ำอชันตะ เอโรลล่า และซากวัดในเขตนาครชุนโกณฑะ รัฐอานธรประเทศ พระอาจารย์สำคัญของฝ่ายมหายาน เช่น ท่านอาจารย์นาคารชุน และท่านอาจารย์วสุพันธุ ก็มีชีวิตอยู่ในช่วงนี้

หลัง พ.ศ. ๑,๐๐๐ ปีต่อมา พุทธศาสนาได้ปฏิรูปตัวเองมากขึ้น เพราะอิทธิพลของศาสนาฮินดูที่เริ่มแข็งแกร่งขึ้น มหาวิทยาลัยพุทธสำคัญๆ เช่น มหาวิทยาลัยนาลันทา วิกรมศิลา ฯลฯ ก็เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้ อาจกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนายุคนี้ ได้รับการศึกษาในแง่ของปรัชญามาก ส่วนการปฏิบัติล้วนเป็นเรื่องพิธีกรรม เข้าฝ่ายตันตระไปมาก

พระพุทธศาสนาได้ปิดฉากสุดท้ายลง ก็เมื่อมหาวิทยาลัยนาลันทา ถูกกองทัพมุสลิมบุกเข้าทำลาย เข่นฆ่าพระภิกษุไปเป็นจำนวนพัน ส่วนที่เหลือหนีเตลิดเข้าเนปาล ทิเบต จีน เป็นต้น มีบันทึกประวัติศาสตร์เล่าว่า หอสมุดของมหาวิทยาลัยนาลันทา ๓ แห่ง ซึ่งบรรจุคัมภีร์สำคัญ ๆ ของพระพุทธศาสนาและลัทธิอื่น ๆ ไว้มากมาย ต้องใช้เวลาเผาอยู่นานเป็นเดือน จึงไหม้หมด

เป็นอันว่า คัมภีร์พระพุทธศาสนาฝ่ายสันสกฤตในอินเดียวได้สูญหาย และพินาศไปพร้อมกับความเสื่อมของพระพุทธศาสนา และมหาวิทยาลัยนาลันทาถูกเผา หลังจากนั้นอินเดียได้เข้าสู่ยุคมืดอีกครั้งหนึ่ง อย่าว่าแต่เรื่องคัมภีร์เลย ที่คนอินเดียวไม่รู้จัก แม้แต่พระพุทธเจ้า หรือพระพุทธศาสนา คนอินเดีย (หลัง พ.ศ. ๑๗๐๐ มาจนถึงราว พ.ศ. ๒๔๐๐) ก็ยังสับสนเอามาก ๆ ด้วย

ท่านศาสตราจารย์ พี.วี. บาพัต ปราชญ์ผู้เป็นบรรณาธิการพิมพ์หนังสือ "๒๕๐๐ ปีของพระพุทธศาสนา" กล่าวว่าสาเหตุสำคัญที่ทำให้คัมภีร์พระพุทธศาสนาสาปสูญไปจากอินเดียหมด มีอยู่ ๓ ประการคือ

๑. การศึกษาเล่าเรียนคัมภีร์เหล่านี้ จำกัดอยู่ในวงแคบ ๆ ของพระภิกษุ-สามเณรภายในวัดเท่านั้น

๒. คัมภีร์พระพุทธศาสนาเหล่านี้ จะถูกเก็บรักษาไว้ในห้องสมุดของวัดหรือในกุฎิของพระภิกษุ-สามเณร ไม่ยอมแบ่งให้ชาวบ้านได้ช่วยเก็บรักษาไว้บ้าง

๓. เพราะวัดหรือสถาบันการศึกษาถูกทำลาย ด้วยเงื้อมมือของคลั่งศาสนา หรือพวกป่าเถื่อน หรือทรุดโทรมไปเอง ตามกาลเวลา พระคัมภีร์พระพุทธศาสนา จึงพลอยถูกทำลายไปด้วย[๑]

โชคดีที่บาลีพระไตรปิฎก ข้ามไปเจริญรุ่งเรืองอยู่ที่เกาะลังกา พม่า ไทย ฯลฯ เสียก่อน จึงรอดพ้นจากการถูกทำลาย ส่วนคัมภีร์สันสกฤต ก็พบในประเทศอื่น ๆ เช่น เนปาล เอเชียกลาง, เมืองกิลกิต (Gilgit) ทิเบต จีน ฯลฯ นอกเหนือจากฉบับที่ได้รับการถ่ายทอดเป็นภาษาจีนและทิเบต

ในส่วนข้อมูลของพระไตรปิฎก ภาษาสันสกฤตของสรวาสติวาทนี้ ได้มีการค้นพบต้นฉบับคัมมภีร์พระวินัย และพระสูตรหลายฉบับในที่หลายแห่ง เช่น มีการพบพระปราติโมกษสูตร เขียนด้วยอักษรราชวงศ์คุปตะ บนใบเบิช (Birch) ในเขตเอเชียกลาง[๒], นาย วี.เอ.สมิธ (V.A.Smit) และนายดับบลิว.ฮวย (W.Hoey) ได้พบพระไตรปิฎก (บางส่วน) เขียนบนแผ่นอิฐ อายุระหว่าง ๒๕๐-๔๐๐ AD ที่เมืองโคปาลปุระ[๓]

---

[๑] ดู - P.V.Bapat, 2500 Years of Buddhism, Govt. of India, Delhi, Fifth Reprint, 1987 P.125

[๒] ได้แก่รัฐในทะเลทราย (Oasis States) เริ่มตั้งแต่ชายแดนทิศตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดียถึงยารกันด์ ในเอเชียตะวันตก (บางรัฐอยู่ในเขตของจีน) คือ ๑. กปิสะ ๒. ขัมยัน ๓. บัคเตีย ๔. โสจเดียนา (สมารกันต์) ๕. ขสาร์ ๖. เดอร์พัน ๗. กุอะ ๘. ขรสาร์ ๙. ลูลัน ๑๐. ตุนฮวน ๑๑. มูรัน ๑๒. ชาร์ชาน ๑๓. นิยะ ๑๔. โขตาน และ ๑๕. ยารกันด์

[๓] N.Dutt, Development of Buddhism in Uttarprades, P. 275,

นอกจากนี้ ท่านศาสตราจารย์ เอน. ดุทท์ (N.Dutt) ได้ค้นพบคัมภีร์เศษเสี้ยว (Fragments) ของพระวินัย ที่ในเขตเมืองกิลกิต (Gilgit) ในเขตปากีสถาน (บางท่านว่าแคสเมียร์ก็มี) เช่น วินัยวัสตุ, ปราติโมกษสูตร, และกรรมวากยะ (=กรรมวาจา) เป็นต้น ปัจจุบันได้พิมพ์รวมเล่มได้ ๘ เล่มแล้ว[๑]

ในขณะเดียวกัน ท่านบัณฑิตราหุล สามกฤตยายนะ เมื่อเดินทางไปทิเบต ได้ขอคัดลอกต้นฉบับพระวินัยฝ่ายสันสกฤต แล้วนำมาเก็บไว้ที่ สถาบันศึกษาวิจัย เค.พี.ชยสวาล เมืองปัฏนะ หลายฉบับ เช่น วินัยสูตร, วินัยสูตรฎีกา, ปราติโมกษสูตรฎีกา, ภิกษุปรกีรณกะ, สามเณรฎีกา, และอุปสัมปทาชญัปติ (=อุปสัมปทาญัตติ) เป็นต้น[๒]

ต่อเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๙ ท่านศาสตราจารย์ ดับบลิว.ปาโจว (W.Pachow) ได้พิมพ์พระปราติโมกษสูตร ของนิกายมหาสังฆิกะ ต้นฉบับของท่านบัณฑิตราหุล สามกฤตยายนะ และเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๐ ท่านศาสตราจารย์ เอ.ซี. บันเนอร์จี (A.C.Banergee) ได้พิมพ์พระปราติโมกษสูตรและภิกษุวากยะ (Two Buddhist Vinaya Texts in Sanskrit) ออกเผยแพร่อีก

นอกจากนี้ ยังพบข้อความเกี่ยวกับพระสูตรและพระวินัยเหล่านี้อยู่ในวรรณกรรมภาษาสันสกฤตที่เหลืออยู่ เช่น พบพระสูตรชื่ออุทายีสูตร มหาจุนทสูตร พรหมชาลสูตร และภิกษุณีวินัย ในอภิธรรมโกศาวยาขยา ของท่านวสุมิตร ท่านศาสตราจารย์วินเตอร์นิทซ์ (Winternitz) ได้ให้ข้อมูลต่อไปว่า ข้อความเกี่ยวกับพระไตรปิฎกภาษาสันสกฤตนี้ได้พบว่าถูกอ้างถึง ในมหาวัสตุ ทิวยาวทาน ลลิตวิสตระ เป็นต้น[๓]

นอกจากนี้ ก็เป็นข้อมูลที่อยู่ในฉบับแปลเป็นภาษาจีน และในภาษาทิเบตซึ่งมีมากมายเหลือเกิน แต่ก็เป็นที่ยืนยันว่า พระไตรปิฎกฉบับแปลเป็นภาษาจีนนั้นได้แปลจากภาษาสันสกฤตของสรวาสติวาท กันส่วนใหญ่[๔]

เกี่ยวกับการแปลพระไตรปิฎกฉบับภาษาสันสกฤตสู่พากย์จีน[๕] มีข้อสังเกตเล็กน้อยว่า พระสูตรชื่อเดียวกันกับภาษาบาลีมิใช่จะมีเนื้อหาเหมือนกันทั้งหมด อาจจะเป็นเพราะปัญหาการแปล ที่ผู้แปลยุคแรก ๆ ไม่รู้ภาษาจีนดีพอ ส่วนผู้ช่วยชาวจีนรู้ภาษาจีนดี แต่ก็ไม่รู้ภาษา

---

[๑] Gilgit Manuscripts, 8 Volumes

[๒] A.C.Banerjee, Sarvasativada Literature, p.30

[๓] N.Dutt., Development of Buddhism in Uttarpradesh, P. 276

[๔] M.Winternitz, History of Indian Literature, V. II, P.223

[๕] รายละเอียดของการแปล ดู พระพุทธศาสนานิกายสรวาสติวาท ตอนพระสุตตันตปิฎก ของผู้เขียนในพุทธจักร ฉบับเดือน พฤศจิกายน ๒๕๓๒

สันสกฤตก็ได้หรืออาจจะเพราะพระสูตรบางสูตรได้พัฒนาขึ้นภายหลังมิใช่สืบมาแต่ครั้งโพธิกาลก็ได้ พระสูตรชื่อเดียวกันอาจมีสำนวนแปลหลายสำนวน ผู้แปลหลายคน เช่น มหาปรินิพพานสูตร มีพากย์จีนอยู่ถึง ๑๐ ฉบับ เป็นของฝ่ายหีนยาน ๓ ฉบับ และของมหายาน ๗ ฉบับ เนื้อหาก็คงต่างจากภาษาบาลีมากนัก

พระสุตตันตปิฎก :

อาคม ๕ VS นิกาย ๕

ปัญหาสำคัญอีกข้อหนึ่งก็คือเรื่องการแบ่งหมวดพระธรรมวินัย หรือแบ่งหมวดคัมภีร์ เริ่มแต่ ปิฎก นิกายต่าง ๆ ก็แบ่งไม่เหมือนกัน เถรวาทเราบอกว่า ปิฎกมี ๓ เรียกว่า ไตรปิฎก (บาลี : เตปิฎกํ) ความจริงแล้ว เดิมที มีแต่พระธรรมวินัย (ธมฺโม จ วินโย จ เทสิโต ปญฺญตฺโต) ไม่พูดถึงพระอภิธรรมปิฎกเลย แม้ในคัมภีร์พระวินัยปิฎกที่กล่าวถึงการสังคายนา ๒ ครั้ง แสดงว่าพระอภิธรรมปิฎก เกิดขึ้นหลังการสังคายนาครั้งที่ ๓ (ตติยสังคีติ) ดังนั้น พระโมคคัลลีบุตรติสสะ อาจจะไม่เพียงแต่รจนาคัมภีร์กถาวัตถุเท่านั้น อาจได้นิมนต์ให้พระมหาเถระช่วยกันรวบรวมพระอภิธรรมปิฎกขึ้นด้วย

แม้คำว่า "เตปิฎกํ" (สันสกฤต : ตรีปิฎกํ) นี้ก็เถอะ ก็มิใช่พบในพระคัมภีร์พระบาลียุคต้น คงเกิดขึ้นราวหลังพุทธศวตวรรษที่ ๓ คือหลังตติยสังคายนา เพราะมีศัพท์ว่า "เปฎกี" แปลว่า "ผู้สาธยายพระปิฎก" เกิดขึ้นในช่วงนี้

สรวาสติวาทเองก็แบ่ง พระธรรมวินัยออกเป็น ๓ ปิฎก เช่นเดียวกับของเถรวาท คือ พระสุตตันตปิฎก พระวินัยปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก[๑]

แต่ในพระสุตตันตปิฎกนี้ ส่วนย่อยออกไป เรียกว่า **อาคม** สามารถเทียบกันได้กับนิกาย ๕ ของฝ่ายบาลี ดังนี้

---

[๑] ความจริงพระไตรปิฎก เป็นเพียงคัมภีร์รวบรวมคำสอนของพระพุทธศาสนาทั้งหมด คงไม่หมายเอาเฉพาะพระพุทธพจน์ แม้คำสอนของพระสาวกผู้ใหญ่ หรืองานรจนาของท่านก็จัดเข้าเป็นพระไตรปิฎกด้วย เช่น เถรคาถา เถรีคาถา ปฏิสัมภิทามัคคะ นิเทสะ (ของพระสารีบุตร) และกถาวัตถุของพระโมคคัลลีบุตร พระไตรปิฎกฉบับของพม่า ยังเพิ่มมิลินทปัญหาและเปฎโกปเทส และเนตติปกรณ์เข้าด้วย

ท่านเฮี่ยนจัง บอกว่า มหายานแบ่งคำสอนออกเป็น ๕ ปิฎก (ปัญจปิฎก) คือ พระสูตร พระวินัย พระอภิธรรม พระปกิณณกะและพระธารณี (ตันตรปิฎก) คัมภีร์พุทธฯ ในพากย์จีนแบ่งออกเป็น ๔ ปิฎก เช่นเดียวกับมหายาน เพียงไม่มีพระธารณีปิฎกเท่านั้น

ทีรฆาคม	ตรงกับ	ทีฆนิกาย
มัธยมาคม	”	มัชฌิมนิกาย
สัมยุกตาคม	”	สังยุตตนิกาย
เอโกตตราคม	”	อังคุตตรนิกาย
กษุทราคม	”	ขุททกนิกาย

ส่วนกษุทราคม อาคมสุดท้ายนี้ มีความเห็นต่างกันเป็น ๒ ฝ่าย คือฝ่ายหนึ่งบอกว่าสรวาสติวาทไม่มีอาคมที่ ๕ เช่น คัมภีร์ ทิวยาวทาน ของมูลสรวาสติวาท อ้างถึงหมวด ๔ แห่งอาคม (อาคมจตุษฏยํ), วรรณกรรมชื่อมหาวยุตปัตติ เวลาบอกชื่อคัมภีร์ของศาสนา (สทฺธรฺม-นามานิ) ก็ระบุว่ามี ๔ อาคม จารึกที่พบ ณ เมืองนาคารชุนโกณฑะ ในอานธรประเทศ ก็พูดถึง ๔ อาคม เท่านั้น ส่วนฝ่ายที่ยืนยันว่ามีกษุทราคม ก็มีท่านบัณฑิตราหุล สามกฤตยายนะ พูดไว้ในคำนำคัมภีร์อภิธรรมโกศะว่า “มีกษุทรนิกาย นับเป็นนิกายแยกในคัมภีร์ของสรวาสติวาท แม้ว่าจะเอ่ยถึงเพียง ๔ อาคมบ่อย ๆ ก็ตาม” ข้อนี้สอดคล้องกับท่านสมณจีนเฮี่ยนจัง ที่ยืนยันว่ามีกษุทราคม อยู่ในวรรณกรรมของสรวาสติวาทด้วย

ท่านศาสตราจารย์ บันยุย นันเจียว (Banyiu Nanjio) ในบัญชีรายชื่อคัมภีร์ของท่าน (Nanjio's Catalogue) ตอนว่าด้วย “พระสูตรของหีนยาน” จะบอกว่ามีเพียง ทีรฆาคม มัธยมาคม เอโกตตราคมและสังยุกตาคม โดยไม่เอ่ยถึงกษุทราคม

อาจจะเป็นไปได้ว่า กษุทราคม (หรือแม้แต่ขุททกนิกาย) จะมีฐานะภาพเป็นเพียงคัมภีร์เบ็ดเตล็ด พระอาจารย์ครั้งนั้นไม่ให้ความสนใจมากนัก ที่ไม่พูดถึงบ่อย ๆ นั้น ก็มิได้หมายความว่าพระคัมภีร์ส่วนนี้ไม่มีอยู่ หรือไม่ยอมรับก็หามิได้ ข้อนี้อาจดูตัวอย่างการสืบทอดพระธรรมวินัยของฝ่ายเถรวาท เช่นในคัมภีร์สุมังคลวิลาสินี อรรถกถาทีฆนิกาย เวลาพูดถึง การแบ่งหน้าที่ท่องบ่นสาธยายพระธรรมวินัยแก่พระเถระ ระบุว่า พระอานนท์รับผิดชอบ ส่วนทีฆนิกาย ศิษย์ของพระสารีบุตร ท่องมัชฌิมนิกาย พระมหากัสสปะ ดูแลส่วน สังยุตตนิกาย และพระอนุรุทธะ ท่องจำส่วนอังคุตตรนิกาย โดยไม่ระบุถึงพระเถระผู้รับผิดชอบท่องจำสาธยายส่วนขุททกนิกายเลย ข้อนี้จะหมายความว่า เถรวาทเองก็ไม่ยอมรับหรือไม่มีขุททกนิกายก็หามิได้

อย่างไรก็ตาม ในคัมภีร์ฝ่ายสันสกฤต ก็มีคัมภีร์ เช่น อุทาน ธรรมบท สถวีรคาถา วิมานวัสตุ พุทธวงศะ ซึ่งตรงกับ อุทาน ธัมมบท เถรคาถา วิมานวัตถุและพุทธวังสะของขุททกนิกาย

ส่วนคัมภีร์สุตรนิบาต ซึ่งตรงกับสุตตนิบาตของฝ่ายบาลี คงพบแต่เศษเสี้ยวคัมภีร์ ที่ว่าด้วย อัฏฐกวัคคะ และปารายณวัคคะ อยู่ในต้นฉบับซึ่งพบในเขตเตอร์กีสถานตะวันออก

ท่านศาสตราจารย์ วินเตอร์นิทซ์ (Winternitz) เสริมความว่า แม้ในพระสูตรของฝ่ายสันสกฤต จะไม่มีสูตรใดตรงกับสุตตนิบาตของฝ่ายบาลี แต่เนื้อความเกินครึ่งหนึ่งของคัมภีร์นี้ เช่น ข้อความที่ตรงกันอัฏฐกวัคคะและปารายณวัคคะ ก็ไปรวมอยู่ในอาคมอื่นแล้วนอกจากเสี้ยวคัมภีร์ของสองวัคคะนี้ ซึ่งพบในเขตเตอร์กีสถานตะวันออก ส่วนคัมภีร์ที่ตรงกับอิติวุตตกะนั้น ท่านอาจารย์เฮี่ยนจังได้แปลสู่พากย์จีนราว พ.ศ. ๑๑๙๓ และมีข้อความเหมือนในขุททกปาฐะ วิมานวัตถุ พุทธวังสะ และธัมมบท ปรากฏอยู่คัมภีร์มหาวัสตุด้วย[๑]

ทีรฆาคม VS ทีฆนิกาย

ในคัมภีร์ทีฆนิกายฝ่ายบาลี บรรจุพระสูตรที่มีขนาดยาวอยู่ ๓๔ สูตร พิมพ์แบ่งออกเป็น ๓ เล่ม เล่มแรกเรียกว่า ทีฆนิกาย สีลขันธวัคคะ มีพระสูตร ๑๓ สูตร (เริ่มด้วยพรหมชาลสูตร) เล่มที่ ๒ เรียกว่าทีฆนิกาย มหาวัคคะ มีพระสูตร ๑๐ สูตร ส่วนเล่มที่ ๓ เรียกว่า ทีฆนิกาย ปาฏิกวัคคะ มีพระสูตรบรรจุอยู่ ๑๑ สูตร รวม ๓ เล่ม ๓ วัคคะมีพระสูตรอยู่ ๓๔ สูตร

ส่วนในทีรฆาคมนั้น มีพระสูตรบรรจุอยู่เพียง ๓๐ สูตร แต่ลำดับการเรียงหน้าหลังของพระสูตรเหล่านี้ ก็ไม่เหมือนกับทีฆนิกาย ขณะที่ทีฆนิกายขึ้นด้วย พรหมชาลสูตร แต่ทีรฆาคมเริ่มด้วย มหาปทานสูตร ท่านศาสตราจารย์ อกานุมะ แห่งญี่ปุ่นได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบพระสูตรในทีรฆาคม ซึ่งแปลเป็นจีนกับพระสูตรในทีฆนิกายของฝ่ายบาลี แล้วสรุปว่าพระสูตร ๓ สูตรในทีฆนิกาย สีลขันธวัคคะ (เล่มที่ ๑) คือ มหาลิสูตร (สูตรที่ ๖) ชาลิยสูตร (สูตรที่ ๗) และสุภสูตร (สูตรที่ ๑๐) ไม่พบในทีรฆาคม แล้วให้รายละเอียด ดังต่อไปนี้

๑.	มหาปทานสูตร	(๒.๑)	๒.	มหาปรินิพพานสูตร	(๒.๓)
๓.	มหาโควินทสูตร	(๒.๖)	๔.	ชนวสภสูตร	(๒.๕)
๕.	อัคคัญญสูตร	(๓.๔)	๖.	จักกวัตติสูตร	(๓.๓)
๗.	สีหนาทสูตร	(๑.๘)	๘.	ปายาสิสูตร	(๒.๑๐)
๙.	อุทุมพร–สีหนาทสูตร	(๓.๒)	๑๐.	สังคีติสูตร	(๓.๑๐)
๑๑.	ทสุตตรสูตร	(๓.๑๑)	๑๒.	มหานิทานสูตร	(๒.๒)
๑๓.	สักกปัญหสูตร	(๒.๘)	๑๔.	ปาฏิกสูตร	(๓.๑)
๑๕.	สิงคาโลวาทสูตร	(๓.๘)	๑๖.	ปาสาทิกสูตร	(๓.๖)
๑๗.	สัมปสาทนียสูตร	(๓.๕)	๑๘.	มหาสมยสูตร	(๒.๗)

---

[๑] อ้างใน M.Winternitz, History of Indian Literature, Vol.II, P. 227-8

๑๙.	อัมพัฏฐสูตร	(๑.๓)	๒๐.	พรหมชาลสูตร	(๑.๑)
๒๑.	โสณทัณฑสูตร	(๑.๒)	๒๒.	กูฏทันตสูตร	(๑.๕)
๒๓.	เกวัฏฏสูตร	(๑.๑๑)	๒๔.	กัสสป-มหาสีหนาทสูตร	(๑.๘)
๒๕.	เตวิชชสูตร	(๑.๑๓)	๒๖.	สามัญญผลสูตร	(๑.๒)
๒๗.	โปฏฐปาทสูตร	(๑.๙)	๒๘.	โลหิจจสูตร	(๑.๑๒)*

และมีพระสูตรอื่น ซึ่งไม่อาจเปรียบได้กับทีฆนิกายอีก ๒ สูตร[๑]

ต่อปัญหาจำนวนพระสูตรของทีรฆาคม ท่านศาสตราจารย์เอ.ซี.บันเนอร์จี (A.C.Banerjee) อ้างบัญชีรายชื่อสูตรของท่านนันเจียว (Nanjio's Catalogue) แล้วกล่าวต่อไปว่า ชื่อพระสูตร ๑๐ สูตรเหล่านี้ไม่พบในทีรฆาคม คือ

๑. มหาลิสูตร	๒. ชาลิยสูตร	๓. สุภสูตร
๔. มหาสุทัสสนสูตร	๕. มหาสติปัฏฐานสูตร	๖. ปาฏิกสูตร
๗. อัคคัญญสูตร	๘. ปาสาทิกสูตร	๙. ลักขณสูตร

และ ๑๐. อาฏานาฏิยสูตร[๒]

เมื่อเปรียบเทียบดูรายชื่อพระสูตรข้างบนนี้กับรายชื่อพระสูตรของท่านศาสตราจารย์อกานุมะ ก็จะมีอยู่เพียง ๗ สูตร ที่เห็นตรงกันว่า ไม่ปรากฏในทีรฆาคม คือ มหาลิ ชาลิยะ สุภะ มหาสุทัสสนะ มหาสติปัฐาน ลักขณะและอาฏานาฏิยะ ข้อความนี้ก็น่าจะใกล้เคียงกัน

นอกจากนี้ ยังมีคัมภีร์เศษเสี้ยว (Fragments) ของพระสูตรในทีรฆาคม อีก ๒ สูตร ซึ่งค้นพบในเอเชียกลาง คือ

๑. สังคีติสูตร ซึ่งมีการจัดหัวข้อธรรมเป็นหมวด ๆ คล้ายอังคุดตรนิกาย หรือสังคีติสูตรของฝ่ายบาลี แต่ไม่เหมือนกันเสียทีเดียว พระสูตรนี้ แม้ที่แปลสู่พากย์จีน โดยท่านพุทธยศะ (ทีรมาคม เล่ม ๙) และฉบับแปลของท่านทานปาล ก็มีเนื้อความแปลกไปจากฉบับบาลี

๒. อาฏานาฏิยสูตร ว่าด้วยมนต์ขับไล่พวกยักษ์ คนธรรพ์ ฯลฯ เป็นพระสูตรที่สวดเพื่อให้เกิดอำนาจคุ้มครอง (รักษมันตระ) ไม่ให้ถูกพวกภูตผีทำร้ายเอา เนื้อหาก็ไม่สู้จะตรงกับพระสูตรชื่อเดียวกันนี้ในบาลีทีฆนิกาย ซ้ำไม่พบในทีรฆาคมพากย์ที่แปลเป็นจีนอีกด้วย.

***เลขหน้าบอก เล่ม หรือ วัคคะในคัมภีร์ทีฆนิกาย เลขหลังบอกลำดับสูตร เช่น (๒.๑) หมายถึง ทีฆนิกายเล่มที่ ๒ หรือมหาวัคคะ สูตรที่ ๑**

[๑] Akanuma, The Comparative Catalogue of Chinese Agamas and Pali Nikayas, quoted in. N.Dutt, Buddhist Sects in India.P.137

[๒] Quoted in A.C. Banergee, Sarvasativada Literature.P.19.

มัธยมาคม VS มัชฌิมนิกาย

คัมภีร์บาลีมัชฌิมนิกายนั้น แบ่งออกเป็น ๓ เล่ม คือ เล่มแรกเรียกว่า มูลปัณณาสกะ (หมวด ๕๐ สูตรแรก), เล่มที่สองเรียกว่า มัชฌิมปัณณาสกะ (หมวด ๕๐ สูตรตอนกลาง) และเล่มที่ ๓ เรียกว่า อุปริปัณณาสกะ (หมวด ๕๒ สูตรตอนท้าย) แต่ละเล่มบรรจุพระสูตรซึ่งมีความยาวขนาดกลาง ๕๐-๕๒ สูตร รวม ๓ เล่มก็มี ๑๕๒ สูตรพอดี ในจำนวนนี้ ๑๙ สูตร ไม่พบในสันสกฤตมัธยมาคม

ในสันสกฤตมัธยมาคม มีพระสูตรอยู่ ๒๒๒ สูตร ในจำนวนนี้ ๘๒ สูตรตรงกับพระสูตรในบาลีอังคุตตรนิกาย, ๑๐ สูตร พบในสังยุตตนิกาย ๙ สูตรบรรจุอยู่ในทีฆนิกายและที่เหลือปรากฏอยู่ในมัชฌิมนิกาย

ถ้านับตามนี้ แสดงว่ามัธยมาคมมีพระสูตรที่จัดว่าเทียบกันได้หรือพบในมัชฌิมนิกายอยู่เพียง ๑๒๑ สูตร แต่ท่านศาสตราจารย์ เอน.ดุทท์ บอกว่ามีถึง ๑๓๓ สูตร[๑]

ตามบัญชีรายชื่อสูตรของท่านศาสตร์นันเจียว (Nanjio's Catalogue Col.32) พระสูตรเลขที่ ๑๙๐ และ ๑๙๑ พอเทียบกันได้กับ จุลสุญญตาสูตร (ม.อุ.๑๔/๓๓๓/๒๒๖) และมหาสุญญตาสูตร (ม.อุ.๑๔/๓๔๓/๒๓๔) ของมัชฌิมนิกาย สูตรเลขที่ ๑๓๓ ชื่ออุปาลีสูตร ตรงกับอุปาลีวาทสูตร (ม.ม.๑๓/๖๒/๕๔) ของมัชฌิมนิกาย, สูตรที่ ๙๗ ของมัธยมาคมตรงกับมหานิทานสูตร สูตรที่ ๒ ของ มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสกะ และสูตรที่ ๑๓๕ ของมัธยมาคมเทียบกันได้กับสิงคาโลวาทสูตร สูตรที่ ๘ แห่งทีฆนิกาย ปาฏิกวัคคะ

ในคัมภีร์สันสกฤตเศษเสี้ยว (Fragments) ที่ค้นพบในเขตเอเชียกลางมีอยู่ ๒ สูตร ซึ่งควรกล่าวถึง คือ

๑. อุปาลีสูตร ว่าด้วยบทสนทนาของท่านอุบาลีคฤหบดี สาวกของนิครนถ์ หรือท่านมหาวีระ ศาสดาของศาสนาเชน กับพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ข้อความต่างจากอุปาลีวาทสูตร (ม.ม.๑๓/๖๒/๕๔) ของบาลีมัชฌิมนิกายอยู่มาก แต่ลงรอยกันกับฉบับแปลเป็นจีน

๒. ศุกสูตร ว่าด้วยการให้ผลของกรรม มีประเภทต่าง ๆ ตรงกับจูฬกัมมวิภังคสูตร สูตรที่ ๑๓๕ แห่งมัชฌิมนิกาย สูตรนี้ ฉบับแปลเป็นจีน อยู่ในลำดับที่ ๑๗๐ แห่งมัธยมาคม[๒]

---

[๑] N.Dutt. Development of Buddhism in Uttarprasesh, P.276

[๒] Banyui Nanjio's Catalogue No.542 Col.132

ท่านศาสตราจารย์เฮินเล (Hoernle) เสริมความว่า แม้พระสูตรนี้จะตรงกับจูฬกัมมวิภังคสูตร แต่ขบวนการอธิบายความต่างกัน การใช้ลำดับคำกลับลงกันกับฉบับแปลพากย์จีนได้ดี[๑]

สัมยุกตาคม VS สังยุตตนิกาย

ในสังยุตตนิกาย ของฝ่ายบาลีนั้น แบ่งออกเป็น ๕ เล่ม หรือ ๕ วัคคะ คือ เล่มแรกเรียกว่า สคาถวัคคะ (สํ.ส.), เล่มที่ ๒ เรียกว่า นิทานวัคคะ (สํ.นิ.) เล่มที่ ๓ เรียกว่า ขันธวารวัคคะ (สํ.ข.) เล่มที่ ๔ เรียกว่า สฬายตนวัคคะ (สํ.สฬ.) และเล่มที่ ๕ สุดท้าย เรียกว่า มหาวารวัคคะ (สํ.มหา.) รวม ๕ วัคคะ มีพระสูตรถึง ๗,๗๖๒ สูตร

ส่วนสัมยุกตาคม ของฝ่ายสันสกฤตนั้น แบ่งเป็น ๕๐ ภาค ประกอบด้วย ๓๑๘ สูตร สาเหตุที่พระสูตรในสังยุกตาคมมีจำนวนน้อย เพราะพระสูตรส่วนหนึ่งได้บรรจุไว้ในทีรฆาคม ราวกึ่งหนึ่ง (ตามที่ปรากฏอยู่ในบาลีสังยุตกนิกาย) ไปอยู่ใน มัธยมาคม และเอโกตตราคม

ท่านศาสตราจารย์วินเตอร์นิทซ์ ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า ในจำนวนพระสูตรของสังยุกตาคม ๓๑๘ สูตรนี้ มีถึง ๒๔๔ สูตรที่พอเทียบกันได้กับบาลีสังสุตตนิกาย สคาถวัคคะเล่มแรก[๒]

ในคัมภีร์เศษเสี้ยว (Fragments) ภาษาสันสกฤต พบพระสูตรสังกัดสังยุกตาคมอยู่ ๓ สูตร คือ

๑. ปวารณาสูตร มีเนื้อหาตรงกับ วังคีสสูตรของบาลีสังยุตตนิกายมาก แต่ท่านศาสตราจารย์นันเจียว (Nanjio) ไม่ได้พูดถึงในบัญชีรายชื่อสูตร (Catalogue) ของท่าน

๒. จันโทรปมสูตร ว่าด้วยความมักน้อยสันโดษ คล้ายกับ กัสสปสังยุตตะ ในสังยุตต-นิกายของฝ่ายบาลี แต่ยาวกว่าเล็กน้อย นอกจากนี้ยังมีฉบับแปลเป็นจีน ซึ่งมีเนื้อหาใกล้เคียงกับเนื้อหาในพระสูตรฝ่ายบาลีมาก พระสูตรนี้ ท่านศาสตราจารย์นันเจียว (Nanjio) ก็ไม่ได้เก็บไว้ในบัญชีรายชื่อพระคัมภีร์ของท่านอีกเช่นกัน

๓. ศักติสูตร ว่าด้วยการผูกมิตร คล้ายกับส่วนหนึ่งของโอปัมมสังยุตตะ (สํ.นิ.หน้า ๒๕๐ ff) แต่เนื้อหาของฉบับสันสกฤตนี้ต่างจากฉบับภาษาบาลี และพระสูตรนี้ไม่พบในบัญชีรายชื่อคัมภีร์ของท่านศาสตราจารย์นันเจียว (Nanjio's Catalogue) อีกเช่นเคย

---

[๑] Hoernle, Manurcript Remains of Buddhist Literature found in Eastern Turkistan, PP.46 ff.

[๒] M.Winternitz, History of Indian Literature, Vol.II P.226 fn 1.

เอโกตตราคม VS อังคุตตรนิกาย

คัมภีร์อังคุตตรนิกายของฝ่ายบาลี ได้จัดแบ่งธรรมออกเป็นหมวด ๆ เรียกว่านิบาต ถ้าธรรมมีหมวดเดียวก็เรียกว่า เอกกนิบาต สองหมวดเรียกว่า ทุกนิบาต เรื่อยไปจนถึง ๑๑ หมวดธรรม เรียกว่า เอกทสกนิบาต รวม ๑๖๙ ภาค มีพระสูตรถึง ๙,๕๕๗ สูตร จัดพิมพ์เป็น ๕ เล่ม คือเล่มที่ ๑ เอกก, ทุกและติกนิบาต, เล่มที่ ๒, จตุกกนิบาต, เล่มที่ ๓ ปัญจกและฉักกนิบาต, เล่มที่ ๔ สัตตก อัฏฐก และนวกนิบาต และเล่มที่ ๕ ทสก และเอกทสกนิบาต

ส่วนเอโกตตราคมของสรวาสติวาท มีอยู่ถึง ๕๒ ภาค แต่ไม่ได้ระบุไว้ว่ามีกี่สูตร

คัมภีร์นี้ น่าจะมีความคล้ายคลึงกันน้อยมาก ด้วยฝ่ายสันสกฤตเองมีพระสูตรยังเหลืออยู่น้อย เพราะส่วนหนึ่งไม่ปรากฏอยู่ในมัธยมาคมและสังยุกตาคมแล้ว

ก็คงพอสรุปได้ว่า อาคมกับนิกาย หรือพระสูตรฝ่ายสันสกฤตกับพระสูตรฝ่ายบาลีนี้ มีความใกล้เคียงกันมากในอาคมแรก ๒ อาคม คือ ทีรฆาคม และมัธยมาคม แล้วความคล้ายกันนี้ก็ดูห่าง ๆ ออกไป เมื่อพูดถึงสํยุกตาคมและเอโกตตราคม อาจจะเป็นว่า อาคมและนิกายต้น ๆ เป็นคำสอนของพุทธยุคต้น มีข้อมูลมาจากแหล่งเดียวกัน ส่วนคำสอนที่ต่างไป ก็อาจจะเป็นเพราะว่าในช่วงนั้น อาจขาดการติดต่อกัน หรือมีการเพิ่มเติมทัศนะของกลุ่มตนเองเข้าไปมาก

พระวินัยปิฎก

คำสอนของพระพุทธเจ้า เกี่ยวกับศีลหรือสิกขาบท อันเป็นกฎระเบียบที่พระภิกษุสงฆ์และพระภิกษุณีสงฆ์จะต้องปฏิบัติ เช่น ชาวพุทธฝ่ายฆราวาส ต้องสมาทาน-รักษาศีล ๕ ข้อให้ดี ตลอดจนระเบียบสังฆกรรมและธรรมเนียมของพระสงฆ์เรียกว่า พระวินัย หมวดหมู่ของพระวินัยนี้ เรียกว่า พระวินัยปิฎก (Basket of Disciplines)

ตามปรกติ พระวินัยปิฎก จะถูกกล่าวถึงเป็นลำดับแรก เพราะมีความสำคัญเปรียบด้วยรากแก้วของพระพุทธศาสนา (แต่ในบทความความนี้ ได้นำมาเรียงไว้ถัดจากพระสุตตันตปิฎก เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาบางประการเท่านั้น)

การแบ่งคัมภีร์วินัยปิฎก

พระวินัยปิฎก ฉบับภาษาบาลี ของนิกายเถรวาทแบ่งออกเป็น ๓ หมวดใหญ่ ๆ คือ

๑. สุตตวิภังคะ ว่าด้วยสิกขาบทสำคัญของพระภิกษุ และพระภิกษุณี ส่วนที่ว่าด้วยสิกขาบทสำคัญของพระภิกษุเรียกว่า ภิกขุวิภังคะ (หรือมหาวิภังคะ) และในส่วนของพระภิกษุณีเรียกว่า ภิกขุณีวิภังคะ

๒. ขันธกะ แบ่งออกเป็น ๒ วัคคะ คือ มหาวัคคะ มี ๑๐ ขันธกะ และจุลวัคคะ มี ๑๐ ขันธกะ ทั้งหมดว่าสังฆกรรมและระเบียบปฏิบัติของสงฆ์ เช่น การอุปสมบท อุโบสถ ปวารณา เข้าพรรษา การถือเสนาสนะ กฐิน เป็นต้น ซึ่งเมื่อพระภิกษุไม่ปฏิบัติตามหรือละเมิด ท่านจะปรับเป็นอาบัติเล็กน้อย

๓. บริวารวัคคะ ว่าด้วยการทบทวนความรู้-ความจำพระคัมภีร์ข้างต้น (หรือ) แบ่งอีกอย่างหนึ่งเป็น

๑. สุตตวิภังคะ (หรือวิภังคะ) ว่าด้วยสิกขาบทที่มาในพระปาฏิโมกข์ ที่พระภิกษุต้องสวด (ลงอุโบสถ) ทุก ๆ กึ่งเดือน แบ่งเป็น ๒ คัมภีร์ คือ

๑.๑ อาทิกัมมิกะ หรือปาราชิก (อา) ว่าด้วยสิกขาบทที่มีโทษ (เป็นอาบัติ) หนักคือตั้งแต่ปาราชิก ถึง อนิยต

๑.๒ ปาจิตตียะ (ปา) ว่าด้วยสิกขาบทที่มีโทษเบา คือตั้งแต่นิสสัคคีย-ปาจิตตียะ ถึงเสขิยวัตร รวมภิกขุณีวิภังคะเข้าด้วย

๒. ขันธกะ แบ่งเป็น ๒ คือ

๒.๑ มหาวัคคะ (ม) ว่าด้วยขันธกะสำคัญ ๑๐ ขันธกะ

๒.๒ จุลวัคคะ (จุ) ว่าด้วยขันธกะที่เหลืออีก ๑๒ ขันธกะ

๓. ปริวารวัคคะ (ป) ส่วนสุดท้ายว่าด้วยการทบทวนความรู้ ความจำ พระคัมภีร์ที่กล่าวถึงข้างต้น

พระวินัยปิฎก ฉบับภาษาบาลีนี้ มีทั้งหมด ๘ เล่ม คือ เล่มที่ ๑-๒ ชื่อมหาวิภังคะ, เล่มที่ ๓ ภิกขุณีวิภังคะ เล่มที่ ๔-๕ ชื่อมหาวัคคะ เล่มที่ ๖-๗ ชื่อจุลวัคคะ และเล่มที่ ๘ สุดท้ายชื่อ ปริวารวัคคะ

ส่วนพระวินัยปิฎกของฝ่ายสันสกฤตนั้น แบ่งดังนี้ คือ

๑. วินยวิภังคะ ตรงกับสุตตวิภังคะของเถรวาท

๒. วินยวัสตุ ตรงกับขันธกะ

๓. วินัยกษุทระ (คัมภีร์เล็กน้อย) และอุตตรครัณถะ (คัมภีร์ว่าด้วยปัญหาพระวินัย ที่พระอุบาลี ทูลถามพระพุทธเจ้า) ตรงกับปริวารวัคคะของฝ่ายบาลีวินัย[๑]

แต่คัมภีร์วินัยของสรวาสติวาท ฉบับแปลเป็นทิเบตได้วางลำดับสลับกับลำดับข้างต้น โดยเอาวินัยวัสตุขึ้นก่อน แล้วจึงตามด้วย วินยวิภังคะ ในวินยวัสตุนั้น แบ่งออกเป็น ๑๗ บท มี

---

[๑] See Edward J.Thomas, The History of Buddhist Thought, PP. 226-267

บางบทตรงกับขันธกะฝ่ายบาลี ส่วนภิกษุปราติโมกษะภิกษุณีปราติโมกษะ และภิกขุณีวิภังคะ จัดพิมพ์แยกเล่มกัน[๑]

ท่านศาสตราจารย์ เอ.ซี.บันเนอร์จี (A.C.Banerjee) ผู้ศึกษาเรื่องนี้จริงจังได้ยืนยันว่า วินยวัสตุ ตรงกับ ขันธกะคือมหาวัคคะ และจุลวัคคะบางส่วน วินยกษุทระ ตรงกับจุลวัคคะ (ที่เหลือ) ส่วนอุตรครัณถะ ตรงกับ ปริวารวัคคะ ของบาลีวินัยปิฎก ของเถรวาท[๒]

คัมภีร์เศษเสี้ยวของวินัยภาษาสันสกฤต

พระวินัยปิฎก ของสรวาสติวาทนี้ ก็เช่นเดียวกับพระสุตตันตปิฎก ที่กล่าวมาแล้วคือ คัมภีร์เป็นชุดที่สมบูรณ์เหมือนพระไตรปิฎกภาษาบาลีไม่เหลืออยู่เลย ข้อมูลที่ผู้รู้นำมาศึกษาส่วนใหญ่ได้มาจากฉบับแปลเป็นจีน และทิเบต นอกจากนี้ก็ได้จากคัมภีร์เศษเสี้ยว (Fragments) ในรูปของต้นฉบับ ซึ่งค้นพบในเขตเอเชียกลางบ้าง เมืองกิกิต ในเขตปากีสถานบ้าง

ดร.เฮินเล (Hoernle) ได้ศึกษาเรื่องนี้แล้วรวบรวมต้นฉบับคัมภีร์เศษเสี้ยวที่พบในเอเชียกลางพิมพ์ไว้ ๔ เล่ม คือ เล่มแรก ว่าด้วยการบิณฑบาตของพระภิกษุ เล่มที่ ๒ ว่าด้วยการใช้เตียง ตั่ง และไม้เท้า ฯลฯ เล่มที่ ๓ ว่าด้วยไตรสรณาคมน์ ส่วนเล่มที่ ๔ เจ้าตัวบอกว่ายังไม่แน่ใจว่าเป็นเรื่องอะไรแน่

ท่านศาสตราจารย์ เอน. ดุทท์ ได้รวบรวม และเป็นบรรณาธิการพิมพ์ต้นฉบับคัมภีร์เศษเสี้ยวที่พบ ณ เมืองกิลกิต ออกเผยแพร่ไปแล้วถึง ๘ เล่ม

ในต้นฉบับคัมภีร์เศษเสี้ยวเรื่องทั้ง ๘ เล่มนี้ มีคัมภีร์ที่ว่าด้วยพระวินัยของ (มูล) สรวาสติวาทถึง ๑๖ เรื่อง ส่วนใหญ่สามารถเทียบได้กับคัมภีร์ขันธกะของฝ่ายบาลี ดังนี้

๑. ปรวรชยา (บาลี : ปัพพัชชา) ว่าด้วยการบวช
๒. โปสถะ (บาลี : อุโบสถ = อุโบสถขันธกะ) ว่าด้วยการลงอุโบสถของพระภิกษุ
๓. ปรวารณา (บาลี : ปวารณา = ปวารณาขันธกะ) ว่าด้วยการปวารณา
๔. วรฺษะ (บาลี : วัสสะ น่าจะตรงกับ วัสสูปนายิกขันธกะ) ว่าด้วยการเข้าพรรษา
๕. จรัมะ (บาลี : จัมมะ = จัมมขันธกะ) ว่าด้วยการใช้เครื่องหนัง
๖. ไภสัชยะ (บาลี : เภสัชชะ = เภสัชชขันธกะ) ว่าด้วยยารักษาโรค
๗. จีวระ (บาลี : จีวรขันธกะ) ว่าด้วยจีวร
๘. กฐินะ (บาลี : กฐินะ = กฐินขันธกะ) ว่าด้วยกฐิน

---

[๑] Ibid.P.268 Fn.1

[๒] A.C.Banerjee, Sarvasativabd Literature, P.28.

๙. โกสัมพกะ (บาลี : โกสัมพีขันธกะ) ว่าด้วยเหตุการณ์ในเมืองโกสัมพี
๑๐. กรัมะ (บาลี : กรรม = กัมมขันธกะ) ว่าด้วยสังฆกรรม
๑๑. ปัณฑุโลหิตกะ (บาลี : ปัณฑุโลหิตกะ :?)
๑๒. ปุทคละ (บาลี : บุคคละ :?)
๑๓. ปริวาสิกะ (บาลี : ปริวาสิกะ = ปริวาสิกขันธกะ) ว่าด้วยการอยู่ปริวาส
๑๔. โปสถสถาปนะ (บาลี : โปสถสถานะ = ปาฏิโมกขจาปนขันธกะ) ว่าด้วยการงดสวดปาฏิโมกข์
๑๕. ศยนาศนะ (บาลี : เสนาสนะ = เสนาสนขันธกะ) ว่าด้วยการใช้ที่อยู่อาศัย
๑๖. สังฆเภทะ (บาลี : สังฆเภทะ = สังฆเภทขันธกะ) ว่าด้วยการยุยงให้สงฆ์แตกกัน[๑]

มีข้อสังเกตเพิ่มเติมอีกว่า รายชื่อเรื่องหรือวัสดุของต้นฉบับพระวินัยภาษาสันสกฤตข้างต้นนี้ มีชื่อเรื่องและเนื้อหาใกล้เคียงกันกับบาลีขันธกะพระวินัยของฝ่ายบาลีอยู่มาก นอกจากนี้ยังมีรายชื่อเรื่องที่เสนอโดยท่านเอดวาด เจ. โทมัส ซึ่งต่างไปจากข้างบนนี้อยู่บ้าง ดังนี้

ข้อ ๓.	ปรวารณา	เปลี่ยนเป็น	วรษวัสตุ
ข้อ ๔.	วรษะ	เปลี่ยนเป็น	ปรวารณาวัสตุ
ข้อ ๕.	จรัมะ	เปลี่ยนเป็น	กฐินวัสตุ
ข้อ ๖.	ไภสัชยะ	เปลี่ยนเป็น	จีวรวัสตุ
ข้อ ๗.	จีวระ	เปลี่ยนเป็น	จรัมวัสตุ
ข้อ ๘.	กฐินะ	เปลี่ยนเป็น	ไภสัชยวัสตุ
ข้อ ๙.	โกสัมพกะ	เปลี่ยนเป็น	กรมวัสตุ
ข้อ ๑๐.	กรมะ	เปลี่ยนเป็น	ปรติกษยวัสตุ
ข้อ ๑๑.	ปัณฑุโลหิตกะ	เปลี่ยนเป็น	กาลากาลสมปทาวัสตุ
ข้อ ๑๒.	ปุทคละ	เปลี่ยนเป็น	ภูมยันตรสถจรณวัสตุ
ข้อ ๑๓.	ปริวาสิกะ	เปลี่ยนเป็น	ปริกรมณวัสตุ
ข้อ ๑๔.	โปสถสถานะ	เปลี่ยนเป็น	กรมเภทวัสตุ
ข้อ ๑๕.	ศยนาศนะ	เปลี่ยนเป็น	อธิกรณวัสตุ
ข้อ ๑๖.	สังฆเภทะ	เปลี่ยนเป็น	ศยนาสนวัสตุ[๒]

---

[๑] Gilgit Manuscripts Vol. III. Quoted in P.V. Bapat, 2500 Years of Buddhism, op. p.150

[๒] ดู Ebward J. Thomas, The History of Buddhist Thought p. 267

เมื่อเปรียบเทียบรายชื่อเรื่อง (หรือวัสตุ : เรื่อง) ของข้อมูลของทั้งสองแหล่งแล้ว จะเห็นว่าเนื้อหาของพระวินัยฝ่ายสันสกฤต เท่าที่พอหาแหล่งความรู้ได้จะลงกันได้เป็นส่วนมาก รวมทั้งพอลงกันได้กับคัมภีร์พระวินัยปิฎกฝ่ายบาลี ท่านบัณฑิตราหุล สามกฤตยายนะ นักปราชญ์ทางพระพุทธสนาสำคัญอีกท่านหนึ่ง คราวเมื่อเดินทางไปทิเบต ท่านได้ไปเยี่ยมสถาบันการศึกษา–วัดพระพุทธศาสนาหลายแห่ง ขากลับได้นำต้นฉบับคัมภีร์พระพุทธศาสนาฝ่ายสันสกฤตกลับสู่อินเดียหลายฉบับ โดยเฉพาะคัมภีร์ฝ่ายพระวินัย มี วินยสูตร วินยสูตรฎีกา ปราติโมกษ–สูตรฎีกา ภิกษุปรกีรณะ ศามเณรฎีกา (=สามเณรฎีกา) และอุปสัมทาชญัปติ (=อุปสัมปทาญัตติ) ปัจจุบันเก็บไว้ ณ สถาบันศึกษาวิจัย เค.พี.ชยสวาล เมืองปัฏนะ ประเทศอินเดีย

นอกจากนี้ ผู้เขียนยังมีโอกาสเห็นคัมภีร์พระปราติโมกษ์ (ปาฏิโมกข์) ภาษาสันสกฤต ๒ ฉบับ ซึ่งพิมพ์เผยแพร่ในอินเดียคือ

๑. ปราติโมกษ์สูตร ของมหาสังฆิกะ (The Pratimoksa of the Mahasanghika) บรรณาธิการพิมพ์มือท่านศาสตราจารย์ชาวจีน ชื่อ ดับบลิว. ปาโจว (W.Phachow) อาศัยต้นฉบับของท่านบัณฑิตราหุล สามกฤตยายนะ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๙

๒. ปราติโมกษสูตร และภิกษุวากยะ (Two Buddhist Vinaya Texts in Sanskrit) โดยท่าน เอ.ซี. บันเนอร์จี (S.C.Banerjee) เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๐ นี้เอง

คัมภีร์พระวินัยภาษาสันสกฤตของนิกายต่าง ๆในบัญชีรายชื่อคัมภีร์ของท่าน ศ.นันเจียว

ท่านศาสตราจารย์บันยุย บันเจียว (Banyui Nanjio) อาจารย์ที่มีชื่อเสียงโด่งดังท่านหนึ่งของมหาวิทยาลัยโอตานิ (Otani) เมืองเกียวโต ญี่ปุ่น ได้แสดงผลการศึกษาค้นคว้าคัมภีร์พระพุทธศาสนาไว้ในบัญชีรายชื่อคัมภีร์ (Nanjioi's Catalogue) ของตน ซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์ต่อวงการศึกษาพระพุทธศาสนามาก

ในบัญชีรายชื่อนี้ได้รวบรวมไว้ทั้งพระไตรปิฎกฝ่ายบาลี ฝ่ายสันสกฤตและฉบับแปลเป็นจีน พร้อมให้เขียนรายชื่อสูตรเป็นบาลีสันสกฤตอักษรโรมันกำกับไว้ เพื่อให้ผู้ไม่รู้ภาษาจีนค้นคว้าได้ง่ายขึ้น ท่านศาสตราจารย์นันเจียว ได้แสดงคัมภีร์พระวินัยฝ่ายสันสกฤตของนิกายต่าง ๆ ไว้อย่างน่าสนใจดังนี้[๑]

---

[๑] See Banyui Nanjio's Catalogue Cals.245 ff.

๑. **นิกายสรวาสติวาท**

- คัมภีร์ทศาธยายวินยะ (หรือทศภาณวารวินยะ)
  ท่านปุณยัตระและท่านกุมารชีวะ แปลสู่พากย์จีน เมื่อ พ.ศ. ๙๔๗
- วินยนิทานะ (เป็นส่วนนิทานคาถาของทศาธยายวินยะ)
  ท่านวิมลรักษะ แปลเป็นจีน (Nanjio.1144)
- วินยมาตฤกา (บาลี : วินยมาติกา)
  ท่านสังฆวรมันแปล พ.ศ. ๙๘๘ (Taisho-XXIII, 1441)
- วินยภาษา
  ไม่ปรากฏชื่อผู้แปล แปลเมื่อ พ.ศ. ๘๙๐-๙๗๔ (Taisho XXIII 1440 ; Nanjio 1135,1136)
- ภิกษุปราติโมกษสูตร
  ท่านกุมารชีวะ แปล เมื่อ พ.ศ. ๙๔๗ (Taisho XXIII, 1436 ; Nanjio 1160)
- ภิกษุณีปราติโมกษสูตร
  รจนาโดยท่านฟายิน (Fayin) พ.ศ. ๙๖๓-๑๐๒๒ (Taisho XXII,1437[๑], Nanjio 1161)

๒. **นิกายมูลสรวาสติวาท**

- คัมภีร์ ปราติโมกษสูตร
- ไม่ระบุชื่อ
- วินยสังยุกตวัสตุ (บาลี : วินยสังยุตตวัตถุ)
- วินยสังครหะ (บาลี : วินยสังคหะ)
  ท่านชินมิตร รวบรวม และท่านอี้จิง แปล เมื่อ พ.ศ. ๑๒๔๓ (Nanjio 1127)
- วินยสังฆเภทวัสตุ
- ภิกษุณีปราติโมกษสูตร
- เอกสตกรมะ (บาลี : เอกสตกัมมะ)
- นิทานะ
- ปรวรชยา-อุปสัมปทากรมวากยะ
  (บาลี : ปัพพัชชา-อุปสัมปทากัมมวาจา)

---

[๑] คำว่า Taisho **หมายถึง พระไตรปิฎก ชุดใหญ่ซึ่งจัดรวมรวมพิมพ์ขึ้นในประเทศญี่ปุ่น ระหว่างปี** พ.ศ. ๒๔๖๕-๒๒๗๖ **มีชื่อเต็มว่า** ไตโชไดซาเกียว (Taisho Daiza kyo) **ดูพระไตรปิฎก ภาษาจีนข้างหน้า**

- วินยนิทานมาตฤกาคาถา (บาลี : วินยนิทานมาติกาคาถา)
- วินยสัมยุกตวัสตุคาถา
- วินยคาถา

๓. **นิกายธรรมคุปตะ**

- ภิกษุณีกรมะ (บาลี : ภิกขุณีกัมมะ)
- จตุรวรคภิกษุณีปราติโมกษะ (บาลี : จตุวัคคภิกขุณีปาฏิโมกขะ)
- ภิกษุณีปราติโมกษะ (บาลี : ภิกขุณีปาฏิโมกขะ)
- วินัยสังยุกตกรมะ (บาลี : วินัยสังยุกตกัมมะ)

ท่านอาจารย์เสถียร โพธินันทะ บอกว่า นิกายธรรมคุปตะนี้ มีคัมภีร์วินัยอยู่คัมภีร์หนึ่ง ชื่อ จตุรอัธยายธรรมคุปตวินัย ขนาดยาวเป็นหนังสือถึง ๖๐ ผูก ท่านพุทธยศะ แปลสู่พากย์จีน เมื่อ พ.ศ. ๙๕๓

นอกจากนี้ ท่านศาสตราจารย์นันเจียว ยังให้รายชื่อคัมภีร์พระวินัยภาษาสันสกฤตของ ๔ นิกาย คือ มหาสังฆิกะ, มหีศาสกะ, กาศปิยะและสามมีติยะ อีกหลายคัมภีร์ ล้วนแต่น่าสนใจทั้งนั้น (เนื่องจากมีเนื้อที่จำนวนจำกัด จึงขอผ่านไปก่อน)[๑]

ตามที่กล่วมาแล้วว่า นิกาสรวาสติวาท มีคัมภีร์วินัยอยู่ ๓ คัมภีร์ คือ วินยมาตฤกา วินยนิทานะ และทศาอัธยายวินยะ

คัมภีร์แรก คือ วินยมาตฤกา ท่านสังฆวรมัน แปลเป็นจีน (ราว พ.ศ. ๙๘๘) เนื้อหาส่วนมากตรงกับฉบับแปลเป็นทิเบต ว่าด้วยเรื่อง ปฐมสังคายนา ทุติยสังคายนา ปกิณณกะ และเหตุปัจจัย

คัมภีร์ที่สอง คือ วินัยนิทานะ ว่าด้วยสาเหตุ และความเป็นมาของการบัญญัติพระวินัย หรือสิกขาบทเป็นเหมือนบทนำ (Preface) ของคัมภีร์ทศาธยายวินยะ ท่านวิมลรักษะ แปลเป็นจีน (ราว พ.ศ. ๙๔๘-๕๑)

ส่วนคัมภีร์ที่สาม คือ ทศาธยายวินยะ นับเป็นคัมภีร์หลักของนิกายนี้ คำว่า ทศาธยาย-วินยะ แปลว่า คัมภีร์พระวินัย ๑๐ เล่ม หรือ ๑๐ บท (ทศ = สิบ อัธยายะ = บท หรือ เล่ม) ท่านปุณยัตระและท่านกุมารชีวะ แปลสู่พากย์จีน (เมื่อ พ.ศ. ๙๔๗) ดังกล่าวมา

คัมภีร์ทศาธยายวินยะ แบ่งออกเป็น ๑๐ เล่ม ๒๙ วรรค ๖๕ ตอน ดังนี้

---

[๑] ผู้สนใจรายละเอียดเพิ่มเติม ดู พุทธศาสนานิกายสรวาสติวาท ตอนพระวินัยปิฎก ของผู้เขียน ใน พุทธจักร ฉบับเดือน เมษายน ๒๕๓๓

เล่มที่ ๑ ว่าด้วย พระปราติโมกษะ แบ่งออกเป็น ๔ วรรค คือ ปาราชิก ๔, สังฆาวเศษะ (บาลี : สังฆาทิเสสะ) ๑๓ อนิยตะ ๒ และไนหสรคิกปาตยันติกะ (บาลี : นิสสัคคียปาจิตตียะ) ๓๐

เล่มที่ ๒ ว่าด้วย อาบัติปาตยันติกะ (บาลี : ปาจิตตียะ) ๙๐ สิกขาบท (ขาดไป ๒ สิกขาบท)

เล่มที่ ๓ แบ่งออกเป็น ๓ วรรค คือ ปาตยันติกะ (บาลี : ปาจิตตียะ) ที่เหลือ (อีก ๒ สิกขาบท) ปราติเทศนียะ (บาลี : ปาฏิเทสนียะ) ๔ และ อธิกรณสมถะ ๗

เล่มที่ ๔ มี ๗ วรรค คือ ศิกขาปทะ (บาลี : สิกขาปทะ) โปสถวัสตุ

(บาลี : อุโปสถขันธกะ) ปรวารณาวัสตุ (บาลี : ปวารณาขันธกะ), วรษาวาสวัสตุ

(บาลี : วัสสูปนายิกขันธกะ) จรัมวัสตุ (บาลี : จัมมขันธกะ)

เล่มที่ ๕ มี ๘ วรรค คือ กฐินวัสตุ (บาลี : กฐินขันธกะ) เกาสัมพีวัสตุ (บาลี : โกสัมพี-ขันธกะ) จัมปาวัสตุ (บาลี : จัมเปยยขันธกะ) ปัณฑุโลหิตวัสตุ (บาลี : ?) สังฆาวเศษปริวาสะ (บาลี : สังฆาทิเสส-ปริวาสิกขันธกะ) ศยนาศนวัสตุ (บาลี : เสนาสนขันธกะ) ปรติจฉาทนวัสตุ (ว่าด้วยการปิดอาบัติสังฆาทิเสส?) วิวาทวัสตุ (บาลี : เทวทัตวัตถุ-สังฆเภทขันธกะ ว่าด้วยการทำสงฆ์ให้แตกกันของพระเทวทัตต์)

เล่มที่ ๖ เรียกว่า "สังยุกตะ" ว่าด้วยการปฏิบัติธุดงค์ของพระภิกษุ

เล่มที่ ๗ เรียกว่า "ภิกษุณีปราติโมษสูตร" ว่าด้วยสิกขาบทของนางภิกษุณี คือ ปาราชิก ๘ สังฆาวเศษะ (บาลี : สังฆาทิเสสะ) ๑๗ ไนหสรคิกะ (บาลี : นิสสัคคิยปาจิตตียะ) ๓๐, ปาตยันติกะ (บาลี : ปาจิตตียะ) ๗๘ และ (ครุ) ธรรม ๘ ประการ

เล่ม ๘ ชื่อ "เอโกตตรธรรม" ไม่ระบุชัดว่า ว่าด้วยเรื่องอะไร แต่วิธีการนำเสนอน่าจะเป็นทำนองอังคุตตรนิกายหรือชาดกของฝ่ายบาลี นัยว่าเรียงหัวข้อธรรมตั้งแต่ ๑ ถึง ๑๐

เล่มที่ ๙ ชื่อ "อุปาลีปฤจฉา" (แปลว่า ปัญหาของพระอุบาลี) ว่าด้วย ปัญหาพระวินัยของพระภิกษุฝ่ายมหายาน ในรูปแบบการถามตอบ ระหว่างพระอุบาลีกับพระพุทธเจ้า มีเรื่องอาบัติ อนาบัติ ปาปเทศนา (บาลี : อาปัตติเทสนา) ศรณาคมนะ (บาลี : สรณาคมนะ) อัธเยษณา (บาลี : อัชเฌสนา ว่าด้วยการเชื้อเชิญแสดงพระปาฏิโมกข์-แสดงธรรม) ปริณามนา (การไล่ออกจากสำนัก?) และโพธิจิตโตปปาทะ (การทำให้โพธิจิตเกิดขึ้น)

สันนิษฐานว่า ข้อความในเล่มนี้ น่าจะเป็นการเพิ่มเข้ามาภายหลัง เพราะมีเรื่องเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์หลายเรื่อง เช่น กิเลสเป็นเหตุให้พระโพธิสัตว์ต้องอาบัติ และวิธีออกจากอาบัติเป็นต้น

เล่มที่ ๑๐ คือ ภิกษุปราติโมกษสูตร และภิกษุณีปราติโมกษสูตร[๑]

นอกจากนี้ยังมีคัมภีร์พระวินัยระดับอรรถกถาและฎีกาในพากย์จีนอีกหลายคัมภีร์ เฉพาะฎีกามีถึง ๑๓ คัมภีร์ เช่น วินยวัสตุฎีกา วินยวิภังคปทวยาปยานะ เป็นต้น และยังมีคัมภีร์อนุฎีกาอีก ๒๕ เล่ม เช่น กรยาสกันธนามะ และวินยสูตร เป็นต้น

ส่วนอรรถกถาวินัยภาษีบาลี ชื่อ สมันตปาสาทิกานั้น ท่านบอกว่ามีฉบับแปลเป็นจีนยาว ๑๘ ผูก ท่านสังฆภัทร แปล เมื่อ พ.ศ. ๑๐๓๒ ระบุว่าเป็นอรรถกถาพระวินัยเถรวาท แต่มีเนื้อความย่นยอกว่าฉบับบาลีอยู่มาก มีผู้รู้บางท่านตั้งข้อสังเกตว่า คัมภีร์อรรถกถากุรุนที และมหาปัจจรี ซึ่งเป็นแม่บทของ สมันตปาสาทิกานั้น เกิดขึ้นหลังอรรถกถาพระวินัยพากย์จีน และไม่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พากย์จีนเหล่านั้นด้วย อาจจะเป็นไปได้ด้วยว่า สมันตปาสาทิกาเอง ก็แปลมาจากภาษาจีน

พระอภิธรรมปิฎก

หลักคำสอนที่สอนที่ว่าด้วยสภาวธรรมล้วนๆ ไม่เกี่ยวข้องกับบุคคล เหตุการณ์และสถานที่เลย จัดเป็นธรรมชั้นสูง หรือ เรียกว่าเป็น อภิปรัชญาเชิงจริยธรรม คือเป็นหลักความจริงที่เน้นการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ เรียกว่า อภิธรรมปิฎก หมวดอภิธรรม (Basket of Sublime Teachings) เนื้อหาของพระอภิธรรมในคัมภีร์ฝ่ายสันสกฤต ซึ่งคงอยู่ในคำแปลพากย์จีนของนิกายสรวาสติวาทนี้ จะมีลักษณะเหมือนหัวข้อธรรมในคัมภีร์พระสูตรทั่วไป (ทำนองสุตตภาชนียะ) ไม่ซับซ้อนลึกซึ้งมากเหมือนอภิธรรมฝ่ายบาลี ตอนนี้ขอให้มาดูการแบ่งคัมภีร์กันก่อน

พระอภิธรรม ๗ คัมภีร์

๑. **เถรวาท (ฝ่ายบาลี)**
- ธัมมสังคณี (สํ)
- วิภังคะ (วิ)
- ธาตุกถา (ธา)
- ปุคคลปัญญัติ (ปุ)
- กถาวัตถุ (ก)
- ยมกะ (ย)
- มหาปัฏฐานะ (ป)

---

[๑] เก็บความจาก A.C.Banerjee, *Sarvastivada Literature*, p.33 ff.

นับเป็นเล่มพระไตรปิฎกก็เริ่มแต่เล่มที่ ๓๔ จนถึงเล่มที่ ๔๕ รวม ๑๒ เล่ม, คือ เล่มแรก (๓๔) ธัมมสังคณี, เล่มที่สอง (๓๕) วิภังคะ เล่มที่ ๓ (๓๖) ธาตุกถา และปุคคลปัญญัตติ เล่มที่ ๔ (๓๗) กถาวัตถุ เล่มที่ ๕-๖ (๓๘-๓๙) ยมกะ เล่มที่ ๗-๑๒ (๔๐-๔๕) มหาปัฏฐานะ

๒. **สรวาสติวาท (ฝ่ายสันสกฤต)**

- ชญานปรัสถานะ
- สังคีติปรยายะ
- ปรกรณปาทะ
- วิชญานกายะ
- ธาตุกายะ
- ธรรมสกันธะ
- ปรัชญัปติศาสตระ

พระคัมภีร์ทั้งสองนิกายนี้ มีเนื้อหาและวิธีการนำเสนอต่างกันมาก เรียกว่า แทบจะเทียบกันไม่ได้เอาเลย แสดงว่า พระอภิธรรมปิฎก ได้พัฒนาข้อมูลเดิมกันในภายหลัง ตามความคิดของแต่ละนิกาย จึงมีปัญหาที่ถกเถียงกันมานานว่า พระอภิธรรม เป็นพุทธจนน์หรือไม่ ซึ่งก็มีทั้งฝ่ายเห็นด้วย และปฏิเสธ

ในพระอภิธัมมปิฎกฝ่ายบาลียืนยันว่า พระอภิธรรมเป็นพุทธพจน์ ที่พระพุทธองค์ได้เสด็จไปเทศนา โปรดพระพุทธมารดา เมื่อพรรษาที่ ๗ บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ต่อมาได้ตรัสบอกแก่พระสารีบุตร และศิษย์ ๕๐๐ รูป แล้วก็ถ่ายทอดสืบกันมาจนถึงสมัยตติยสังคายนา ยกเว้นแต่คัมภีร์ กถาวัตถุ ที่ยอมรับว่าเป็นผลงานรจนาของ พระโมคคัลลีบุตรติสสะ ผู้เป็นประมุขในการสังคายนาครั้งนั้น เท่ากับยืนยันว่า พระอภิธรรม เป็นพุทธพจน์ หรือไม่ก็อยู่ในรูปพุทธพจน์

ส่วนพระอภิธรรมปิฎกของฝ่ายสันสกฤตนั้น ยืนยันว่า เป็นธรรมเก่าขนาดเกิดขึ้นในยุคพุทธกาลหรือไม่เกิน พ.ศ. ๓๐๐ แต่ระบุชื่อพระเถระผู้แต่งหรือรวบรวมไว้ด้วย แสดงถึงการไม่อ้างว่า พระอภิธรรมเป็นพุทธพจน์ คงขอแต่เพียงว่าเป็นคำสอนเก่าแก่ น่าเชื่อถือเท่านั้น

ต่อไปนี้ ขอให้เรามาศึกษาพระอภิธรรมปิฎก ฝ่ายสันสกฤต กันให้ละเอียดขึ้นอีกสักเล็กน้อย

๑. ชญานปรัสถานะ

เป็นผลงานรจนาของท่าน กาตยายนีบุตร ตามบันทึกการเดินทางไปดูกิจการพระศาสนาของท่านสมณาจารย์จีน เฮียนจังว่า ท่านกาตยายนีบุตร ขณะรจนาคัมภีร์นี้ ได้พำนักอยู่

ณ วัดตามสวัน แคว้นจีนภูกดิ อินเดียตอนเหนือ เมื่อราว พ.ศ. ๓๐๐ ท่านสังฆเทวะ แห่งกัศมีระ และท่านกูโฟเนียน (ธรรมปรียะ) ได้แปลสู่พากย์จีน เมื่อราว พ.ศ. ๙๒๖ โดยให้ชื่อว่า "อภิธรรมาษฎครัณฉะ" หรือเรียกสั้น ๆ ว่า "อัษฎครัณฉะ" (แปลว่า คัมภีร์ ๘ กัณฑ์) ต่อมาท่านอาจารย์เฮี่ยนจัง ได้แปลเป็นจีนซ้ำอีก เมื่อราว พ.ศ. ๑๑๘๐-๑๒๐๓ โดยให้ชื่อว่า "อภิธรรมศาสตระ" (ตุ่ยอวงหลุ่น) ฉบับแปลของท่านอาจารย์เฮี่ยนจัง สั้นกว่าฉบับแรก ประกอบด้วย ๘ กัณฑ์ (บท) ๔๔ วรรค ดังนี้[๑]

กัณฑ์ที่ ๑ ชื่อ "สังกิรณะ" มี ๘ วรรค คือ โลกุตตระ ชญานะ ปุทคละ ศรัทธา อหิกตา รูปะ อนารถะ และเจตนา

กัณฑ์ที่ ๒ ชื่อ "สังโยชนะ" ว่าด้วยกิเลสเครื่องร้อยรัด มี ๔ วรรค คือ อกุศลมูละ สกทาคามิน สตะ และ สังโยชนะ

กัณฑ์ที่ ๓ ชื่อ "ชญานะ" (บาลี : ญาณะ) ว่าด้วยความรู้ชั้นสูง มี ๕ วรรค คือ ไศกย-อไศกยะ (บาลี : เสข-อเสขะ) ทฤษฎี (บาลี : ทิฏฐิ) ปรจิตตชญานะ (บาลี : ปรจิตตชานนะ ญาณรู้ใจผู้อื่น) อารยสัตยะ (บาลี : อริยสัจจะ) อารยปุทคละ (บาลี : อริยปุคคละ)

กัณฑ์ที่ ๔ ชื่อ "กรรม" ว่าด้วยกรรมคือการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา มีถึง ๕ วรรค คือ กรรมชั่ว การพูดชั่ว การเบียดเบียนผู้อื่น (หิงสา) วิชญัปติ-อวิชบัญปติ (บาลี : วิญญัตติ อวิญญัตติ = การทำให้ปรากฏและไม่ปรากฏ) และกรรมที่ให้ผลแน่นอน

กัณฑ์ที่ ๕ ชื่อ "จตุรมหาภูตะ" ว่าด้วยรูปขันธ์ แบ่งเป็น ๒ วรรค คือ อินทริยะ สังสการะ (บาลี : สังขาระ) อารมณ์ภายนอก และอารมณ์ภายใน

กัณฑ์ที่ ๖ ชื่อ "อินทริยะ" มีอยู่ ๗ วรรค เช่น มูลจิตตะ วิชญานะ (บาลี : วิญญาณะ) เหตุ เป็นต้น

กัณฑ์ที่ ๗ ชื่อ "สมาธิ" มี ๖ วรรค เช่น ปราปติ (บาลี : ปัตติ) วิมุกติ (บาลี : วิมุตติ) อนาคามิน (บาลี : อนาคามี) ฯลฯ

กัณฑ์ที่ ๘ ชื่อ "ทฤษฎิ" มี ๖ วรรค เช่น สมฤติปรัสถานะ (บาลี : สติปัฏฐานะ) กามะ,, ชญานะ และทฤษฎี (บาลี : ทิฏฐิ) เป็นต้น

ท่านอาจารย์ยโสมิตร ผู้รจนาคัมภีร์อภิธรรมโกศวยาขยา กล่าวว่า "คัมภีร์ชญาน-ปรัสถานะนี้เปรียบเหมือนดังร่างกาย (ศรีระ) ส่วนคัมภีร์อภิธรรมทั้ง ๖ ที่เหลือ เปรียบเหมือนเท้า

---

[๑] เก็บความจาก A.C. Banerjee, Sarvasativada Literature, PP. 54-59

(ปาทะ)[๑] ของคัมภีร์แรก คงจะหมายความว่า คัมภีร์ชญานปรัสถานะ เป็นคัมภีร์พื้นฐาน หรือคัมภีร์หลัก (Main Text) ส่วนคัมภีร์อื่น ๆ คงเป็นคัมภีร์ประกอบ (Subordinate Texts) ของคัมภีร์ชญานปรัสถานะ อีกที

ท่านศาสตราจารย์ เมคกอเวิน (W.M.Mc. Govern) ได้ให้ทัศนะเพิ่มเติมว่า คัมภีร์ชญานปรัสถานะ มีลักษณะคล้ายกับมหาปัฏฐานะของฝ่ายบาลี รวบรวมขึ้นหลังคัมภีร์ทั้ง ๖ ที่เหลือ ก่อนรวบรวมชญานปรัสถานะ คัมภีร์ธรรมสกันธะ ได้ฐานะเป็นคัมภีร์ขั้นนำมานาน และบทบาทนี้ ก็ยังคงอยู่แม้หลังจากนั้นแล้ว[๒]

๒. สังคีติปรยายะ

พระคัมภีร์นี้ หลักฐานฝ่ายจีน บอกว่า เป็นผลงานของท่าน พระสารีบุตร ส่วนท่านยโสมิตร และท่านบุสตัน (Bus'ton) ว่าท่านมหาเกาษฐิละ (บาลี : มหาโกฏฐิละ) เป็นผู้รจนา ต่อมาท่านสมณจีน เฮี่ยนจัง ได้แปลสู่พากย์จีน เมื่อราว พ.ศ. ๑๒๐๓-๑๒๐๖

ท่านศาสตราจารย์ ตากากุสุ (Takakusu) นักปราชญ์ทางพุทธศาสนาท่านหนึ่งของญี่ปุ่นให้ความเห็นว่า ผู้รจนาคงจะรวบรวมคัมภีร์ขึ้นในคราวสังคายนาครั้งที่ ๒ เพราะในนิทานวรรคของคัมภีร์นี้กล่าวถึงพระภิกษุวัชชีบุตร แสดงวัตถุ ๑๐ ประการ ไว้ด้วย จุดมุ่งหมายของการรจนาคัมภีร์นี้ ก็คงเพื่อปรับความคิดเห็นที่แตกต่างหลากหลายอยู่ขณะนั้น ให้ลงรอยเป็นแนวเดียวกัน

ลักษณะของคัมภีร์สังคีติปรยายะนี้ได้จัดแบ่งหมวดธรรมออกเป็นหมวด ๆ เช่น หมวด ๑ (เอกกะ) หมวด ๒ (ทุกะ) หมวด ๓ (ติกะ) เป็นต้น ส่วนใหญ่จะเทียบกันได้กับสังคีติสูตร และทสุตตรสูตร ของบาลีทีฆนิกาย ด้วยเหตุนี้ ท่านศาสตราจารย์ บี.ซี.ลอว์ (B.C.Law) จึงแสดงทัศนะว่า "สังคีติปรยายะ แต่งก่อนสังคีติสูตร และเป็นแม่แบบให้สังคีติสูตรด้วย"[๓] แต่ท่านตากากุสุ กลับเห็นว่า สังคีติปรยายะคล้ายกับปุคคลปัญญัตติ ของพระอภิธรรมปิฎกฝ่ายบาลีมากกว่า

---

[๑] ดูอภิธรรมโกศวยาขยา" Ed.by N.N.Law 1949 P.10 "ศาสตรมิติ ชญานปรสฺถานมฺ กรฺยษฏ ปรชฺญฺปฺติศาสตรมฺ-ธาตุกาย-สงฺคีติปรายายะ"

[๒] W.W.Mc Govern, a Manual of Buddhist Philosophy, Delhi, Nag Publisher, 1979,P. 27

[๓] See B.C.Law, A History of Pali Literature. Vol I., 1983. P.339.

สังคีติปรยายะนี้แบ่งออกเป็น ๑๒ วรรค (คล้ายกับนิบาต) ดังนี้

(๑) นิทานวรรค : ว่าด้วยมูลเหตุให้รจนาคัมภีร์ คือ เรื่องภิกษุชาววัชชีบุตรเข้าใจผิดเกี่ยวกับวัตถุ ๑๐ ประการ ดังกล่าวไว้ในสตสติกขันธกะ ของพระวินัยฝ่ายเถรวาท

(๒) เอกธรรมวรรค : ว่าด้วยธรรมหมวดหนึ่ง เช่น สัตว์ทั้งหลายดำรงชีพอยู่ด้วยอาหาร (บาลี : สพฺเพ สตฺตา อาหารฏฺฐิติกา)

(๓) ทวิธรรมวรรค : ว่าด้วยธรรม ๒ ชนิด หรือหมวดสอง เช่น นามและรูป ความชำนาญ ในการเข้าสมาบัติและออกจากสมาบัติ (สมาปตฺติกุสลตา จ สมาปตฺติวุฏฺฐานกุสลตา จ) เป็นต้น

(๔) ตริธรรมวรรค : ว่าด้วยธรรมหมวด ๓ เช่น กุศลธรรม ๓, อกุศลธรรม ๓ ทุจริต ๓, อกุศลวิตรกะ ๓, กุศลวิตรกะ ๓ และเวทนา ๓ เป็นต้น

วรรคนี้มีหมวด ๓ อยู่ ๓๖ ข้อ ในขณะที่สังคีติสูตรฝ่ายบาลีมีอยู่ถึง ๖๐ หัวข้อ ในจำนวนนี้มีตรงกันทั้ง ๒ คัมภีร์อยู่ ๑๑ ข้อ

(๕) จตุธรรมวรรค : ว่าด้วยธรรมหมวด ๔ เช่น สมฤตยุปัสถานะ ๔ (บาลี : สติปัฏฐาน) ศรามัณยผละ ๔ (บาลี : สามัญญผละ) ฯลฯ รวมถึง ๓๑ หัวข้อธรรม ในขณะที่สังคีติสูตรมี ๕๐ หัวข้อธรรม ในจำนวนนี้มี ๕ ข้อธรรมที่ตรงกับสังคีติปรยายะ

(๖) ปัญจธรรมวรรค : ว่าด้วยธรรมหมวด ๕ เช่น สกันธะ (บาลี : ขันธะ) ๕ คติ ๕, อินทรียะ ๕ เป็นต้น

(๗) ษัฑธรรมวรรค : ว่าด้วยธรรมหมวด ๖ เช่น วิชญานกายะ (บาลี : วิญญาณกายะ) ว่าด้วยหมวดวิญญาณ ๖ (คือ ความรู้ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ) และเวทนากายะ (คือกลุ่มเวทนา) ๖ ฯลฯ

(๘) สัปตธรรมวรรค : ว่าด้วยธรรมหมวด ๗ เช่น ธนะ (อริยทรัพย์)๗ สัมโพธยังคะ (บาลี : สัมโพชฌังคะ) ๗ และอนุศัย ๗ เป็นต้น

(๙) อัษฏธรรมวรรค : ว่าด้วยธรรมหมวด ๘ เช่น อารยมารค (บาลี : อริยมัคคะ) ๘ ปุทคล ๘ และโลกธรรม ๘ เป็นต้น

(๑๐) นวธรรมวรรค : ว่าด้วยธรรมหมวด ๙ เช่น สัตตาวาส ๙ ฯลฯ

(๑๑) ทสธรรมวรรค : ว่าด้วยธรรมหมวด ๑๐ เช่น กฤตสนายตนะ (กสิณ) ๑๐ ฯลฯ

(๑๒) สรุป วรรคสุดท้าย ว่าด้วยพระบรมศาสดา ทรงเตือนหมู่ภิกษุสงฆ์มิให้ประมาทในการศึกษาท่องบ่นสาธยายคัมภีร์อภิธรรมปิฎก

เมื่อสำรวจดูสังคีติปรยายะให้ละเอียด เราก็จะเห็นหน้าตาของพระอภิธรรมปิฎก ฝ่ายสันสกฤต ได้ดีขึ้น คือจะเห็นความเป็นพระพุทธศาสนายุคแรก หรือ ลักษณะของธรรมในพระ

สูตรยุคแรก ๆ อยู่ในพระอภิธรรมของฝ่ายสันสกฤต โดยเฉพาะในกรณีสังคีติปรยายะนี้ จะเห็นว่าเหมือนกันกับ สังคีติสูตร และทสุตตรสูตร ทีฆนิกาย เพียงแต่มีจำนวนหัวข้อธรรมน้อยกว่าเท่านั้น

๓. ปรกรณปาทะ

ชื่อเดิมคัมภีร์นี้ น่าจะมีชื่อเต็ม ๆ ว่า "อภิธรรมปรกรณะ" ต่อมาจะกร่อนไปเหลือเพียง "ปรกรณะ" แล้วเอาสถานภาพของคัมภีร์ คือ "ปาทะ" มาต่อท้ายเลยเป็น "ปรกรณปาทะ" เช่นปัจจุบัน

ท่านอาจารย์เฮี่ยนจัง บอกว่า ประกรณ์นี้เป็นผลงานของท่านวสุมิตร อาจารย์สำคัญรูปหนึ่งของสรวาสติวาท ท่านรจนาคัมภีร์นี้ ขณะพำนักอยู่ เมือง ปุษกลาวดี แคว้นคันธาระ

ท่านคุณภัทร และท่านโพธิยศ ได้ถ่ายทอดสู่พากย์จีน เมื่อราว พ.ศ. ๙๗๘-๙๘๖ ท่านอาจารย์เฮี่ยนจัง เมื่อคราวจาริกไปดูงานพระพุทธศาสนาในอินเดีย ก็เคยไปศึกษาคัมภีร์แก้-อธิบาย (ภาษยะ) ของคัมภีร์นี้ ชื่อ ปรกรณปาทวิภาษาศาสตระ (เจงชื่อฮุนพอชา) กับท่านอาจารย์วินีตประภา ในอารามชื่อ โตษาสน แคว้นจีนภูกติ เมื่อกลับสู่มาตุภูมิแล้ว ท่านได้แปลคัมภีร์นี้สู่ภาษาจีน เมื่อ พ.ศ. ๑๒๐๒

ในทัศนะของ ท่านศาสตาจารย์ บี.ซี.ลอร์ (B.C.Law) คัมภีร์นี้ เป็นคัมภีร์คู่กับคัมภีร์วิภังคะของเถรวาท โดยเฉพาะเนื้อหาส่วนที่เป็นสุตตภาชนียะ (แต่ปรกรณปาทะ ไม่มีส่วนที่เป็นอภิธัมมภาชนียะ และปัญหาปุจฉกะเหมือนวิภังคะ) ส่วนพระญาณติโลกภิกขุ มีความเห็นว่าพระคัมภีร์วิภังคะของบาลีนั้น มีความคล้ายคลึงกันกับคัมภีร์ธรรมสกันธะมากกว่า โดยชี้ว่า ในจำนวน ๑๘ บทของวิภังคะ และ ๒๑ บท ของธรรมสกันธะนั้น มีถึง ๑๔ บท ที่ลงกันได้[๑]

ปรกรณปาทะนี้ประกอบด้วย ๘ บท ดังนี้

บทที่ ๑ ว่าด้วยธรรม ๕ หมวด (ใหญ่) คือ จิต จิตตธรรม (เจตสิก) จิตตวิปปรยุกตะสังสการะ (บาลี : สังขาระ) และอสัมสกฤตธรรม (บาลี : อสังขตธัมมะ)

บทที่ ๒ ว่าด้วยชญานะ (บาลี : ญาณะ) ๑๐ เช่น ธรรมชญานะ (บาลี : ธัมมญาณะ) ปรจิตตชญานะ (บาลี : เจโตปริยายญาณะ) เป็นต้น

บทที่ ๓ ว่าด้วยการรับรู้ของอายตนะภายในและอายตนะภายนอก เป็นต้น

---

[๑] Nyanatiloka, Guide through the Abhidhamma Pitaka, BPS, 1983, P.1

บทที่ ๔ ว่าด้วยธรรม ๗ หมวด คือ ธาตุ ๑๘, อายตนะ ๑๘, สกันธะ (บาลี : ขันธ์) ๕, มหาภูมิกธรรม ๑๐, กุศลมหาภูมิกธรรม ๑๐, เกลศมหาภูมิกธรรม ๑๐ และปริตตเกลศ-ภูมิกธรรม

บทที่ ๕ ว่าด้วยอนุศัยเกลศะ (บาลี : อนุสยกิเลสะ) ๙๘ ชนิด กระจายไปในภพต่าง ๆ คือ ในกามธาตุมี ๓๖ ชนิด ในรูปธาตุ ๓๑ ชนิด และในอรูปธาตุ ๓๑ ชนิด

บทที่ ๖ ว่าด้วยสิ่งที่รู้ได้ (วิชเญยยะ) ด้วยประสบการณ์ตรงและสิ่งที่พึงรู้ได้โดยการอนุมานเอา (อนุเมยฺยะ)

บทที่ ๗ ว่าด้วยปัญหา ๑,๐๐๐ ชนิด ซึ่งเกี่ยวกับศิกขาปทะ (บาลี : สิกขาปทะ) ศรามัณยผละ (บาลี : สามัญญผละ) ฤทธิปาทะ (บาลี : อิทธิปาทะ) สมฤตยุปัสถานะ (บาลี : สติปัฏฐานะ) และอารยสัตยะ (บาลี : อริยสัจจะ) เป็นต้น

๔. วิชญานกายะ

คัมภีร์นี้ ท่านอาจารย์เทวศรมา หรือเทวศรมัน ซึ่งประจำอยู่ที่วัดวิโศก เมืองสาวัตถี รจนาไว้เมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๐๐ เกี่ยวกับปีที่รจนานี้มีปัญหาเล็กน้อย เพราะในคัมภีร์มีข้อความที่มุ่งคัดค้านมติของพระโมคคัลลีบุตร ติสสเถร จึงชวนให้คิดว่า คัมภีร์นี้น่าจะเกิดหลังตติย-สังคายนา คือหลัง พ.ศ. ๒๓๔

ท่านอาจารย์เฮี่ยนจัง ได้แปลสู่พากย์จีน เมื่อ พ.ศ. ๑๑๙๒ เป็นหนังสือรวมกันถึง ๑๖ ผูก แบ่งเป็น ๖ กัณฑ์ ดังนี้

กัณฑ์ที่ ๑ ว่าด้วยทัศนะของพระโมคคัลลีบุตร เกี่ยวกับบุคคล อินทรีย์ รูป จิต กิเลส วิญญาณ และโพชฌงค์ ฯลฯ และคัดค้านทัศนะเรื่องขันธ์ ๕ ที่ไม่มีในอดีตและอนาคตของเถรวาทด้วย

กัณฑ์ที่ ๒ ว่าด้วยบุคคลและศุนยตา

กัณฑ์ที่ ๓ ว่าด้วยความเป็นเหตุปัจจัยกันนในกระบวนการทางจิต

กัณฑ์ที่ ๔ ว่าด้วยการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางจิต ในฐานะเป็นอารัมมณปัจจัย

กัณฑ์ที่ ๕ ชื่อ "สังยุกตะ" ว่าด้วยสภาวะจิตของพระเสขะ (สํ. ไศกษะ) และอเสขะ (สํ. อไศกษะ)

กัณฑ์ที่ ๖ สุดท้ายชื่อ "สมณาคมะ" ว่าด้วยการวิเคราะห์จิตของพระอรหันต์

—

๕ ธาตุกายะ

หลักฐานฝ่ายจีนบอกว่า ท่านวสุมิตร ได้รจนาคัมภีร์นี้ขึ้น เมื่อประมาณ ๓๐๐ ปี หลังพุทธปรินิพพาน ท่านศาสตราจารย์ เอน. ดุทท์ (N.Dutt) เห็นคล้อยตามมตินี้ ด้วยเสริมว่า ธาตุกายะนี้ ท่านวสุมิตร ได้รจนาขึ้นเพื่อขยายบทที่ ๔ ของคัมภีร์ปรกรณปาทะของท่านเอง แต่ท่านยโสมิตรและท่านบุสตัน (Bu'ston) ว่า ผู้รจนาคัมภีร์นี้คือ ท่านปูรณะ ท่านสมณะจารย์-จีนเฮียนจัง ได้ถ่ายสู่พากย์จีน เมื่อราวปี พ.ศ. ๑๑๙๒ ประกอบด้วยโศลก ๘๓๐ โศลก

ท่านศาสตราจารย์ตากากุสุ ได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า ธาตุกายะในภาษาจีนนั้นมีอยู่ด้วยกัน ๓ ฉบับ คือ ฉบับโตที่สุดประกอบด้วยโศลก ๖,๐๐๐ โศลก ฉบับขนาดกลางบรรจุ ๙๐๐ โศลก และฉบับเล็กที่สุดมี ๖๐๐ โศลก

เฉพาะฉบับแปลของท่านอาจารย์เฮี่ยนจัง แบ่งเป็น ๒ กัณฑ์ ดังนี้

กัณฑ์ที่ ๑ ว่าด้วยธรรมหลายประเภท เช่น มหาภูมิกธรรม ๑๐ เกลศมหาภูมิกธรรม ๑๐ อุปเกลศมหาภูมิกธรรม ๑๐ เกลศธรรม ๕ ทฤษฎี (บาลี : ทิฏฐิ) ๕ และอนิยตธรรม ๕ ธรรมทั้งหมดก็คือสังขารหรือเจตสิก ซึ่งปรุงแต่งจิตให้เป็นจิตกุศล อกุศลและอัพยากฤต

กัณฑ์ที่ ๒ ว่าด้วยสัมประยุกตะ (การเกิดขึ้นร่วมกัน) และวิปประยุกตะ (การไม่เกิดร่วมกัน) ของธรรม ๘๘ ข้อ แบ่งออกเป็น ๑๖ ตอน เริ่มด้วยเวทนา ๕ วิญญาณ (สํ.วิชญาน) ๖ และอกุศลภูมิกธรรมคืออหิริกะและอโนตตัปปะ

เพราะคัมภีร์นี้ พูดถึงสัมประยุกต์และวิปประยุกต์นี้เอง ท่านศาสตราจารย์ ลา วัลลี ปูซัง (la vallee poussin) จึงกล่าวว่า "คัมภีร์ธาตุกายะเก่ามาก อาจเป็นแหล่งกำเนิดให้คัมภีร์ธาตุกถา ของฝ่ายบาลีอภิธัมมปิฎก ซึ่งพูดถึงสัมประยุกต์และวิปประยุกต์เหมือนกัน"[๑]

๖. ธรรมสกันธะ

ตามหลักฐานจีนบอกว่า คัมภีร์นี้เป็นผลงานรจนาของพระเมาคัลลายนะ (บาลี : โมคคัลลานะ) ขณะที่ท่านยโสมิตรและท่านบุสตัน (Bu'ston) ว่า พระสารีบุตร เป็นผู้แต่ง ท่านอาจารย์เฮี่ยนจังแปลสู่พากย์จีน เมื่อ พ.ศ. ๑๑๙๓

ธรรมสกันธะ (บาลี : ธรรมขันธะ) นับเป็นคัมภีร์สำคัญหนึ่ง เพราะเนื้อความได้ถูกนำไปอ้างไว้ในสังคีติปรยายะ ท่านญาณติโลกภิกขุ บอกว่า คัมภีร์นี้เทียบได้กับคัมภีร์วิภังคะฝ่ายบาลีอภิธรรม เพราะในจำนวน ๒๑ บทของธรรมสกันธะ ลงรอยกับคัมภีร์วิภังคะถึง ๑๔ บท[๒]

---

[๑] L' Abhidharmakosa de Vasubandhu Traduit er annote par Louis de La Vallee Poussin P.150 fn.

[๒] ดูคัมภีร์ปรกรณปาทะที่ผ่านมา

ธรรมสกันธะ ได้แบ่งเป็น ๒๑ บท ดังนี้

บทที่ ๑ ว่าด้วยสิกขาบท (สํ : สิกขาบท)

บทที่ ๒ ว่าด้วยพระโสดาบันน์

บทที่ ๓ ว่าด้วยความเชื่อมั่น (อจลศรัทธา) ในพระรัตนตรัย

บทที่ ๔ ว่าด้วยอริยผล (สํ : อารยผล)

บทที่ ๕ ว่าด้วยข้อปฏิบัติเพื่ออภิญญา

บทที่ ๖ ว่าด้วยอริยวงศ์ (สํ : อารยวังสะ) ๔

บทที่ ๗ ว่าด้วยชัยชนะ ๔

บทที่ ๘ ว่าด้วยอิทธิบาท (สํ : ฤทธิปาทะ) ๔

บทที่ ๙ ว่าด้วยสติปัฏฐาน (สํ : สมฤตยุปัสถาน) ๔

บทที่ ๑๐ ว่าด้วยอริยสัจ (สํ :อารยสัตยะ)๔

บทที่ ๑๑ ว่าด้วยฌาน (สํ : ธยานะ) ๔

บทที่ ๑๒ ว่าด้วยอัปปมัญญา (สํ : อปรมาณะ) ๔

บทที่ ๑๓ ว่าด้วยอรูป ๔

บทที่ ๑๔ ว่าด้วยภาวนา ๓

บทที่ ๑๕ ว่าด้วยโพชฌงค์ (สํ โพธยังคะ) ๗

บทที่ ๑๖ ว่าด้วยปกิณณกะ (สังยุกต์)

บทที่ ๑๗ ว่าด้วยอินทรีย์ ๒๒

บทที่ ๑๘ ว่าด้วยอายตนะ ๑๒

บทที่ ๑๙ ว่าด้วยขันธ์ ๕

บทที่ ๒๐ ว่าด้วยธาตุต่าง ๆ (นานาธาตุ)

บทที่ ๒๑ ว่าด้วยปฏิจจสมุปบาท (สํ : ปรตีตยสมุตปาทะ) มีองค์ ๑๒[๑]

จากหัวข้อธรรมทั้งหมดนี้ ทำให้คัมภีร์นี้สมกับชื่อว่า "ธรรมสกันธะ" ซึ่งแปลว่า "กองแห่งธรรม" แต่หลักธรรมในคัมภีร์นี้ มิใช่เรื่องปรัชญาลึกซึ้ง หากเป็นเรื่องธรรมปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์เท่านั้น ด้วยเหตุนี้ท่านศาสตราจารย์ บี.ซี. ลอร์ (B.C. Law) จึงสารภาพว่า "ไม่อยู่ในฐานะที่หาคัมภีร์คู่เปรียบในพระอภิธรรมปิฎกฝ่ายบาลีได้"[๒] แต่อาจจะมองว่า มีหัวข้อธรรมคล้ายคลึงกับคัมภีร์วิภังคะ หรือวิสุทธิมัคคะ ของท่านพุทธโฆสาจารย์ ก็ได้

---

[๑] เก็บความจาก A.C.Banerjee, Sarvasativada Literature, op. cip., PP. 66-67

[๒] B.C. Law, A History of Pali Literature Vol.I, P.341

๗. ปรัชญัปติศาสตระ

คัมภีร์สุดท้าย เท้าที่ ๖ ของชญานปรัสถานะ ท่านมหาเมาคัลลายนะ (บาลี : มหาโมค-คัลลานะ) เป็นผู้รจนา ต่อมา ท่านฟาหู (Fahu) และเพื่อนได้ถ่ายทอดสู่ภาษาจีน ระหว่างปี พ.ศ. ๑๕๔๗-๑๖๐๑ ทานอาจารย์เสถียร โพธินันทะ ว่าผู้แปลคือท่านธรรมปาละ น่าจะเป็นรูปเดียวกันกับท่านฟาหู (Fahu) เพราะเวลาแปลตกอยู่ในช่วงเดียวกัน

คัมภีร์นี้ แบ่งออกเป็น ๓ กัณฑ์ ตามฉบับแปลเป็นภาษาทิเบต (ส่วนภาษาจีนขาดกัณฑ์ที่ ๑) ไปดังนี้[๒]

กัณฑ์ที่ ๑ ชื่อ โลกบัญญัติ (สํ : โลกปรชญัปติ) วาด้วยเรื่องความเป็นไปของโลก

กัณฑ์ที่ ๒ ชื่อ การณบัญญัติ (สํ : การณปรชญัปติ) ว่าด้วยบุคลิกลักษณะของพระโพธิสัตว์ และ

กัณฑ์ที่ ๓ ชื่อ กัมมบัญญัติ (สํ : กรฺมปรชญัปติ) ว่าด้วยกรรมประเภทต่าง ๆ

หลังจากศึกษาคัมภีร์นี้แล้ว ศาสตราจารย์ บี.ซี. ลอร์ (B.C. Law) แสดงความเห็นว่ามีความคล้ายคลึงกับลักขณสูตร ในทีฆนิกาย ปาฏิกวัคคะมาก[๑]

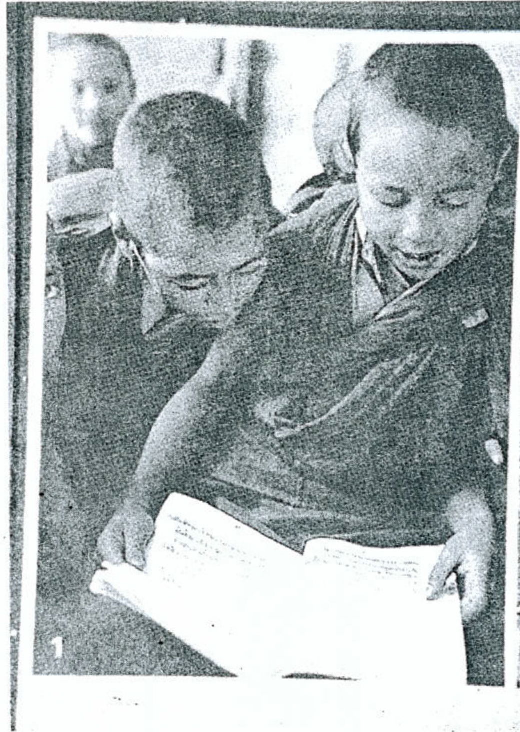
จากการศึกษาเปรียบเทียบ พระอภิธรรมปิฎกของฝ่ายสันสกฤตกับฝ่ายบาลี ทำให้เราทราบถึงความต่างกันอย่างลิบลับ หาความเหมือนกันของภัมภีร์ทั้งสองได้ยากมาก นอกจากจำนวนคัมภีร์ที่แบ่งเป็น ๗ เท่ากัน ดังนั้น ศาสตราจารย์ตากากุสุ ผู้ซึ่งทำศึกษาเปรียบเทียบคัมภีร์ของนิกายทั้งสอง (คือเถรวาทและสรวาสติวาท) กล่าวไว้ว่า "พระอภิธรรมปิฎก ๒ ชุดนี้ไม่มีความเกี่ยวสัมพันธ์กันเลย" ต่อมาท่านพระญาณติโลกภิกขุ ศึกษาบทความของท่านตากา-กุสุและคัมภีร์ของสองนิกายแล้ว สรุปว่า ในบรรดาคัมภีร์อภิธรรมปิฎกของสรวาสติวาทนี้มีเพียงแต่ธรรมสกันธะเท่านั้น ที่ลงกันได้ค่อนข้างดีกับวิภังคะของบาลีอภิธรรมปิฎก ในเรื่องเนื้อหาสาระนอกจากนี้ต่างกันลิบลับเลย"[๒]

นอกจากนี้ เนื่องจากนิกายสรวาสติวาท นับว่าเป็นนิกายนับถืออภิธรรม นิกายหนึ่งนิกายนี้จึงยังมีคัมภีร์อภิธรรมระดับภาษยะ (อรรถกถา) และปกรณ์วิเศษดี ๆ อีกมากมาย เช่นคัมภีร์อภิธรรมโกศะ ของท่านวสุพันธุ คัมภีร์อภิธรรมมหาวิภาษาศาสตร์ ของท่านกายยาตนี-บุตร เป็นต้น

---

[๑] Nayanatiloka, Guide through the Abhidhamma Pitaka, op.cit. p. 1-2

[๒] ดูเรื่อง "อภิธรรมโกศา" ของผู้เขียน ในสารนิพนธ์ พุทธศาสบัณฑิต, มหาจุฬาฯ ๒๕๓๔ หน้า ๒๓๔-๒๔๓.

บทส่งท้าย

จากการศึกษาเปรียบเทียบพระไตรปิฎกฝ่ายสันสกฤตและฝ่ายบาลีนี้ คงทำให้เราได้แนวคิดใหม่เพิ่มขึ้น เช่น ภาษาคัมภีร์ของพระพุทธศาสนามิใช่มีแต่ภาษาบาลี ยังมีสันสกฤต ปรา-กฤตและอื่น ๆ อีก คัมภีร์ฝ่ายสันสกฤต เช่น อาคมทั้ง ๕ และพระอภิธรรมบางคัมภีร์ เช่น ธรรมสกันธะและสังคีติปรยายะ ล้วนแต่เป็นเรื่องคำสอนยุคแรก (Early Buddhism) ควรแก่การศึกษากันให้ละเอียดยิ่งขึ้น ส่วนคำสอนใดของนิกายทั้งสองที่ใกล้เคียงกัน ย่อมเป็นหลักประกันขั้นหนึ่งว่า จะเป็นพุทธพจน์แท้ หรืออย่างน้อย ก็เป็นพระคัมภีร์ยุคแรก ที่พระมหาเถรรวบรวมขึ้นไว้เมื่อคราวทำปฐมสังคายนา ส่วนที่ต่างกัน เราก็มิควรด่วนทึกทัก โยนทิ้งเสียด้วยคิดว่ามิใช่พระพุทธพจน์ ความจริงคัมภีร์ดังกล่าวก็มีประโยชน์อยู่มาก ในแง่ช่วยเปิดทัศนะของเราให้กว้างและช่วยหนุนให้เรากล้าตีความพระพุทธพจน์ให้หลากหลายและสอดคล้องกับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปมากขึ้น ผู้เขียนค่อนข้างจะมั่นใจว่า การศึกษาพระพุทธศาสนานั้น มีประโยชน์โดยส่วนเดียว เหมือนได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเนื่อง ๆ เป็นเหตุให้อัธยาศัยของผู้ศึกษาละเมียดละไมยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการศึกษาพระไตรปิฎก ไม่ว่าจะเป็นพระไตรปิฎกฉบับใด ภาษาใด เพราะการศึกษาพระไตรปิฎก ย่อมหมายถึงความตั้งมั่นและเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาด้วย

พระไตรปิฎกภาษาจีน

- ❑ พระพุทธศาสนาเข้าสู่จีน
- ❑ การแปลพระไตรปิฎกสู่พากย์จีน
- ❑ การพิมพ์พระไตรปิฎกในจีน
- ❑ พระไตรปิฎกฉบับไตโช
- ❑ บทส่งท้าย

พระไตรปิฎกภาษาจีน

พระมหาสมชัย กุสลจิตฺโต

บทนำ

ขุมความรู้ทางพระพุทธศาสนา ทั้งเถรวาท และมหายานของประชาชนในเอเชียตะวันออก คือ จีน ทิเบต เกาหลี และ ญี่ปุ่น ก็คือพระไตรปิฎก และพระสูตรต่าง ๆ ในภาษาจีน แน่นอนว่า เรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่ กว้างขวางและลุ่มลึก ต้องการเวลาและฉันทะในการศึกษาและความเข้าใจมาก บทความนี้คงทำได้แค่เพียงให้ความรู้เบื้องต้น และแนะนำทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาส่วนนี้ เพื่อจะช่วยทำให้หนังสือเล่มนี้ครบสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และอาจจะถือเสมือนหนึ่งว่าเป็นภาคผนวกหรือควันหลงของพระไตรปิฎกฉบับภาษาสันสกฤต ก็คงพอได้

พระพุทธศาสนาเข้าสู่จีน

ก่อนจะไปถึงเรื่องราวของพระคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาจีนนั้น ขั้นตอนสำคัญที่จะข้ามไปไม่ได้ตรงนี้ก็คือ ประวัติการเข้าสู่ประเทศจีนของพระพุทธศาสนา อันเป็นมูลเหตุของการศึกษา การแปล และการจัดรวบรวมพิมพ์พระไตรปิฎก ในกาลต่อมา

ถ้าตัดเรื่องราวในตำนานที่เกินเชื่อทั้งหลายออกเสีย เรื่องราวต่อไปนี้ได้บอกเราถึงการนำพระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศจีนว่า เกิดขึ้นได้อย่างไร ขอนำมากล่าวสรุปดังต่อไปนี้ [๑]

ในราตรีหนึ่ง พระเจ้าจักรพรรดิ มิ่งตี่ (พ.ศ. ๖๐๑-๖๑๘) แห่ง ราชวงศ์ ฮั่น (Han) ได้ทรงพระสุบินเห็นเทพยดาองค์หนึ่ง มีพระวรกายเหลืองอร่ามดังทองคำ งดงามมาก เหาะอยู่หน้าปราสาทของพระองค์ รุ่งขึ้นพระเจ้ามิ่งตี่ จึงรับสั่งให้เหล่าเสนาบดี และข้าราชบริพารทั้งหลายทำนายพระสุบินถวาย ในจำนวนข้าราชการผู้ใหญ่นั้น มีท่าน ฟูยี (Fuyi) รวมอยู่ด้วย ท่านฟูยีได้ถวายคำทำนายว่า ท่านเองได้ทราบว่า มีพระมหาสมณะรูปหนึ่งในอินเดีย ได้ออกผนวช และตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ พระมหาสมณะองค์นี้ มีพระฉวีวรรณเหลือง

---

[๑] Kenneth Ch'en, Buddhism in China, Princeton University, New Jersey, 1946, P. (29)

อร่ามดังทองคำ และมีฤทธิ์สามารถเหาะเหิรเดินอากาศได้ พระมหาสมณะองค์นี้ ก็คือ **พระสัมมาสัมพุทธเจ้า** เทพยดาที่พระองค์ทรงพระสุบินเห็นชรอยจะเป็นพระพุทธเจ้าเป็นแน่

พระเจ้าจักรพรรดิ์ได้สดับดังนั้นทรงพอพระทัยมาก และใคร่จะทรงทราบข่าวของพระ-พุทธเจ้ามากขึ้นจึงได้ส่งคณะทูต ๑๘ คน ไปสืบข่าวพระพุทธศาสนา ในเขตเอเชียกลาง โดยเฉพาะเมือง โขตาน (Khotan : ปัจจุบัน อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ แถบมณฑลซินเกียงของจีน) เวลาผ่านไปสองปี คณะทูตได้กลับสู่นคร โลยาง (Loyang) หรือ ลกเอี๋ยง พร้อมด้วยพระภิกษุชาวอินเดีย (เอเชียกลาง) สองรูป คือ **ท่านกาศยป มาตังคะ** (บาลี : กัสสปะ) และ**ท่านธรรมรักษะ** พระเถระทั้งสองมีเชื้อสายพวกยื้อชี (Yueh-Chih) คือพวกเผ่าเร่ร่อนอยู่ทางอินเดียตอนเหนือ หรือเรียกว่า เผ่ากุษาณะ ซึ่งต่อมาได้เข้ามาเป็นใหญ่อยู่บริเวณแคว้นคันธาระ (บริเวณตำบลเปษวาร์ จังหวัดทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ และเมืองราวัลปินดี ในรัฐปัญจาบ) กษัตริย์ที่มีชื่อเสียงของเผ่านี้ก็คือ**พระเจ้ากณิษกมหาราช** องค์อุปถัมภ์ การสังคายนาครั้งที่ ๔ ของพระสงฆ์ฝ่ายสรวาสติวาทนั่นเอง

ท่านกาศยป มาตังคะ และท่านธรรมรักษะ มีชื่อที่คนจีนเรียกว่า เซียฉี โมเตง (Shia she mo-te'ng) และ จูฟาลัน (Chu fa-lan) เรื่องเล่าต่อไปว่า ท่านทั้งสองได้นำพระพุทธรูปและพระคัมภีร์พระสูตร ๑ แสนโศลก บรรทุกหลังม้า (ขาว) เดินทางเข้าประเทศจีนตามเส้นทางสายไหม (Silk Road) เมื่อราว พ.ศ. ๖๐๒

พระเจ้าจักรพรรดิ์มิ่งตี โปรดให้สร้างวัดม้าขาว (แปะเบ้ยี่) ขึ้นเป็นอนุสรณ์ (แก่ม้าขาวตัวบรรทุกพระพุทธรูป-คัมภีร์ไป) และเป็นสถานที่พำนักจำพรรษาของพระเถระทั้งสอง ในพระนครโลยาง (Lo-Yang) หรือลกเอี๋ยง แต่นั้นเป็นต้นมา

พระกาศยปมาตังคะและพระธรรมรักษะ ได้ร่วมมือกันแปลคัมภีร์พระพุทธศาสนาสู่พากย์จีนหลายคัมภีร์ แต่ที่ถูกพูดถึงมีอยู่เพียงคัมภีร์เดียวชื่อ "พระสูตร ๔๒ บท"

เนื้อหาของพระสูตร ๔๒ บทนี้ น่าจะเป็นการรวบรวมจากคัมภีร์หลาย ๆ เล่ม โดยเฉพาะวรรณกรรมภาษาสันสกฤตของนิกายสรวาสติวาทที่แพร่หลายมากอยู่บริเวณนั้น มีอยู่บทหนึ่ง (บทที่ ๑) ซึ่งเนื้อหาเหมือนตอน การปฏิบัติต่อมาตุคาม (สตรีเพศ) ในมหาปรินิพพาน-สูตร บาลีทีฆนิกายดังเนื้อความตัวอย่างว่า

"พระผู้มีพระภาคตรัสแก่พระภิกษุทั้งหลายว่า พวกเธอจะต้องระมัดระวังอย่าจ้องดูสตรี ถ้าพวกเธอจำเป็นต้องพบหล่อน ก็ให้ทำเป็นเหมือนไม่เห็นเสีย จงระวังอย่าเผลอตัวพูดกับหล่อน ถ้าจำเป็นต้องพูด ก็ขอให้มีสติสัมปชัญญะกำกับอยู่ด้วย"[๑]

---

[๑] Ibid p. (34)

แม้เรื่องนี้จะเป็นเพียงตำนานแต่ก็ถูกนำไปอ้างถึงและดูจะยอมรับกันในเชิงประวัติศาสตร์ว่าพระพุทธศาสนาได้ถูกนำเข้าสู่จีน ตั้งแต่รัชสมัยของพระเจ้ามิ่งตี่ แห่งราชวงศ์ฮั่นคือราว พ.ศ. ๖๑๒ แล้ว

นอกจากนี้ ยังมีบันทึกประวัติศาสตร์ของราชวงศ์ฮั่นตอนปลาย (The History of Later Han) เล่าเรื่องเจ้าชายหยิงแห่งแคว้นจิ้น (Chin) ผู้เป็นน้องชายต่างมารดาของพระเจ้ามิ่งตี่แห่งราชวงศ์ฮั่น เจ้าชายหยิงเป็นนักผจญภัย โปรดให้แขกเมืองต่าง ๆ เข้าเฝ้าสนทนาด้วยเนือง ๆ ต่อมา พระองค์เลื่อมใสลัทธิเต๋าของท่านเล่าจื๊อ และบูชาพระพุทธเจ้าด้วย (ภาษาจีนเรียกพระพุทธเจ้าว่า Fou tu) มีเรื่องเล่าต่อไปว่า ต่อมาพระเจ้ามิ่งตี่ทรงประกาศพระราชทานอภัยโทษแก่นักโทษประหาร แต่จะต้องแลกด้วยผ้าไหม เจ้าชายหยิงก็เป็นผู้หนึ่งที่จะพ้นโทษ จึงทูลเกล้าฯ ถวายผ้าไหม ๓๐ พับแด่พระเจ้าจักรพรรดิ แต่พระองค์ไม่ยอมรับ กลับพระราชทานกลับคืนแก่เจ้าชายหยิง พร้อมทั้งสรรเสริญเจ้าชายว่า เป็นผู้มีศรัทธาบูชาสักการะพระพุทธเจ้าและบำเพ็ญตบะทำตัวเองให้บริสุทธิ์นานถึง ๓ เดือน พระเจ้าจักรพรรดิทรงพระราชทานผ้าไหมคืนทั้งหมด เพื่อนำไปเป็นค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงอาหารแก่ชาวพุทธและสมณะในพระพุทธศาสนาในเขตเมืองนั้น[๑]

ข้อความข้างต้นยืนยันว่า เกิดประมาณ พ.ศ. ๖๐๘ (ค.ศ. ๖๕) แสดงว่า ข่าวคราวพระพุทธศาสนาได้เข้าสู่จีนก่อนเวลาดังกล่าวแล้ว

จากเวลานั้นเป็นต้นมา พระพุทธศาสนาก็ได้ปรับตัวเองให้เข้ากับวัฒนธรรมจารีตนิยมของจีนและให้สอดคล้องกลมกลืนกับลัทธิขงจื๊อและเต๋า จนเกิดนิกายต่าง ๆ ขึ้นหลายนิกายในจีน รวมทั้งฉาน (ธยานะ เซน) และสุขาวดี เป็นต้น

ในสมัยสามก๊ก (สามอาณาจักร) ราชวงศ์จิ้น (Chin) พ.ศ. ๘๐๘-๙๖๕ และราชวงศ์ตอนเหนือและตอนใต้ (ระหว่าง พ.ศ. ๙๖๓-๑๑๒๔) เรียกว่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๙ ถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๓ จำนวนวัดในพระพุทธศาสนา พระภิกษุภิกษุณีและชาวพุทธเพิ่มขึ้นมากมาย ในปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ได้มีการสำรวจทางภาคเหนือของจีน พบว่า มีพระภิกษุ-ภิกษุณีประมาณ ๒ ล้านรูป มีวัดกว่า ๓ หมื่นวัด ส่วนทางจีนภาคใต้พบว่า ประมาณปี พ.ศ. ๑๐๔๕-๑๑๐๐ พบว่ามีวัดอยู่มากกว่า ๒,๘๐๐ วัด มีพระภิกษุ-ภิกษุณีประมาณ ๘๒,๗๐๐ รูป นี้ย่อมเป็นหลักฐานแสดงให้เห็นถึงความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในประเทศจีนยุคแรก ๆ และสืบทอดมาแม้ในปัจจุบัน

---

[๑] ดู สุมณ เวทยาวิกรมรัตน์ (แปล) ปุบผาแห่งพุทธธรรมจีน โดย ไดซากุ อิเคดะ, เคล็ดไทย. กรุงเทพฯ ๒๕๓๔ หน้า ๑๗-๑๘

การแปลพระไตรปิฎกสู่พากย์จีน

เมื่อพระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศจีนยุคแรกนั้น ยังไม่มีการแปลพระคัมภีร์อย่างจริงจัง ทั้งนี้คงต้องการเวลาปรับตัวของพระพุทธศาสนาและรอเวลาแก่กล้าของความรู้ทางภาษาบาลี-สันสกฤตและภาษาจีนของพระธรรมทูตจากต่างแดนและพระภิกษุชาวจีนเอง ได้เริ่มทำการแปลจริงจังเมื่อ ๑๐๐-๒๐๐ ปีต่อมา

ปัญหาการถ่ายทอดคัมภีร์พุทธศาสนาสู่ภาษาจีนนี้ มีอยู่หลายลักษณะ เพราะพระพุทธศาสนามีคำสอนที่ลึกซึ้ง ยากแก่การเข้าใจประการหนึ่ง ภาษาสันสกฤตและภาษาจีน จัดเป็นภาษาคนละตระกูล (ตระกูลยุโร-อารยันกับจีน-ทิเบต) การถ่ายทอดคำสอนที่ลึกซึ้งสุขุมคัมภีรภาพจากภาษาหนึ่งซึ่งแตกต่างกันมากมายไปอีกภาษาหนึ่ง นับเป็นงานหนักหน่วงมิใช่น้อย ตอนแรกพระภิกษุชาวอินเดีย (หรือเอเชียกลาง) ที่รู้พระพุทธศาสนาดี แต่ไม่รู้ภาษาจีนดีพอ พระภิกษุจีนและผู้ช่วยในการแปลรู้ภาษาจีนดี แต่ไม่รู้ภาษาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาและอรรถลึกซึ้งของพระพุทธศาสนา แต่ในยุคต่อมา เมื่อพระภิกษุอินเดียได้พำนักอยู่ในจีนนานเข้าและได้ศึกษาภาษาจีนจนเข้าใจดีฝ่ายพระภิกษุจีนเองหลายรูปก็ได้เดินทางไปศึกษาคัมภีร์และภาษาบาลีสันสกฤต ในอินเดียและเอเชียกลาง ปัญหาเหล่านี้จึงค่อย ๆ หมดไป

เคนเนธ เชน ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของนักแปลคัมภีร์ที่ดีไว้ถึง ๘ ข้อ น่านำมาถ่ายทอดดังนี้

๑. จะต้องเป็นคนอดทน มีศรัทธา เชื่อมั่นในพระธรรมและอุทิศชีวิตเพื่อประโยชน์แก่มวลมนุษยชาติ

๒. เป็นคนเคร่งครัดในวินัย เมื่อทำงานเกี่ยวข้องกับคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์

๓. เป็นผู้ศึกษาพระไตรปิฎกและคัมภีร์สำคัญของทั้งของเถรวาทและมหายานอย่างทะลุปรุโปร่ง

๔. มีความรู้วิชาทางโลกและคุ้นเคยกับเรื่องกวีนิพนธ์และวรรณคดีดี

๕. มีใจคอกว้างขวาง ไม่ลำเอียง หรือ อคติ

๖. มีความซาบซึ้งในศิลปะและการปฏิบัติธรรม ไม่หวังลาภยศ ชื่อเสียงและคุยโวโอ้อวด

๗. ต้องเป็นผู้รอบรู้ภาษาสันสกฤตเพื่อป้องกันมิให้ถอดความหมายผิดไปจากคัมภีร์เดิม

๘. ต้องเป็นผู้เข้าใจเรื่องประวัติของคำ การใช้พจนานุกรมและนิรุกติศาสตร์[๑]

---

[๑] Ibid PP. (371-372)

มีข้อน่าสังเกตเพิ่มเติมเกี่ยวกับการแปลอยู่ ๓ ประการ ดังนี้

๑. ช่วงระยะเวลาของการแปล เริ่มตั้งแต่พระพุทธศาสนาเข้าสู่จีนราว พ.ศ. ๖๐๒ ถึงราชวงศ์สุ่งตอนเหนือ (Northern Sung) พ.ศ. ๑๖๖๙ กินช่วงเวลาประมาณ ๑,๐๐๐ ปีทีเดียว ในช่วงดังกล่าว ได้แปลคัมภีร์พระไตปิฎกและพระสูตรสำคัญอื่น ๆ ได้ถึง ๑,๔๔๐ คัมภีร์, ๕,๕๘๖ เล่ม

๒. สำหรับพระไตรปิฎกที่แปลถ่ายทอดเป็นภาษาจีนนั้น ได้แปลจากคัมภีร์ภาษาสันสกฤตของนิกายสรวาสติวาทเป็นส่วนใหญ่

๓. เกี่ยวกับผู้แปลนี้ น่าจะมีทั้งพระและฆราวาส แต่ที่มีชื่อเสียงเด่น ๆ เป็นพระถึง ๑๗๖ รูป ส่วนใหญ่ที่เป็นกำลังสำคัญให้งานแปลนี้สำเร็จได้เป็นพระเถระมาจากเอเชียกลาง

ในประเทศจีน แม้จะมีพระสูตรทั้งของฝ่ายเถรวาทและมหายาน แต่ประชาชนจะคุ้นเคยกับแนวความคิดของมหายานมากกว่าของเถรวาท

ต่อไปนี้ ขอนำเสนอรายละเอียดการแปล โดยเฉพาะชื่อผู้แปล คัมภีร์และเวลาที่แปล ดังนี้ [๑]

๑. พระกาศยป มาตังคะ และพระธรรมรักษะ ได้แปลพระสูตรชื่อ "พระสูตร ๔๒ บท" ในรัชสมัยของพระเจ้ามิ่งตี่ แห่งราชวงศ์ฮั่น (Han) ราว พ.ศ. ๖๐๒

๒. พระอันสื้อเกา (An shih-kao) ชาวเปอร์เซีย สังกัดนิกายสรวาสติวาท ได้เดินทางถึงเมืองลกเอี๋ยง (โลยาง : Loyang) ในปี พ.ศ. ๖๙๑ ในรัชสมัยของพระเจ้าฮวน (Huan) แห่งราชวงศ์ฮั่น ได้เริ่มแปลพระสูตรสำคัญ ๆ เช่น ทสุตตรสูตร (สื้อเป้าฟ่าจิง) และสิคาโลวาทสูตร (หลิวฟาลีจิง) แห่งทีรฆาคมสู่ภาษาจีน

๓. ต่อมา พระสังฆเทวะ ได้แปลคัมภีร์มัธยามคม สู่ภาษาจีนอีก ๖๐ คัมภีร์ และแปลคัมภีร์เอโกตตราคมอีก ๕๐ คัมภีร์ ตกอยู่ราว พ.ศ. ๙๒๖

ในส่วนคัมภีร์มัธยมาคมนี้ ท่านศาสตราจารย์ เหลี่ยงฉีเชาว่า ท่านธรรมรักษะ และท่านสังฆเทวะ ได้รวมกันแปลเป็นจีน เมื่อ พ.ศ. ๙๔๑

๔. ใน พ.ศ. เดียวกันนั้น (พ.ศ. ๙๒๖) ท่านกุมารพุทธิ ได้แปลคัมภีร์ภาษยะของพระสุตตันตปิฎก สู่พากย์จีนอีก ๒ คัมภีร์

---

[๑] ดู พระพุทธศาสนา นิกายสรวาสติวาท ตอนพระสุตตันตปิฎก ของผู้เขียนในนิตยสาร "พุทธจักร" ฉบับเดือนพฤศจิกายน ๒๕๓๒

๕. พระธรรมานันทะ ได้แปลคัมภีร์มัธยมาคมและเอโกตตราคม สู่พากย์จีนอีกครั้งหนึ่ง เมื่อ พ.ศ. ๙๒๗ (แต่ต้นฉบับสูญหายไป) แต่ท่านศาสตราจารย์เหลียงฉีเชาให้ชื่อผู้แปลเป็น "ท่านธรรมนันทิ" เข้าใจว่าคงเป็นรูปเดียวกัน

๖. พระพุทธยศะ ได้แปล มัธยมาคมสู่ภาษาจีนอีก ๒๒ คัมภีร์ ในปี พ.ศ. ๙๒๖ และได้แปลทีรฆาคมอีก ๒๒ ผูก สู่พากย์จีน เมื่อ พ.ศ. ๙๕๖

๗. ท่านคุณภัทร ได้แปลสัมยุกตาคม ๕๐ ผูกสู่พากย์จีน เมื่อ พ.ศ. ๙๗๘ (หรือ ๙๘๖)

๘. ท่านธรรมภัทร แปลรัฐปาลสูตร (ฝูกว่อจิง) สัมปสาทนียสูตร (ซึ่งฝูกะเต่อจิง) สักกปัญหสูตร (ตี่สื้อซ่อวุ่นจิง) และชนวสภสูตร เป็นต้น (ไม่ระบุปี)

๙. พระธรรมเทวะ แปลพรหมชาลสูตร (ฝันหวาจิง) และ พระภิกษุไป้ฟาจู๋ แปลมหาปรินิพพานสูตร สู่พากย์จีน (ไม่ระบุปี)

ตามบันทึกการเดินทางไปดูกิจการพระศาสนาของท่านสมณาจารย์จีนเฮียนจังหรือพระถังซำจั๋ง (ระหว่าง พ.ศ. ๑๑๗๒ – ๑๑๘๘) เล่าว่า เมื่อตอนกลับสู่ประเทศจีนนั้น ท่านได้นำพระคัมภีร์พระพุทธศาสนาไปด้วยถึง ๖๕๗ คัมภีร์ ในจำนวนนี้แบ่งเป็นพระสูตรมหายาน ๒๒๔ คัมภีร์ พระอภิธรรมมหายาน ๑๙๒ คัมภีร์ และวรรณกรรมของสรวาสติวาทถึง ๖๗ คัมภีร์

ท่านอาจารย์เฮี่ยนจัง ได้พำนักอยู่ ณ วัด ฮงฮกยี่ (ที่พระจักรพรรดิ์ถังไทจงสร้างถวาย) และวัดอึ้งยี่ (ซึ่งพระเจ้าถังเกาจง พระราชโอรสขององค์ก่อนสร้างถวาย) ณ พระนครลกเอี๋ยง (Lo-yang) ตลอด ๑๙ พรรษา บั้นปลายแห่งชีวิต เมื่อท่านมรณาภาพจากไปนั้นได้ทิ้งคัมภีร์ที่แปลสู่พากย์จีนเรียบร้อยแล้วถึง ๗๕ ชุด เป็นหนังสือถึง ๑,๓๓๕ ผูก[๑]

นอกจากนี้ ยังมีพระภิกษุนักแปลที่โดดเด่นควรแก่การกล่าวถึงอีกรูปหนึ่ง คือพระกุมารชีวะ

ท่านกุมารชีวะ (ราว พ.ศ. ๘๘๗–๙๕๖) มีบิดาชื่อกุมารยนะ เป็นชาวอินเดีย และมารดาชื่อ ชีวกา เป็นชาวแคว้นกูฉะ (Kucha) ในเอเชียกลาง ชื่อ กุมารชีวะของท่านนี้ก็ได้มาจากชื่อโยมบิดาผสมกับชื่อโยมมารดาของท่าน ท่านออกบวชเมื่ออายุ ๗ ขวบ ต่อมาได้เดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศอินเดียระหว่างอายุ ๙ ขวบ ถึง ๑๒ ขวบ แล้วจึงได้เดินทางไปเผยแพร่พระพุทธศาสนาในประเทศจีน ถึงพระนครฉางอาน ในรัชสมัยของพระเจ้าฮั่งจิ๋ (Hung-Chih) ราชวงศ์ฮั่นตอนปลาย (Later Han) แล้วได้เริ่มแปลคัมภีร์สำคัญ ๆ ทั้งฝ่ายเถรวาท และฝ่ายมหายาน

---

[๑] See. Water, on Yuan Chwan's travel in India, Vol. I p. 20

เช่น ทศาธยายวินยะ และภิกษุปราติโมกษสูตร (ของสรวาสติวาท) สัทธรรมปุณฑริกสูตร วิปัสสนาสมาธิสูตร (Tso-ch' an Sanmai Ching) และมหาปรัชญาปารมิตาสูตร ทศภูมิสูตร วิมลกีรติสูตร และศุรางคมสูตร เป็นต้น ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๙๔๕ จนถึงวาระสุดท้ายแห่งชีวิต

การพิมพ์พระไตรปิฎกในจีน

การพิมพ์พระไตรปิฎกในจีน ในระยะแรก คงใช้วิธีการเขียนลงบนกระดาษม้วนยาว ๆ ที่เรียกว่า chüan แปลว่า บท, (Chapter) หรือภาค (Section) ม้วนกระดาษ (Chüan) นี้ ท่านนำกระดาษหลาย ๆ แผ่นมาต่อกัน แล้วพับเป็นพับ ๆ เขียนเพียงด้านเดียว มีนักบวชในลัทธิเต๋า เคยพบต้นฉบับเช่นว่านี้ในเขตตุนฮวง (Tun Huang) ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของจีน เมื่อไม่นานมานี้ (คริสต์ศตวรรษที่ ๑๙) เป็นคัมภีร์พระวินัย มีอายุราว พ.ศ. ๙๔๙ ยาวถึง ๒๓-๒๙ ฟุต ปัจจุบันยังมีบางส่วนเก็บอยู่ในพิพิธภัณฑ์ในประเทศอังกฤษ

ต่อมา จีนได้คิดค้นระบบพิมพ์ (Block Printing) ขึ้นได้เมื่อศตวรรษที่ ๘ และได้จัดพิมพ์พระไตรปิฎกออกเผยแพร่ไปหลายฉบับ ขอนำมากล่าวโดยสรุปดังนี้

๑. ในปี พ.ศ. ๑๔๖๕ พระเจ้าจักรพรรดิแห่งราชวงศ์สุ่ง (Sung) ได้มีพระบัญชาให้ทำแม่พิมพ์ (Block) ถึง ๑๓๐,๐๐๐ ชิ้น เพื่อพิมพ์พระไตรปิฎกและงานนี้เสร็จสิ้นเมื่อปี พ.ศ. ๑๕๒๖ ณ เมืองเชงตู (Cheng-tu) พระไตรปิฎกชุดแรกนี้เรียกว่า "ซูเปง" (Shu-peng) หรือฉบับชือฮวน (Szehuan Edition) มี ๑,๐๗๖ คัมภีร์, ๔๘๐ กล่อง ๕,๐๔๘ ผูก

๒. ต่อมา ในปี พ.ศ. ๑๖๘๗ - ๑๗๑๘ เกิดพระไตรปิฎกฉบับเอกชนฉบับแรก ชื่อฉบับ วัดตุงชาน (Tun-chan) พิมพ์ในเมือง ฟูเจา (Fu-chou) ประกอบด้วยหนังสือ ๕๙๕ กล่อง ๖,๔๓๔ ผูก

๓. ฉบับต่อมาคือ ฉบับวัดฟูเจาไกหยวน (Fu-chou Kai-Yuan) เริ่มพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๑๖๕๕ เสร็จเมื่อปี พ.ศ. ๑๗๑๕ พิมพ์ในเมืองฟูเจา (Fu-chou) เป็นหนังสือ ๕๖๗ กล่อง ๖,๑๑๗ ผูก

นอกจากนี้ ยังมีพระไตรปิฎก ซึ่งราชวงศ์ต่าง ๆ รับสั่งให้พิมพ์ขึ้นอีกหลายฉบับ เช่น ฉบับราชวงศ์สุ่ง (Sung) ๒ ฉบับ และ ฉบับราชวงศ์หยวน (Yuan) เรียกว่า ฉบับมงโกล อีก ๓ ฉบับ

ยังมีของพระเจ้าเหลียว (Liao) อีก ๑ ฉบับ (พ.ศ. ๑๕๗๔-๑๖๐๗) มีฉบับของราชวงศ์จิ้น (Chin) (พ.ศ. ๑๖๘๖-๑๗๑๖) พิมพ์ที่เมืองชานสี (Chang si) นอกจากนี้ ยังมีฉบับของราชวงศ์หมิง (Ming) ๒ ฉบับคือที่พิมพ์ที่เมืองนานกิงกับเมืองปักกิ่ง และมีฉบับราชวงศ์

แมนจู (Man chu) อีก ๒ ฉบับ คือ ฉบับ พ.ศ. ๒๒๒๐, และฉบับ พ.ศ. ๒๒๘๑ ฉบับล่าสุดพิมพ์ที่เมืองเซี่ยงไฮ้ (Shanghai) เรียกว่า พระไตรปิฎกพิมพ์ด้วยเครื่องพิมพ์สมัยใหม่ (Movable type) เริ่มพิมพ์เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๒ จบเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗[๑]

พระไตรปิฎกฉบับไตโช (Taisho Daizakyo)

การพิมพ์พระไตรปิฎกของจีนและญี่ปุ่นในยุคปัจจุบันก็มารวมกันที่พระไตรปิฎกชุดไดโช ซึ่งนักปราชญ์ชาวญี่ปุ่นได้จัดรวบรวมพิมพ์ขึ้นระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๖๕ ถึง พ.ศ. ๒๔๗๖ ณ กรุงโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น

พระไตรปิฎกชุดไดโชนี้ ได้รวมพระสูตร พระวินัย พระอภิธรรม พระสูตรมหายานและคำอธิบายของพระชาวญี่ปุ่น ฯลฯ รวมเป็น ๘๕ เล่มใหญ่ (เล่มหนึ่งหนากว่า ๑,๐๐๐ หน้า) มี ๓,๐๕๓ เรื่อง ดังนี้

เล่มที่ ๑ – ๕๕ เป็นภาคแปลจากคัมภีร์เดิม งานรจนาของพระต่างชาติ และของพระญี่ปุ่นเอง

เล่มที่ ๕๖ – ๘๔ รวบรวมผลงานทั้งหมดของพระญี่ปุ่น

เล่มที่ ๘๕ ว่าด้วยปกิณณกะและต้นฉบับคัมภีร์โบราณ

นอกจากนี้ยังมีการรวบรวมพิมพ์ภาพประกอบอีก ๑๒ เล่ม

กล่าวเฉพาะใน ๕๕ เล่มแรกว่าด้วยการคำแปลนั้น ท่านแบ่งออกเป็นดังนี้

เล่มที่ ๑ – ๒๑ บทแปลพระสูตร

เล่มที่ ๒๒ – ๒๔ บทแปลพระวินัย

เล่มที่ ๒๕ – ๒๙ บทแปลพระอภิธรรม

เล่มที่ ๓๐ – ๓๑ บทแปลคัมภีร์ของนิกายมาธยมิกะและโยคาจาระ

เล่มที่ ๓๒ บทแปลคัมภีร์ศาสตร์ต่าง ๆ

เล่มที่ ๓๓ – ๔๓ บรรจุอรรถกถาแก้คัมภีร์ข้างต้นของพระชาวญี่ปุ่น

เล่มที่ ๔๔ – ๔๘ บรรจุวรรณกรรมของพระพุทธศาสนานิกายต่าง ๆ ในจีน

เล่มที่ ๔๙ – ๕๒ บรรจุบันทึกชีวประวัติ, พงศาวดาร จดหมายเหตุการเดินทาง และการวิพากย์วิจารณ์ทางปรัชญา

เล่มที่ ๕๓ – ๕๔ บรรจุสารานุกรมและศัพทาธิบาย

---

[๑] สรุปความจาก Kenneth Ch'en, Buddhism in China, op. cit. PP. (374-377)

เล่มที่ ๕๕ บรรจุบัญชีรายชื่อคัมภีร์ (Catalogue)[๑]

ก่อนจะสรุปเรื่องนี้ขอแถมท้ายด้วยพระไตรปิฎก **ฉบับภาษาทิเบต** อีกเล็กน้อย นัยว่าพระไตรปิฎกฉบับภาษาทิเบตนั้นมีอยู่ด้วยกัน ๒ ฉบับคือ[๒]

๑. ฉบับกันชุร (Kanjur) หรือ Bkan hgyur แบ่งเป็น ๗ ภาค คือ พระวินัย, ปรัชญาปารมิตา, พุทธวตํสกะ, รัตนกูฏะ, พระสูตร, นิรวาณะและตันตระ และประกอบด้วย ๑,๑๐๘ คัมภีร์

๒. ฉบับตันชุร (Tanjur) หรือ Bstah-hgyur แบ่งเป็น ๒ ภาค คือ ภาคพระสูตร และภาคตันตระ บรรจุพระคัมภีร์ถึง ๓,๔๕๘ คัมภีร์

รวมพระไตรปิฎกทั้งสองชุด มีพระคัมภีร์ถึง ๔,๕๖๖ คัมภีร์

บทส่งท้าย

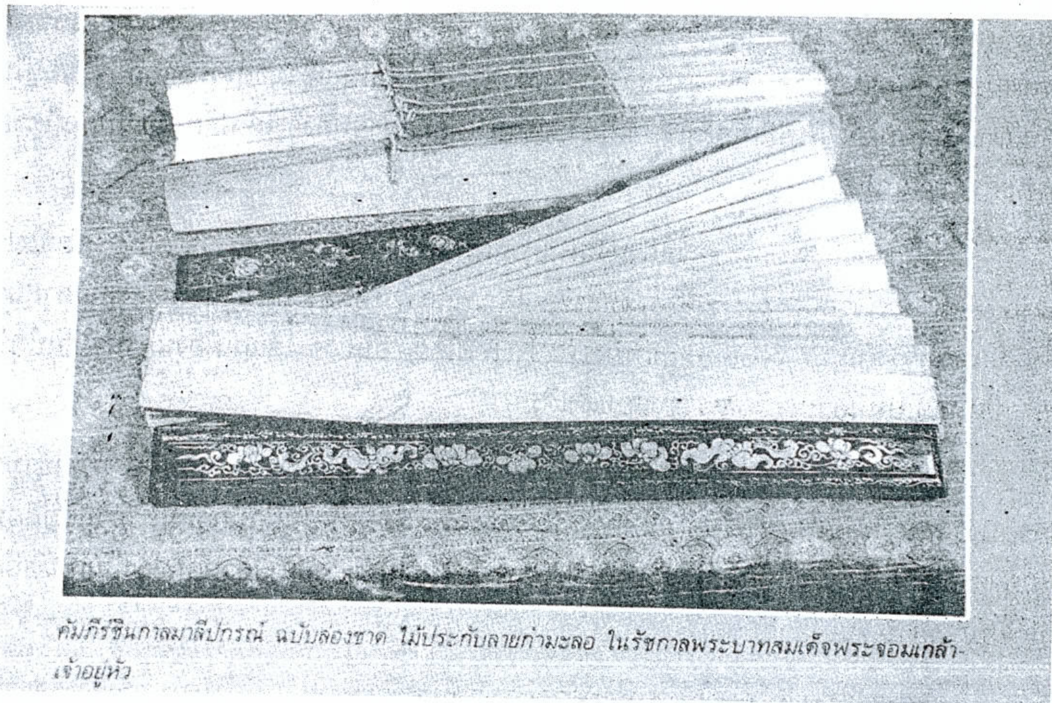
พระไตรปิฎกภาษาจีนนี้ ช่วงกว้างขวาง และลุ่มลึกเช่นกับขนาดของประเทศและจำนวนประชากรของประเทศนั้น เพราะเป็นพระคัมภีร์ชุดใหญ่ซึ่งประกอบด้วยวรรณกรรมของพระพุทธศาสนาทั้งที่เป็นฝ่ายเถรวาท มหายาน ภาษยะ หรือ อรรถกถา ตลอดจนศาสตร์และปกรณ์พิเศษต่าง ๆ นับว่า สมบูรณ์ที่สุด โดยเฉพาะ พระไตรปิฎก ฉบับไตโชไดซาเกียวซึ่งพิมพ์ขึ้นในประเทศญี่ปุ่น ผลงานเหล่านี้ ได้บอกเราให้ทราบถึง ศรัทธา ความเสียสละและความพากเพียรพยายามของพระเถระชาวอินเดีย เอเชียกลาง และจีน เป็นต้น ที่ได้สรรค์สร้างมรกดกวัฒนธรรมส่วนนี้ไว้ให้แก่พุทธศาสนิกชนและมวลมนุษยชาติทั้งโลก คงจะเป็นว่า ถ้าเราต้องการเข้าใจพระพุทธศาสนาอย่างถ่องแท้และครบถ้วนแล้วก็คงจะมองข้ามขุมทรัพย์ทางจิต-วิญญาณและสติปัญญาส่วนนี้ไปไม่ได้เลย เห็นทีเราจะต้องสนใจศึกษาวรรณกรรมพระพุทธศาสนาส่วนนี้ให้มากกว่าที่เป็นอยู่แล้วกระมั้ง

---

[๑] Ibid. p. (377) Fn.

[๒] See P.V. Bapat, 2500 Years of Buddhism, op. oit. PP. 124-125

พระไตรปิฎกฉบับหลวง

คัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ ฉบับล่องชาด ไม้ประกับลายก้ามะลอ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า-เจ้าอยู่หัว

- ☐ การสร้างพระไตรปิฎกฉบับหลวง
- ☐ พระไตรปิฎกเทศนาฉบับหลวง
- ☐ พระไตรปิฎกภาษาไทย
- ☐ พระไตรปิฎกฉบับเอกชนจัดพิมพ์
- ☐ การสังคายนาพระไตรปิฎกในรัชกาลปัจจุบัน

พระไตรปิฎกฉบับหลวง

ทรงวิทย์ แก้วศรี

ความนำ

คนไทยเรานั้นเชื่อกันว่า คงจะได้ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนามาแต่ครั้งสมัยยังตั้งรกรากถิ่นฐานอยู่ในประเทศจีนแล้ว และพระพุทธศาสนาเป็นฝ่ายมหายานตามแบบจีนอยู่ผสมผสานกับการนับถือบรรพบุรุษและผีสางเทวดา ต่อเมื่อไทยเข้ามาตั้งรกรากถิ่นฐานอยู่ในดินแดนแหลมทอง แรกมีเมืองสุโขทัยเป็นราชธานี ต่อมาภายหลังจึงได้เปลี่ยนมานับถือนิกายพุทธศาสนาแบบหินยาน

ย้อนกล่าวถึงพระพุทธศาสนาฝ่ายหินยานแรกเข้ามาตั้งมั่นในดินแดนของไทย คงเข้ามาแต่สมัยเมื่อพระเจ้าอโศกมหาราชทรงจัดส่งพระโสณะและพระอุตตระเข้ามาประกาศพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิ ซึ่งอยู่ในตอนหนึ่งของประเทศไทย อันน่าจะได้แก่เมืองนครปฐมในบัดนี้ สายนี้เป็นแบบหินยาน หรือเถรวาทแบบดั้งเดิม

ยุคต่อมาเป็นยุคมหายาน ในระหว่าง พ.ศ. ๑๔๕๔-๑๗๒๕ ขอมมีอำนาจเข้ามาครอบงำแผ่นดินอันเป็นประเทศไทยทุกวันนี้ได้ทั้งหมด ขอมนั้นนับถือนิกายมหายานอยู่ก่อน เมื่อขอมมามีอำนาจทำให้อิทธิพลของมหายานครอบคลุมไปทั่ว คนไทยส่วนใหญ่คงหันไปนับถือนิกายมหายานเช่นเดียวกับขอม

ยุคต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๑๖๐๐ พระเจ้าอนุรุทธมหาราชแห่งพม่า มีอำนาจ ทรงตั้งราชธานีอยู่ที่เมืองพุกาม ทรงแผ่ขยายอาณาเขตครอบคลุมมาถึงดินแดนตอนเหนือของไทย คือล้านนาลงมาถึงลพบุรี และทวาราวดี พุทธศาสนาหินยานแบบพุกาม ซึ่งเป็นสายที่มาจากเมืองมคธ อินเดีย จึงครอบงำคนไทยแถบนั้นไปด้วย คนไทยจึงหันไปนับถือพุทธศาสนาหินยานแบบพุกามอีก แต่อย่างไรก็ดี คนไทยฝ่ายใต้ลงมาส่วนใหญ่คงนับถือฝ่ายมหายานอยู่

ครั้นต่อมาเมื่อราว พ.ศ. ๑๖๙๘ พระเจ้าปรักกมพาหุแห่งประเทศลังกาได้ทรงฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในลังกา ได้อาราธนาพระมหากัสสปะชำระสะสางพระธรรมวินัย พระพุทธศาสนาก็กลับรุ่งเรือง มีชื่อเสียงไปไกล ประเทศที่นับถือพุทธศาสนาใหญ่น้อยทั่วไปต่างก็สนใจ พากันเดินทางไปศึกษาเล่าเรียนพระไตรปิฎก และได้รับการอุปสมบททำทัฬหีกรรมใหม่ที่นั้น ครั้น

ศึกษาเจนจบแล้วก็กลับบ้านเมืองของตน ๆ เฉพาะประเทศไทยเรา พุทธศาสนาอย่างลังกาวงศ์ครั้งนี้ได้เข้ามาตั้งมั่นอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราช

หลัง พ.ศ. ๑๘๐๐ปี เมื่อไทยเข้ามาตั้งอาณาจักรมั่นคงอยู่ที่สุโขทัยแล้ว ในสมัยพ่อขุน-รามคำแหง พระองค์เลื่อมใสพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า ได้ทรงทราบข่าวพระพุทธศาสนาอันถ่องแท้ พระสงฆ์ก็เคร่งครัดในเมืองนครศรีธรรมราช จึงได้ทรงอาราธนาพระสงฆ์แต่เมืองนครศรีธรรมราชขึ้นไปยังสุโขทัย ทรงทำนุบำรุงพระสงฆ์ ส่งเสริมการเรียนพระไตรปิฎก พุทธ-ศาสนาฝ่ายมหายานมีผู้เลื่อมใสน้อยลง และในที่สุดก็มารวมเป็นนิกายเดียวกัน เหลือแต่พุทธศาสนาฝ่ายหินยาน ตกทอดมาถึงเราอย่างทุกวันนี้

ตกมาถึงปลายกรุงศรีอยุธยา ในรัชสมัยของพระเจ้าอยู่หัวบรมโกษฐ์ พระเจ้ากรุงลังกาแต่งทูตเข้ามาขอพระสงฆ์ไทยไปฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในลังกาทวีป พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาจึงทรงจัดส่ง***พระอุบาลีและพระอริยมุนี*** พร้อมด้วยพระสงฆ์คณะปูรกะไปประดิษฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาทวีป ในลังกาจึงเกิดมีลัทธิสยามวงศ์สืบต่อมาถึงทุกวันนี้

บัดนี้พอได้ทราบความเป็นมาของพระพุทธศาสนาในเมืองไทยพอเป็นเค้าแล้ว จะได้กล่าวถึงเรื่องราวของพระไตรปิฎกเป็นการเฉพาะต่อไป

เป็นที่ทราบกันแล้วว่า พุทธศาสนามี ๒ นิกายใหญ่ ๆ คือ หินยาน หรือเถรวาทและมหายานหรืออาจาริยวาท ฝ่ายมหายานถือภาษาสันสกฤตเป็นภาษาพระไตรปิฎก ฝ่ายหินยานถือภาษาบาลีเป็นภาษาพระไตรปิฎก

ในชั้นแรกทีเดียวที่พระพุทธศาสนาแพร่เข้าสู่ประเทศไทย การถ่ายทอดพระไตรปิฎกคงเป็นแบบมุขปาฐะคือด้วยปากเปล่า ครั้นเมื่อมีการจารึกพระไตรปิฎกเป็นตัวอักษรแล้ว จึงมีการคัดลอก จำลอง เป็นเหตุให้พระไตรปิฎกแพร่หลายสืบไป ในสมัยสุโขทัย เราไม่ได้หลักฐานแน่ชัดว่าเรามีพระไตรปิฎกครบชุดทุกคัมภีร์หรือไม่ แต่ถึงแม้ว่าจะมีครบก็คงกระจัดกระจายอยู่ตามสถานที่ทั่ว ๆ ไป การจำลองคัดลอกก็คงไม่มีผู้ใดทำครบชุด อาจจะมีครบชุด ก็คงจะเป็นของหลวงหรือมีประจำพระอารามที่พระสังฆราชประทับอยู่

อีกอย่างหนึ่ง ว่าถึงการแปลพระไตรปิฎกสู่พากย์ไทยก็คงมีการทำอยู่เรื่อย ๆ แต่คงเลือกแปลเฉพาะคัมภีร์หรือสูตรที่ตนพอใจ และปิฎกที่แพร่หลายที่สุด เพราะจำง่ายและเหมาะแก่การเทศนาสั่งสอนก็เห็นจะได้แก่พระสุตันตปิฎก เพราะมีท้องเรื่องประกอบได้ทั้งความเพลิดเพลินและอรรถรส เมื่อคัมภีร์แพร่หลายไปในที่ต่าง ๆ ความวิปลาสคลาดเคลื่อน เป็นพวกอักษรวิบัติ หรือข้อความตกหล่นก็คงมี และก็เชื่อได้ว่า ในสมัยสุโขทัยก็ดี ในสมัยศรีอยุธยาก็ดี คงมี

การชำระพระไตรปิฎกอยู่เรื่อย ๆ เพียงแต่ไม่เป็นทางการ หรือใหญ่โตเป็นการครบถ้วนบริบูรณ์เท่านั้น อย่างน้อยก็คงมีการสอบทานชำระ เทียบเคียงฉบับต่าง ๆ ที่มีอยู่ สมัยสุโขทัยก็ดี สมัยศรีอยุธยาก็ดีพระพุทธศาสนารุ่งเรืองมาก พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์เป็นพุทธศาสนูปถัมภกและเอาพระทัยฝักใฝ่กับพระพุทธศาสนาเสมอมา ไหนเลยจะปล่อยให้พระไตรปิฎก ซึ่งเป็นคัมภีร์หลักของพระพุทธศาสนาวิปลาสคลาดเคลื่อนอยู่ได้ และตามหอหลวง และวัดที่สำคัญ ๆ ก็น่าจะมีพระไตรปิฎกครบชุดเก็บรักษาไว้อยู่ จะมากระจัดกระจายสูญหายไปโดยมากก็ตอนกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าครั้งที่ ๒ ในปี พ.ศ.๒๓๑๐ นั้น

หลักฐานที่ปรากฏชัดว่า ได้มีการชำระสังคายนาพระไตรปิฎกเป็นการใหญ่เท่าที่มีขึ้นในเมืองไทย มี ๓ ครั้งด้วยกันคือ ครั้งแรกกระทำที่เชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๒๐ ในสมัยของ ***พระเจ้าติโลกราช***พระเจ้ากรุงศรีอยุธยา และครั้งที่ ๒ กระทำที่กรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๑-๒๓๓๒ ในแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ในสมัยหลัง ๆ ต่อจากนั้นเป็นการจัดแปลและจัดพิมพ์ ฉบับต่าง ๆ เป็นสำคัญ ส่วนครั้งที่ ๓ ครั้งล่าสุด เริ่มมาแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๗ ได้กระทำสังคายนาเสร็จเรียบร้อยแล้ว จัดพิมพ์ออกเผยแพร่ในวโรกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๓๐

ได้เคยกล่าวมาแล้วว่าลัทธิพุทธศาสนาหินยานแบบพุกาม ได้เข้ามามีอิทธิพลในเขตล้านนาไทย ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๖๐๐ คือ สายพระไตรปิฎกจากพม่าเข้ามาในดินแดนแถบนั้น แม้ว่าไทยฝ่ายใต้จะนับถือหินยานเถรวาทอย่างลังกา นับแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหงมาแล้วก็ดี แต่ไทยพายัพฝ่ายเหนือคงมีประเพณีฝังแน่นอยู่กับพุทธศาสนาแบบพุกามอยู่ เพราะสัมพันธภาพทางล้านนากับทางพม่ามีต่อกันมานานและถ่ายทอดวัฒนธรรมโดยตรงมากกว่าที่จะรับจากทางไทยฝ่ายใต้

สมัยที่รุ่งเรืองที่สุดของพระพุทธศาสนาในล้านนาไทย คือสมัยของพระเจ้าติโลกราช พระเจ้ากรุงเชียงใหม่ พระองค์ทรงเลื่อมใส ศรัทธาปสาทะในพระพุทธศาสนามาก ได้อาราธนา ***พระธรรมทินเถระ*** ผู้เป็นอุปัชฌาย์คณาจารย์ให้เป็นประธานและได้ทรงอาราธนาพระสงฆ์ทรงพระไตรปิฎกอีกหลายร้อยรูปให้ชำระอักษรพระไตรปิฎก แล้วจารึกลงในใบลาน เป็นภาษาบาลีอักษรล้านนาไทย สังคายนาครั้งนี้เป็นครั้งที่ ๘ นับสืบต่อมาทางลังกา และเป็นครั้งที่ ๑ ในดินแดนไทย กระทำที่***วัดมหาโพธาราม*** เมืองเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๒๐ ทำอยู่ ๑ ปี จึงสำเร็จแล้วทรงทำการฉลองสมโภช ทรงสร้างพระมณเฑียรในมหาโพธาราม เพื่อประดิษฐานพระไตรปิฎก เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นตรงกับรัชสมัยของ***สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ***แห่งกรุงศรีอยุธยา

อนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่า พระสงฆ์ล้านนาไทยสมัยนั้นมีความรู้แตกฉานในพระไตรปิฎกและภาษาบาลีดีมากหลายท่าน ได้แต่งคัมภีร์สำคัญ ๆ ไว้มาก เช่น มังคลัตถทีปนี, ชินกาลมาลีปกรณ์ เป็นต้น

การสร้างพระไตรปิฎกฉบับหลวง

พระมหากษัตริยาธิราชเจ้าของไทยทรงเป็นองค์เอกอัครพุทธศาสนูปถัมภก โดยเฉพาะในสมัยรัตนโกสินทร์ พระมหากษัตริย์แทบทุกพระองค์ได้ทรงสร้างพระไตรปิฎกฉบับหลวงไว้เป็นมรดกสมบัติอันประมาณค่ามิได้แก่ประเทศชาติ และพระศาสนา ดังจะขอประมวลมาโดยสังเขปดังต่อไปนี้

สมัยรัชกาลที่ ๑

สังคายนาครั้งที่ ๙ นับเป็นครั้งที่ ๒ ในประเทศไทย และเป็นสังคายนาครั้งที่สำคัญที่สุดในเมืองเรา คือเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าข้าศึก เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๑๐ แล้ว ปรากฏว่าพระราชวัง วัดวาอารามที่สำคัญถูกข้าศึกเอาไฟเผา คัมภีร์พระไตรปิฎกจึงเป็นอันตรายไปเสียเป็นอันมาก เมื่อพระเจ้าตากทรงตั้งกรุงธนบุรีขึ้นแล้ว ได้ทรงรับสั่งให้เสาะหาพระไตรปิฎก ที่ยังเหลืออยู่ตามหัวเมืองน้อยใหญ่ ตลอดจนกรุงกัมพูชา มารวบรวมคัดลอกจะสร้างพระไตรปิฎกฉบับหอหลวง ไว้สำหรับพระนคร แต่พอลงมือดำเนินการไปได้ไม่เท่าไรก็สิ้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ จึงทรงรับช่วงมาดำเนินการต่อไปโดยลำดับ แต่ปรากฏว่าคัมภีร์พระไตรปิฎกที่สร้างขึ้นเป็นฉบับหลวงนี้ ยังวิปลาสคลาดเคลื่อนมากนัก เพราะหนังสือซึ่งได้มาเป็นต้นฉบับนั้นเป็นหนังสือสร้างขึ้นตามหัวเมืองไม่ได้ฉบับดี จึงโปรดให้เรียกประชุมปรึกษาหารือกันขึ้นในหมู่พระบรมวงศานุวงศ์ และพระสงฆ์ ซึ่งทรงสมณศักดิ์ มีจำนวนถึง ๑๐๐ รูป มีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธาน ตกลงให้จัดทำสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้นที่***วัดนิพพานาราม*** ซึ่งได้รับพระราชทานนามใหม่ในโอกาสนี้ว่า ***วัดพระศรีสรรเพชญดาราม*** (ปัจจุบันนี้คือ***วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฏิ์)***

การสังคายนาครั้งนี้ได้คัดเลือกพระสงฆ์ที่ทรงคุณความรู้ เล่าเรียนคันถธุระ ๒๑๘ รูป กับราชบัณฑิต ๓๒ คน รวมด้วยกันเป็น ๒๕๐ ท่าน จัดแบ่งกันเป็น ๔ กอง มี***สมเด็จพระสังฆราช*** (ศรี) วัดระฆัง เป็นแม่กองชำระพระสุตตันตปิฎก ***พระพนรัตน์*** (สุก) วัดพระศรีสรรเพชญ เป็นแม่กองชำระพระวินัยปิฎก ***พระพิมลธรรม***วัดพระเชตุพน เป็นแม่กองชำระพระสัททาวิเสส และ***พระพุฒาจารย์*** (เป้า) วัดอินทาราม เป็นแม่กองชำระพระปรมัตถปิฎก โดยมี***พระธรรมไตรโลก*** (ชื่น) วัดหงส์ เป็นผู้ช่วย

ทั้งสี่กองนี้ได้แยกย้ายกันตรวจชำระพระไตรปิฎกที่พระอุโบสถกองหนึ่ง พระวิหารกองหนึ่ง ได้เริ่มลงมือทำสังคายนากันเมื่อวันพุธเดือน ๑๒ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีวอก พ.ศ. ๒๓๓๑ สำเร็จลงเมื่อกลางเดือน ๕ ปีระกา พ.ศ. ๒๓๓๒ รวมเวลา ๕ ดือน ในการนี้***พระบาทสมเด็จ-พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก***และ ***สมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงห-นาท***ได้เสด็จพระราชดำเนินโดยยกระบวนพยุหยาตรา ไปยังที่ประชุมสังคายนาในวันแรก และวันต่อมา ทุกวันได้เสด็จไปวันละ ๒ เวลา คือเวลาเช้าเสด็จไปประเคนอาหารบิณฑบาตเลี้ยงพระที่พระระเบียง เวลาเย็นเสด็จไปถวายเครื่องอัฐบานธูปเทียน และในงานนี้ได้ทรงกะเกณฑ์พระราช-วงศานุวงศ์ และข้าราชการทั้งวังหลวง วังหน้าและวังหลัง ทำสำรับคาวหวานเลี้ยงพระสงฆ์ที่ทำสังคายนาทั้งเช้าและเพลทุกวัน

เมื่อสังคายนาต้นฉบับพระไตรปิฎกเสร็จแล้ว ก็โปรดให้ช่างคัดจำลองสร้างเป็นพระไตรปิฎกฉบับหลวงขึ้น ซึ่งมีชื่อเรียกกันว่า ***"ฉบับทองใหญ่"*** (เดิมเรียกกันว่า ***"ฉบับทอง"*** หรือ ***"ฉบับทองทึบ"*** เพราะปิดทองทั้งตัว) รวมทั้งสิ้น ๓๕๔ คัมภีร์ ประกอบด้วย พระวินัย ๘๐ คัมภีร์ พระสูตร ๑๖๐ คัมภีร์ พระปรมัตถ ๖๑ คัมภีร์ สัททาวิเสส ๕๓ คัมภีร์ เป็นหนังสือใบลาน ๓๖๘๖ ผูก จารึกคงไว้ในภาษามคธ เป็นตัวอักษรขอม เมื่อสร้างเสร็จแล้วก็แห่จากวัดพระศรีสรรเพชญ (วัดมหาธาตุ) ไปเก็บรักษาไว้ในหอพระมณเฑียรธรรม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม แล้วมีการฉลองสมโภชอย่างมโหฬาร

นอกจากนี้ยังได้โปรดให้สร้างพระไตรปิฎกขึ้นอีก ๒ ฉบับ ด้วยกันคือ

๑. ฉบับรองทรง

(ที่เรียกดังนี้ เพราะเป็นฉบับรองจากฉบับทองใหญ่) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "ฉบับข้างลาย" เพราะมีลายเขียนข้าง ๆ พระไตรปิฎกฉบับนี้ทรงสร้างไว้ ๓๐๕ คัมภีร์เป็นหนังสือใบลาน ๓๖๔๙ ผูก

๒. ฉบับทองชุบ

เหตุที่เรียกดังนี้เพราะใช้ชุบด้วยเส้นหมึกเป็นอักษรขอมย่อตามแบบโบราณ ฉบับนี้เป็นชุดเล็กมีเพียง ๓๕ คัมภีร์

นอกจาก ๓ ฉบับที่สร้างขึ้นสำหรับหอหลวงดังกล่าวนี้ ยังได้ทรงสร้างพระไตรปิฎกพระราชทานไปตามพระอารามหลวงอีกทุกพระอาราม โดยวิธีสร้างจำลองไปพระราชทานอย่างหนึ่งกับโปรดพระราชทานอนุญาตให้พระยืมหนังสือฉบับหลวงไปคัดลอกเอาเองตามวัดอีกอย่างหนึ่ง

สมัยรัชกาลที่ ๒

เนื่องจากพระไตรปิฎกฉบับต่าง ๆ ที่สร้างเก็บไว้ในหอพระมณเฑียรธรรมแต่ รัชกาลที่ ๑ นั้น ได้ขาดหายไปเป็นจำนวนมากด้วยกัน เพราะวัดต่าง ๆ ยืมไปคัดลอกแล้วมิได้ส่งต้นฉบับคืน ทั้งเจ้าพนักงานก็หลงลืมไม่ได้คอยติดตามเรียกคืนมาให้ครบ ถึงรัชกาลนี้จึงทรงให้สร้างขึ้นซ่อมแซมฉบับที่ขาดหายไป กับได้สร้างขึ้นใหม่อีกจบหนึ่งในครั้งนั้นมีชื่อเรียกว่า ***"ฉบับรดน้ำแดง"*** เพราะใบลานที่ทำปกเขียนลายรดน้ำพื้นแดง

สังคายนาสวดมนต์

เนื่องจากในรัชกาลนี้ได้เกิดอหิวาตกโรคผู้คนล้มตายลงเป็นอันมาก จึงทรงพระราชดำริให้จัดงานบำเพ็ญพระราชกุศลขึ้นหลายอย่างหลายประการด้วยกัน เรื่องหนึ่งในจำนวนนี้คือ ***"สังคายนาสวดมนต์"*** ซึ่งได้รับยกย่องแต่ครั้งนั้นว่าเป็นงานสำคัญคู่กับการสังคายนาพระไตรปิฎกที่ได้ทำกันในรัชกาลที่ ๑ การสังคายนาสวดมนต์ตามที่กล่าวนี้ก็คือ โปรดให้แปลพระปริตรทั้งหลายออกเป็นภาษาไทย ทั้งได้โปรดให้เจ้านายและข้าราชการฝ่ายในฝึกหัดสวดพระปริตรที่หอพระและพระที่นั่งไพศาลทักษิณทุกวัน สวดเหมือนอย่างที่พระสงฆ์สวดกันจนได้ชำนาญถูกต้องทั้งอักขระและท่วงทำนองและสวดได้ทุก ๆ สูตรด้วย เวลากลางวันก็แบ่งกันซ้อมเป็นพวก ๆ เวลากลางคืนก็พร้อมกันเข้าไปสวดที่ท้องพระโรง เมื่อเสด็จออกว่าราชการแล้ว ก็เสด็จขึ้นทรงฟังเจ้านายและข้าราชการฝ่ายในสวดมนต์ถวายทุกคืน เป็นการสวดมนต์เพื่อเอาบุญ และคุ้มกันภัยให้แก่บ้านเมืองและรักษาประเพณีอันดีงามของพระศาสนาไว้ด้วย

สมัยรัชกาลที่ ๓

ในรัชกาลนี้ได้มีการสร้างพระไตรปิฎกเป็นจำนวนมากฉบับยิ่งกว่ารัชกาลใด ๆ ทั้งทำกันได้ดีมีฝีมือประณีต อักขระถูกต้องครบถ้วนอีกด้วย เฉพาะฉบับที่ทรงสร้างสำหรับหอหลวงนั้นมีชื่อเรียกดังนี้

๑. ฉบับรดน้ำเอก

ฉบับนี้ฝีมือประณีตเป็นพิเศษกว่าพระไตรปิฎกฉบับใด ๆ ทุกฉบับ บรรจงทำกันตั้งแต่เลือกใบลาน ฝีมือจาร ฝีมือเขียน ลายลดน้ำที่ใบปก ทำกรอบคัมภีร์ ป้ายชื่อคัมภีร์ตลอดจนเลือกผ้าห่มคัมภีร์ ล้วนเป็นของบรรจงทำด้วยฝีมืออันวิจิตรทั้งสิ้น

๒. ฉบับรดน้ำโท

ทรงสร้างสำหรับหอหลวง ใช้ในการสอบไล่พระปริยัติธรรม สร้างลักษณะเดียวกันกับ

ฉบับลายรดน้ำเอก แต่ฝีมือประณีตรองลงมา

๓. ฉบับทองน้อย

เป็นฝีมือช่างผู้หญิงซึ่งหัดทำกันขึ้นในรัชกาลนี้ ตัวคัมภีร์ปิดทองทึบอย่างฉบับทองใหญ่ที่สร้างในรัชกาลที่ ๑ จึงเรียกว่า ***"ฉบับทองน้อย"***

๔. ฉบับอักษรรามัญ

ฉบับนี้เข้าใจว่าจำลองมาจากพระไตรปิฎกซึ่งพระมอญหาได้ในเมืองรามัญเอามาถวาย

นอกจากนี้ได้ทรงสร้างพระไตรปิฎกจบใหญ่สำหรับพระราชทานพระอารามหลวงอีก ๒ ฉบับคือ

๑. ฉบับเทพชุมนุม

ใบปกเขียนลายรดน้ำเป็นรูปเทพชุมนุมพระราชทานไปไว้ที่วัดพระเชตุพนฯ

๒. ฉบับลายกำมะลอ

ใบปกเขียนลายกำมะลอ ได้ทรงสร้างไว้แต่เมื่อยังไม่ได้ขึ้นครองราชสมบัติ พระราชทานไว้สำหรับวัดราชโอรส

คัมภีร์พระไตรปิฎกที่สร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๓ ได้รับยกย่องว่าเยี่ยมกว่าสมัยรัชกาลก่อน ๆ เพราะรัชกาลที่ ๓ ทรงเอาพระทัยใส่ในการพระศาสนามาก ประกอบกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ยังอยู่ในระหว่างทรงผนวชได้มีโอกาสสอบสวนพระไตรปิฎก คอยทูลถวายข้อแนะนำต่าง ๆ ในรัชกาลนี้โปรดให้สมณทูตไปลังกา ๒ คราว คือ พ.ศ. ๒๓๘๕ และ พ.ศ. ๒๓๘๗ สืบหาพระไตรปิฎกลังกาเข้ามาได้มาก ได้มีการแลกเปลี่ยนคัมภีร์กับทางลังกาด้วย อีกด้านหนึ่งก็โปรดให้พระมอญช่วยกันหาพระไตรปิฎกทางรามัญประเทศเข้ามาถวายอีกทางหนึ่ง

งานส่งเสริมพระไตรปิฎกอีกทางหนึ่งในรัชกาลนี้ก็คือ มีพระราชประสงค์จะให้แปลพระไตรปิฎกออกเป็นภาษาไทย จึงโปรดให้วางฎีกาพระสงฆ์ที่ถวายเทศน์เวร ให้เทศน์เรื่องโดยลำดับในพระไตรปิฎก โดยให้ราชบัณฑิตส่งหนังสือฉบับหลวงไปพร้อมกับฎีกา ให้พระผู้จะเทศน์แปลแต่งเป็นภาษาไทยสำหรับถวายเทศน์ โดยวิธีนี้จึงทำให้การสอบสวนค้นคว้าพระไตรปิฎกได้เป็นไปอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น ความบกพร่องวิปลาศในต้นฉบับคัมภีร์จึงได้รับการแก้ไขจนถูกต้องเป็นเป็นอันดียิ่งกว่าครั้งก่อน ๆ มา

อนึ่งในรัชกาลนี้ มีเหตุการณ์สำคัญในวงการพระศาสนาเกิดขึ้น คือการตั้งวงศ์ธรรมยุติกนิกาย

สมัยรัชกาลที่ ๔

ในรัชกาลนี้ได้โปรดให้ตรวจหนังสือคัมภีร์พระไตรปิฎกในหอพระมณเฑียรธรรมอีก ก็ปรากฏว่าหนังสือหลวงขาดบัญชีไปจึงรับสั่งให้หามาทดแทนจนครบบริบูรณ์ และได้โปรดให้สร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับใหม่สำหรับหอขึ้นอีกฉบับหนึ่ง มีชื่อเรียกว่า ***"ฉบับล่องชาด"*** เพราะด้านข้างปิดทองสลับชาด

สมัยรัชกาลที่ ๕

ในรัชกาลนี้ได้โปรดให้สร้างพระไตรปิฎกขึ้น ๒ ฉบับด้วยกันคือ

๑. ฉบับทองทึบ

ที่เรียกดังนี้เป็นด้วยปิดทึบเหมือนกับฉบับทองใหญ่และทองน้อยที่สร้างไว้แต่รัชกาลก่อน ๆ พระไตรปิฎกฉบับนี้ทรงสร้างด้วยคัมภีร์ใบลานสำหรับหอหลวง เช่นเดียวกับที่เคยสร้างกันมาในกาลก่อน

๒. ฉบับพิมพ์

ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๑ ทรงพระราชดำริว่าการสร้างหนังสือพระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์ใบลานนั้นได้หนังสือเพิ่มเติมขึ้นแต่จบเดียว และไม่เป็นประโยชน์แพร่หลาย ถ้าพิมพ์พระไตรปิฎกลงกระดาษเย็บเป็นเล่มแบบสมัยใหม่ได้ ก็จะเป็นประโยชน์มากกว่ามากนักแม้ว่าจะลงทุนลงแรงมากกว่า จึงโปรดให้อาราธนา***พระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส*** ครั้งดำรงพระยศเป็นกรมหมื่น และ***สมเด็จพระสังฆราช*** (สา ปุสฺสเทว) วัดราชประดิษฐ์ แต่ยังเป็น***สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์*** เป็นประธาน มาประชุมพร้อมกันในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีพระราชดำรัสชี้แจงพระราชประสงค์ให้ที่ประชุมทราบ พระสงฆ์ทั้งปวงก็ถวายอนุโมทนาและรับแบ่งหน้าที่กันตรวจต้นฉบับ สองฉบับอักษรขอม ฉบับอักษรรามัญ ซึ่งมีอยู่ให้ถูกต้อง โปรดให้***สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช*** เป็นแม่กองจัดการพิมพ์พระไตรปิฎกด้วยอักษรไทย จำนวน ๑,๐๐๐ จบ จบละ ๓๙ เล่ม (เดิมกะว่าจะถึง ๔๐ เล่ม) รวมเป็นหนังสือ ๓๙,๐๐๐ เล่ม งานสำเร็จลงในปี พ.ศ. ๒๔๓๖ แล้วได้ฉลองในงานพระราชพิธีรัชฎาภิเษก เนื่องในโอกาสที่ทรงเสวยราชย์มาครบ ๒๕ ปี นับเป็นครั้งแรกที่พิมพ์พระไตรปิฎกเป็นอักษรไทย

พระไตรปิฎกชุดนี้ เป็นภาษาบาลีอักษรไทย ได้พระราชทานไปไว้ตามพระอารามหลวงวัดละจบ นอกนั้นพระราชทานตอบแทนแก่พระสงฆ์ และคฤหัสถ์ที่เป็นเจ้าหน้าที่สร้างพระไตร–

ปิฎกชุดนี้ นอกจากนี้ยังได้พระราชทานไปยังรัฐบาลต่าง ๆ และสถานศึกษาต่าง ๆ ที่ติดต่อขอมา ที่เหลือโปรดให้จำหน่ายในราคาพอสมควร เพียง ๒ ปี หลังการพิมพ์ก็หมดฉบับจำหน่าย การครั้งนี้เป็นผลให้พระไตรปิฎกฉบับของไทยแพร่หลายไปทั่วโลก

อนึ่ง มีข้อควรสังเกตคือ ในการพิมพ์ครั้งนี้ พิมพ์ได้ ๓๙ เล่มชุด ยังขาดหายไปมิได้พิมพ์อีก ๖ เล่ม และได้พิมพ์เพิ่มเติมในรัชกาลที่ ๗ จนครบ ฉบับพิมพ์ในรัชกาลที่ ๗ รวม ๔๕ เล่ม จึงนับว่าสมบูรณ์เป็นการช่วยเพิ่มเติมเล่มที่ขาดหายไป คือ (๑) เล่ม ๒๖ วิมานวัตถุ เปตวัตถุ เถรคาถา เถรีคาถา (๒) เล่ม ๒๗ ชาดก (๓) เล่ม ๒๘ ชาดก (๔) เล่ม ๓๒ อปาทาน (๕) เล่ม ๓๓ อปาทาน พุทธวงศ์ จริยาปิฎก (๖) เล่ม ๔๑ อนุโลมปัจจนียปัฏฐาน ปัจจนียานุโลมปัฏฐาน นอกจากนั้นยังได้เพิ่มเติมท้ายเล่ม ๔๔ ที่ขาดหายไปครึ่งหนึ่ง คืออนุโลมติกติกปัฏฐาน และอนุโลมทุกทุกปัฏฐานให้สมบูรณ์ด้วย ตามจำนวนดังกล่าวนี้ เมื่อคิดเป็นเล่มจึงมีหนังสือขาดหายไปต้องพิมพ์เพิ่มเติมใหม่ถึง ๗ เล่ม แต่เพราะเหตุที่ฉบับพิมพ์ในครั้งรัชกาลที่ ๕ แยกคัมภีร์ยมกแห่งอภิธรรมปิฎกออกเป็น ๓ เล่ม ส่วนในการพิมพ์ครั้งหลังรวมเป็นเพียง ๒ เล่ม จำนวนเล่มที่ขาดจึงเป็นเพียง ๖ เล่ม คือ ฉบับพิมพ์ในครั้งรัชกาลที่ ๕ มี ๓๙ เล่ม และฉบับพิมพ์ในรัชกาลที่ ๗ มี ๔๕ เล่ม ด้วยประการฉะนี้

สมัยรัชกาลที่ ๗

พอเริ่มแรกขึ้นเสวยราชสมบัติในปี พ.ศ. ๒๔๖๘ ก็โปรดให้เตรียมการพิมพ์พระไตรปิฎก เพื่อทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอุทิศถวายแด่สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในการนี้ทรงมอบหมายให้สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ ***กรมพระจันทบุรีนฤนาท***เป็นประธานดำเนินงานนี้ และได้กราบทูลอาราธนา***พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า***ทรงเป็นประธานในการตรวจสอบทานชำระต้นฉบับพระไตรปิฎกในการพิมพ์ครั้งนี้ สำหรับทุนนั้นพระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์ ๒๐๐,๐๐๐ บาท และมีผู้โดยเสด็จพระราชกุศลอีก ๖๐๐,๐๐๐ บาท มากกว่าทุนที่คิดไว้เดิมถึง ๒ เท่า ซึ่งทุนที่เหลือนี้โปรดให้เก็บไว้สำหรับพิมพ์คัมภีร์อรรถกถาและฎีกาต่อไป

ครั้งนี้นับเป็นครั้งแรกที่ได้มีการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับอักษรไทยจบบริบูรณ์ได้ขนานนาม ***"พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ"*** มีตราช้างเป็นเครื่องหมาย พระไตรปิฎกชุดนี้มีจำนวนจบหนึ่ง ๔๕ เล่ม เท่ากับจำนวนพรรษาที่ทรงบำเพ็ญพุทธกิจ ในการพิมพ์ขึ้นครั้งนี้มีจำนวนหนังสือ ๑,๕๐๐ จบ และโปรดให้จัดงานฉลองขึ้นเมื่อวันที่ ๒๕-๒๖-๒๗ พฤศจิกายน

พ.ศ. ๒๔๗๓ ได้พระราชทานในพระราชอาณาจักร ๒๐๐ จบ พระราชทานไปต่างประเทศ ๔๕๐ จบ เหลืออีก ๘๕๐ จบ พระราชทานแก่ผู้บริจาคทรัพย์ขอรับหนังสือพระไตรปิฎก

การพิมพ์พระไตรปิฎกในครั้งนี้นับได้ว่าเพิ่มเติมส่วนที่ยังขาดให้สมบูรณ์ โดยใช้ฉบับลานของหลวง ซึ่งสืบเนื่องมาแต่ครั้งรัชกาลที่ ๑ เป็นหลัก คัดลอกแล้วพิมพ์เพิ่มเติมจากส่วนที่ยังขาดอยู่

มีข้อควรสังเกตคือ ในการพิมพ์ครั้งนี้ได้ใช้เครื่องหมาย และอักขรวิธีตามแบบของ ***สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส*** ซึ่งทรงคิดขึ้นใหม่ เป็นพระไตรปิฎกอักษรไทยฉบับพิมพ์ที่ครบถ้วนบริบูรณ์

สมัยรัชกาลที่ ๙

สมัยรัชกาลนี้เป็นยุคทองของพระไตรปิฎกโดยแท้ นั่นคือพระไตรปิฎก ได้รับการถ่ายทอดแปลสู่ภาษาไทย เป็นผลให้ประเทศไทยมีพระไตรปิฎกประจำชาติที่สมบูรณ์ขึ้นมาอีกชุดหนึ่ง และโดยเฉพาะการจัดพิมพ์สำเร็จบริบูรณ์ทันงานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษในประเทศไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐

ความจริงการแปลพระไตรปิฎกภาษาบาลีเป็นภาษาไทยได้กระทำกันมาช้านานตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยายังเป็นราชธานี จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในรัชกาลที่ ๓ ก็โปรดเกล้าให้แปลไว้มาก ในรัชกาลต่อ ๆ มาการแปลก็เป็นครั้งคราว แต่การแปลคงมีเฉพาะพระสุตตันตปิฎกเป็นพื้น พระวินัยปิฎกและพระอภิธรรมปิฎกมีน้อย การแปลก็แล้วแต่ผู้แปลจะเลือก และสำนวนการแปลก็แตกต่างกันตามความนิยมและตามยุคตามสมัย

ในรัชกาลที่ ๘ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓ ***สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณสมเด็จพระสังฆราช*** (แพ ติสฺสเทว) วัดสุทัศนเทพวราราม ทรงปรารภว่า ประเทศไทยควรจะได้มีพระไตรปิฎกไทยแปลเป็นภาษาไทยที่ครบถ้วนบริบูรณ์ สมกับเป็นเมืองพุทธศาสนา และทั้งจะเป็นการเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริยาธิราชเจ้า และเป็นที่เชิดชูเกียรติของรัฐบาลในระบอบประชาธิปไตย ให้ปรากฏไพศาลไปตลอดถึงนานาประเทศ แต่การนี้เป็นการใหญ่ เห็นควรนำเสนอเพื่อกราบทูลพระกรุณา ทรงทราบขอพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ อาศัยพระปรารภนี้ จึงโปรดให้ประธานคณะบัญชาการคณะสงฆ์แทนพระองค์สมเด็จพระสังฆราช แจ้งไปยังกระทรวงธรรมการ เพื่อดำเนินการต่อไป

กระทรวงธรรมการพิจารณาเห็นสมควร และรายงานเสนอนายกรัฐมนตรี นำความ

กราบบังคมทูลพระกรุณาทรงพระราชดำริเห็นชอบด้วย จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้รับการจัดแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทยไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ ถวายให้สมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นประธานในการนี้พระราชทานพระบรมราชานุมัติให้ทรงแต่งตั้งพระเถรานุเถระเป็นกรรมการจัดแปลได้ตามสมควร และมอบให้กรมธรรมการเป็นผู้อำนวยการฝ่ายคฤหัสถ์จัดพิมพ์แบบพระไตรปิฎกเป็นสมุดดีพิมพ์และลงในใบลานเพื่อเผยแพร่แก่พุทธบริษัทสืบไป

เมื่อได้รับพระบรมราชานุมัติดังกล่าวแล้ว สมเด็จพระสังฆราชจึงโปรดให้กำหนดหน้าที่ในการปฏิบัติงานออกเป็นส่วน ๆ และทรงแต่งตั้งกรรมการแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทยขึ้นคณะหนึ่งประกอบด้วย

๑. คณะกรรมาธิการพิจารณาการแปล
๒. กรรมการกองแปล
๓. กรรมการกองธุรการ

คณะกรรมการแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทย ได้เริ่มดำเนินการแปลพระไตรปิฎกมาตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. ๒๔๘๓ (สมัยรัชกาลที่ ๘) โดยแบ่งการออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. แปลโดยอรรถตามความในบาลีพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐสำหรับพิมพ์เป็นเล่มสมุด เรียกว่า ***"พระไตรปิฎกภาษาไทย"***

๒. แปลโดยสำนวนเทศนา สำหรับพิมพ์ลงใบลานเป็นคัมภีร์เทศนา เรียกว่า ***"พระไตรปิฎกเทศนาฉบับหลวง"***

เมื่อคณะกรรมการได้จัดแปลและทำต้นฉบับพระไตรปิฎกภาษาไทยเสร็จแล้วบางส่วน กรมการศาสนาจึงจัดพิมพ์ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเป็นปฐมฤกษ์ เนื่องในงานพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา พ.ศ. ๒๔๘๔ สำเร็จปิฎกละ ๑ เล่ม รวม ๓ เล่ม พร้อมด้วยตำนานพระไตรปิฎกอีก ๑ เล่ม แล้วจัดพิมพ์ต่อไปอีก บังเอิญประเทศอยู่ในภาวะสงคราม งานพิมพ์จึงชะงักชั่วคราว แต่งานแปลและการตรวจสำนวนคำแปลคงดำเนินต่อไป

พระไตรปิฎกเทศนาฉบับหลวง

สำหรับพระไตรปิฎกเทศนาฉบับหลวง คณะกรรมการได้จัดการเรียบเรียงเป็นสำนวนเทศนาตามเค้าความในพระบาลีแบ่งเป็น ๑๒๕๐ กัณฑ์ โดยถือเกณฑ์จำนวนพระอรหันต์พุทธสาวก ๑๒๕๐ รูป เมื่อคราวจาตุรงคสันนิบาตในสมัยพุทธกาล คือพระวินัยปิฎก ๑๘๒ กัณฑ์ พระสุตตันตปิฎก ๑๐๕๔ กัณฑ์ พระอภิธรรมปิฎก ๑๔ กัณฑ์ กรมการศาสนาได้เริ่มจัดพิมพ์ลงใบลานตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๙ และเสร็จเรียบร้อยเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๒

พระไตรปิฎกภาษาไทย

ใน พ.ศ. ๒๔๙๒ เมื่อคณะกรรมการดำเนินการในส่วนพระไตรปิฎกเทศนาฉบับหลวงใกล้จะสำเร็จเรียบร้อย จึงได้ดำเนินการในส่วนพระไตรปิฎกภาษาไทยที่ค้างอยู่นั้นต่อไป

ครั้นงานแปลพระไตรปิฎกจากภาษาบาลีเป็นภาษาไทยเสร็จลงแล้ว ยังเหลือแต่งานตรวจสำนวนคำแปล สมเด็จพระสังฆราชจึงได้ทรงแต่งตั้งกรรมการในแผนกตรวจสำนวนคำแปลเพิ่มเติมขึ้นใหม่และเมื่อคณะกรรมการแผนตรวจสำนวนคำแปลพระไตรปิฎกได้ดำเนินงานมาโดยลำดับ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๙๒ ทุนดำเนินการนั้นอาศัยเงินทุนพระไตรปิฎก ซึ่งได้มาจากผู้บริจาคบ้าง จากการจำหน่ายพระไตรปิฎกเทศนาฉบับหลวงบ้าง แต่ก็ยังไม่เพียงพอ เพราะในการที่จะจัดพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาไทยครั้งนี้ หนังสือชุดมีหลายเล่มมากคือ พระวินัยปิฎก ๑๓ เล่ม พระสุตตันตปิฎก ๔๒ เล่ม และ พระอภิธรรมปิฎก ๒๕ เล่ม รวมทั้งหมดมีจำนวนถึง ๘๐ เล่ม ซึ่งคณะกรรมการได้จัดแบ่งโดยนิยมเท่าจำนวนพระชนมายุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๕ รัฐบาลดำริจะจัดงานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๐ คณะสังฆมนตรีพิจารณาเห็นสมควรจะจัดสร้างพระไตรปิฎกภาษาไทยขึ้นเป็นอนุสรณ์เนื่องในงานนี้ สังฆนายกจึงขอความอุปถัมภ์ไปยังกระทรวงวัฒนธรรมเพื่อพิจารณาหาทุนในการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาไทยนั้นต่อไป กระทรวงวัฒนธรรมจึงรายงานเสนอนายกรัฐมนตรี ซึ่งคณะรัฐมนตรีลงมติเห็นชอบและอนุมัติเงินงบประมาณเป็นค่าใช้จ่ายเพื่อการนี้ถึง ๓,๐๐๐,๐๐๐ บาท

เมื่อได้รับอุปถัมภ์จากรัฐบาลเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายในการจัดพิมพ์ดังกล่าวแล้ว การดำเนินการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกก็ได้เริ่มขึ้น โดยมีประธานกรรมาธิการแปลพระไตรปิฎกเป็นประธาน หัวหน้าแผนกตรวจสำนวนคำแปลพระไตรปิฎกทั้ง ๓ แผนก อธิบดีกรมการศาสนา ผู้จัดการโรงพิมพ์การศาสนาและหัวหน้ากองศาสนศึกษาเป็นกรรมการจัดพิมพ์สำเร็จเรียบร้อยบริบูรณ์ เป็นหนังสือ ๘๐ เล่ม ๆ ละ ๒๕๐๐ จบ ภายในปี พ.ศ. ๒๔๙๙ ทันงานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๐ พระไตรปิฎกฉบับนี้กรมการศาสนาเป็นผู้รับช่วงดำเนินการ เปิดจำหน่ายทั่วไปทั้งชุด หรือเฉพาะบางเล่มเล่มใดหมดก็จัดพิมพ์เพิ่มเติมเป็นคราว ๆ ไป

พระไตรปิฎกฉบับเอกชนจัดพิมพ์

นอกจากพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี และฉบับภาษาไทย ซึ่งจัดทำขึ้นเป็นทางการ ในฐานะเป็นงานของพระมหากษัตริย์ของรัฐบาล และคณะสงฆ์ โดยส่วนรวมแล้วยังมีพระไตรปิฎกฉบับต่าง ๆ ทั้งโดยพิสดาร และโดยย่อ ที่เอกชนจัดทำและพิมพ์ขึ้นอีกหลายฉบับ คือ

๑. ฉบับแปลเป็นไทยอย่างพิสดาร (คัมภีร์ใบลาน) มี ๒๕๐๐ ผูก สำนักงาน ส.ธรรมภักดี จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๘๑-๒๔๘๗

๒. ฉบับแปลเป็นไทยอย่างพิสดาร มี ๑๐๐ เล่ม สำนักงาน ส.ธรรมภักดี จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๐

๓. ฉบับแปลเป็นไทยสำหรับเทศนา (คัมภีร์ใบลาน) มี ๗๐๐ ผูก สำนักงาน ส.ธรรมภักดี จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๘๔

๔. ฉบับแปลเป็นไทยอย่างย่อ (คัมภีร์ใบลาน) มี ๙๐ ผูก ใช้สำหรับเทศน์ในเวลาเข้าพรรษา สำนักงาน ส.ธรรมภักดี จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๙๗

๕. ฉบับแปลภาษาไทยอย่างย่อโดยได้ใจความสำคัญ มี ๕ เล่ม แปลและเรียบเรียงโดย ***นายสุชีพ ปุญญานุภาพ*** สำนักพิมพ์บรรณาคาร จัดพิมพ์ ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๐๑-๒๕๐๒

๖. ฉบับแปลภาษาไทยอย่างย่อ แนะให้รู้พระปิฎกทั้งสาม มี ๑ เล่ม ***พระอมรมุนี*** (จับ จิตธมฺโม) วัดโสมนัสวิหาร แปลและเรียบเรียง มหามกุฏราชวิทยาลัย จัดพิมพ์ครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๓

๗. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (ซึ่งได้มีบทพิเศษบรรยายถึงเป็นการเฉพาะในหนังสือเล่มนี้แล้ว)

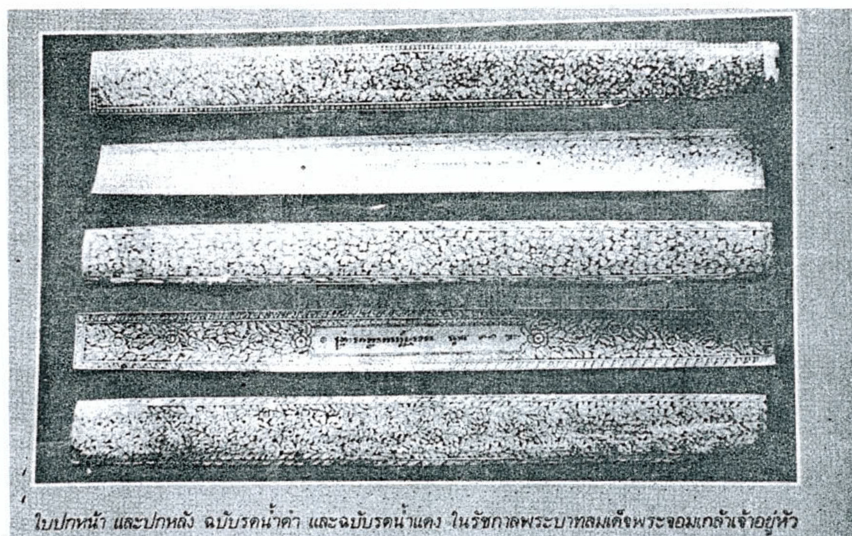
การสังคายนาพระไตรปิฎกในรัชกาลปัจจุบัน

เนื่องในวโรกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๓๐ เพื่อเป็นการสนองพระมหากรุณาธิคุณที่ได้ทรงมีคุณูปการเป็นอเนกประการต่อพระบวรพุทธศาสนารัฐบาลและคณะสงฆ์ จึงเห็นเป็นการสมควรดำเนินการสังคายนาพระธรรมวินัยโดยการชำระพระไตรปิฎกฉบับหลวง ทั้งภาษาไทยและภาษามคธ ขึ้นถวายไว้ในพระบวรพุทธศาสนา โดยพระบรมราชูปถัมภ์ เพื่อเป็นพระบรมราชานุสรณ์ เฉลิมพระเกียรติให้ปรากฏตามโบราณราชประเพณีสืบไปชั่วกาลนาน

ต่อมาในวันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๒๘ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปรินายก ขอถวายพระพรถวายโครงการสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎกไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ตามโบราณราชประเพณี

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงรับโครงการสังคายนาพระธรรมวินัย ตรวจชำระพระไตรปิฎกไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์และได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบพิธีสังคายนา ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อวันอังคารที่ ๒๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๘

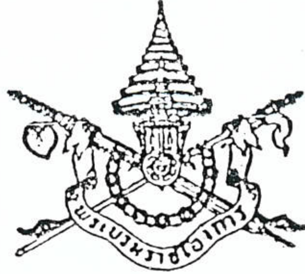
อนึ่ง มีประกาศพระบรมราชโองการในเรื่องนี้ดังต่อไปนี้

ใบปกหน้า และปกหลัง ฉบับรดน้ำดำ และฉบับรดน้ำแดง ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

รูปสัญลักษณ์ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ประกาศ

สังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก

(พระปรมาภิไธย)

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรามาธิบดี จักรีนฤบดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร

มีพระบรมราชโองการเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมว่า สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (วาสน์ วาสโน) วัดราชบพิตรสถิตมหาสีมาราม กรุงเทพมหานครได้ถวายพระพรปรารถ เนื่องในวันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๓๐ ซึ่งเป็นศุภวารดิถีมหามงคลพระชนมพรรษาทรงพระเจริญมาบรรจบ ๕ รอบพระนักษัตร เพื่อเป็นการสนองพระมหากรุณาธิคุณ ที่ได้ทรงมีคุณูปการเป็นอเนกประการต่อพระบวรพุทธศาสนาเห็นเป็นการสมควรดำเนินการสังคายนาพระธรรมวินัย โดยการชำระพระไตรปิฎกฉบับหลวง ทั้งภาษามคธและภาษาไทย ขึ้นถวายไว้ในพระบวรพุทธศาสนา โดยพระบรมราชูปถัมภ์ เพื่อเป็นพระบรมราชานุสรณ์ เฉลิมพระเกียรติให้ปรากฏตามโบราณราชประเพณีสืบไปชั่วกาลนาน

เรื่องนี้ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ได้กราบทูลสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกแล้วว่า รัฐบาล โดยมีพลเอก เปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรี ได้ลงมติเห็นความสำคัญของการทำสังคายนา โดยได้บรรจุโครงการสังคายนาพระธรรมวินัยไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ระยะที่ ๕ โดยกรมการศาสนาได้จัดทำโครงการสังคายนาพระธรรมวินัยเสนอกระทรวงศึกษาธิการ เสนอคณะรัฐมนตรีให้ความเห็นชอบในหลักการแล้ว พร้อมทั้งได้อนุมัติงบประมาณแผ่นดิน เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการนี้

การดำเนินการในเรื่องนี้ พลเอก เปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี ได้ลงนามคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก เมื่อวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๘ และได้เสนอคณะรัฐมนตรีรับทราบ เมื่อวันที่ ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๘ ต่อมา

สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ได้ทรงมีพระบัญชาแต่งตั้งคณะกรรมการสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก มีคณะต่าง ๆ รวม ๗ คณะ เมื่อวันที่ ๒๒ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๒๘

การสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก เป็นงานที่มีความสำคัญอย่างยิ่งของพระพุทธศาสนา โดยพระมหากษัตริย์ราชเจ้า ทรงพระราชศรัทธาพระราชทานพระบรม-ราชูปถัมภ์ ได้มีปรากฏอยู่ในตำนานพระพุทธศาสนา ตั้งแต่ครั้งปฐมสังคายนาเป็นต้นมาหลายครั้งหลายคราวด้วยปรารภเหตุต่าง ๆ กันในราชอาณาจักรไทยก็ได้เคยมีการสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก เช่น เมื่อแผ่นดินพระเจ้าติโลกราชแห่งเชียงใหม่พ.ศ. ๒๐๒๐ ต่อมา ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๓๓๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงพระกรุณาโปรดให้มีการสังคายนาชำระพระไตรปิฎก และพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ การทำสังคายนาในรัชกาลที่ ๑ นี้เป็นอักษรขอมจารึกลงในใบลานทอง ปรากฏในพระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๑ ครั้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงพระกรุณาได้โปรดให้ปริวรรตอักษรขอมพระไตรปิฎกภาษามคธเป็นอักษรไทยลงพิมพ์ในแผ่นกระดาษเย็บเป็นเล่ม ๆ รวมเป็นชุด พระราชทานตามพระอารามหลวงและต่างประเทศ ทั้งได้ทรงแสดงความสำคัญของงานสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก เป็นพระราชปรารภ เมื่อวันเสาร์ แรมค่ำ ๑ เดือน ๓ ปีชวด พ.ศ. ๒๔๓๑ ความว่า

"ทรงพระราชดำริว่า พระพุทธศาสโนวาททั้งปวง ซึ่งได้ศึกษาและปฏิบัติสืบมาจนบัดนี้ย่อมเนื่องอยู่ในพระปริยัติไตรปิฎกทั้งสิ้นแต่กาลต่อมา พระเจ้าแผ่นดินที่นับถือพระพุทธศาสนาย่อมทรงพระราชศรัทธาเป็นศาสนานูปถัมภก ให้กำลังแก่พระสงฆ์พุทธสาวกในการทำสังคีติชำระพระไตรปิฎกปริยัติธรรมหลายครั้งหลายคราวเป็นราชประเพณีสืบมาและจารึกเป็นอักษรลงในใบลานเป็นฉบับคัดลอกต่อกันไปจึงเป็นฉบับแพร่หลายในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาทั้งปวง"

การพิมพ์พระไตรปิฎกภาษามคธเป็นอักษรไทยนับเป็นครั้งแรกในรัชกาลที่ ๕ ครั้นต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ได้โปรดให้ชำระและพิมพ์พระไตรปิฎกที่เรียกว่า ฉบับสยามรัฐ ทรงพระราชอุทิศพระราชกุศลถวายแด่สมเด็จพระบรมเชษฐา-ธิราช พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จ พระปรมเมนทรอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘ คณะสงฆ์โดยได้รับพระบรมราชูปถัมภ์ในการจัดแปลพระไตรปิฎกภาษามคธเป็นภาษาไทยบริบูรณ์เป็นครั้งแรก

พระไตรปิฎกภาษามคธที่ได้พิมพ์แล้วดังกล่าวนั้น ปรากฏว่ายังมีส่วนที่จะต้องปรับปรุง

เพิ่มเติมอยู่อีก และพระไตรปิฎกแปลภาษาไทยก็ยังมีความบกพร่องแก้ไขให้เป็นที่ถูกต้องต่อไป และคณะสงฆ์พิจารณาเห็นว่าในรัชสมัยแห่งปัจจุบันนี้ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม และแผนกบาลี ได้มีความเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าอย่างยิ่งทั้งนี้ โดยได้รับพระบรมราชูปถัมภ์และในการสนับสนุนจากรัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และพุทธบริษัทด้วย

โดยนัยที่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก ได้ถวายพระพรมาฉะนี้ จึงทรงพระราชดำริว่า พระพุทธวจนะอันเรียกว่า พระไตรปิฎก ย่อมเป็นหนังสือที่ประมวลพระธรรมวินัยของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าซึ่งยังบริบูรณ์และตั้งมั่นอยู่ตราบใด ก็ย่อมเป็นหลักของพุทธบริษัทที่จะปฏิบัติให้เป็นสัมมาปฏิบัติ ถึงความงอกงามรุ่งเรืองถาวรอยู่ตราบนั้น จึงทรงพระราชศรัทธาเลื่อมใสพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ ในการสังคายนาถวายตามที่สมเด็จพระสังฆราชถวายพระพรเนื่องในมงคลดิถีที่พระชนมพรรษาจะมาบรรจบ ๕ รอบนักษัตร ในวันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๓๐

จึงมีพระบรมราชโองการประกาศขออาราธนาสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปรินายกสมเด็จพระราชาคณะ พระราชาคณะ พระสงฆ์เปรียญธรรม พร้อมด้วยผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นการธุระดำเนินการสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก ให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี เพื่อความเจริญรุ่งเรืองสถาพรแห่งพระบวรพุทธศาสนาสืบไป

อนึ่ง ทรงพระราชอุทิศส่วนพระราชกุศลที่ได้พระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ครั้งนี้ ถวายแด่สมเด็จพระบรมราชบุพการีและจงมีแด่พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการทหารพลเรือน ปวงชนชาวไทย พุทธศาสนิกชน ทุกหมู่เหล่า เทอญ

ประกาศ ณ วันอังคารที่ ๒๙ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ เป็นปีที่ ๔๐ ในรัชกาลที่ ๙ รัตนโกสินทร์ศก ๒๐๕ ที่พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

พลเอก [ลายมือชื่อ]

นายกรัฐมนตรี

ราชกิจจานุเบกษา ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๒๘

ฉบับพิเศษหน้า ๑๓ เล่ม ๑๐๒ ตอน ๑๖๗

ขั้นตอนการดำเนินงาน

๑) แต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก (ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี แต่งตั้ง) คณะกรรมการคณะนี้ ประกอบด้วยที่ปรึกษา มีสมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นประธานที่ปรึกษา และกรรมการอำนวยการ มี ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี เป็นประธานกรรมการอำนวยการ คณะกรรมการคณะนี้มีจำนวน ๔๕ ท่าน มีหน้าที่อำนวยการดำเนินงานสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก ให้ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย และแก้ไขปัญหาอุปสรรคที่จะเกิดขึ้น ให้ดำเนินการให้แล้วเสร็จทันกำหนดเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ครบ ๕ รอบนักษัตร

๒) พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช แต่งตั้งสังคีติการกสงฆ์ (คณะกรรมการรวม) สังคีติการกสงฆ์คณะนี้ประกอบด้วย สมเด็จพระสังฆราช สมเด็จพระราชาคณะ รองสมเด็จพระราชาคณะ ***รองสมเด็จพระราชาคณะ***พระราชาคณะชั้นธรรม ชั้นเทพ ชั้นราช ทุกรูปทั่วราชอาณาจักรจำนวน ๑๘๘ รูป โดยมีสมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นประธานสังคีติการกสงฆ์ สังคีติการกสงฆ์คณะนี้มีหน้าที่ประชุมรับรองการตรวจชำระพระไตรปิฎกฉบับหลวง ทั้งภาษามคธและภาษาไทย ที่คณะกรรมการปาลิวิโสธกะทั้ง ๓ คณะได้จัดทำแล้วเป็นคราว ๆ ไป

๓) พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราชแต่งตั้งคณะกรรมการปาลิวิโสธกะ (คณะกรรมการแยกประเภท)

(๑) คณะกรรมการปาลิวิโสธกะ พระวินัยปิฎก (คณะกรรมการตรวจชำระพระวินัยปิฎก) คณะกรรมการคณะนี้ประกอบด้วยพระภิกษุผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านพระวินัยปิฎก จำนวน ๒๘ รูป (ตรวจชำระเล่มละ ๓ รูป ไม่นับรวมสังฆปาโมกข์ ฝ่ายพระวินัยปิฎกประธาน รองประธาน และเลขานุการ)เป็นกรรมการตรวจชำระพระวินัยปิฎก ซึ่งมี ๘ เล่ม แบ่งออกเป็น

- ภิกขุวิภังค์ (เล่ม ๑-๒)
- ภิกขุนีวิภังค์ (เล่ม ๓)
- มหาวรรค (เล่ม ๔-๕)
- จูฬวรรค (เล่ม ๖-๗)
- ปริวาร (เล่ม ๘)

คณะกรรมการปาลิวิโสธกะคณะนี้ มีหน้าที่ตรวจชำระพระวินัยปิฎกทั้งภาษามคธและภาษาไทยโดยสอบทานกับพระไตรปิฎกฉบับอักษรไทยและอักษรอื่น ๆ และสอบทานกับอรรถกถาฎีกาโยชนา สัททาวิเสส และปกรณ์วิเศษ พร้อมทั้งตรวจสอบแก้ไขคำแปลภาษาไทยให้ถูกต้อง

ในการนี้ให้มีหน้าที่รับรองการตรวจชำระพระสุตตันตปิฎกและพระอภิธรรมปิฎกสำหรับกองอื่นด้วย

(๒) คณะกรรมการปาลิวิโสธกะพระสุตตันตปิฎก (คณะกรรมการตรวจชำระพระสุตตันตปิฎก) คณะกรรมการคณะนี้ ประกอบด้วยพระภิกษุผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านพระสุตตันตปิฎก จำนวน ๘๑ รูป (ตรวจชำระเล่มละ ๓ รูป ไม่นับรวมสังฆปาโมกข์ฝ่ายพระสุตตันตปิฎก ประธาน รองประธาน ๒ รูป เลขานุการ และผู้ช่วยเลขานุการ) เป็นกรรมการตรวจชำระพระสุตตันตปิฎก ซึ่งมี ๒๕ เล่ม แบ่งออกเป็น

- ทีฆนิกาย (เล่ม ๙, ๑๐, ๑๑)
- มัชฌิมนิกาย (เล่ม ๑๒, ๑๓, ๑๔)
- สังยุตตนิกาย (เล่ม ๑๕, ๑๖, ๑๗, ๑๘, ๑๙)
- อังคุตตรนิกาย (เล่ม ๒๐, ๒๑, ๒๒, ๒๓, ๒๔)
- ขุททกนิกาย (เล่ม ๒๕, ๒๖, ๒๗, ๒๘, ๒๙, ๓๐, ๓๑, ๓๒, ๓๓,)

คณะกรรมการปาลิวิโสธกะคณะนี้ มีหน้าที่ตรวจชำระพระสุตตันตปิฎกทั้งภาษามคธและภาษาไทย โดยสอบทานกับพระไตรปิฎกฉบับอักษรไทยและอักษรอื่น ๆ และสอบทานกับอรรถกถาฎีกา โยชนา สัททาวิเสส และปกรณ์วิเศษ พร้อมทั้งตรวจทานสอบแก้ไขคำแปลภาษาไทยให้ถูกต้อง ในการนี้ให้มีหน้าที่รับรองการตรวจชำระพระวินัยปิฎกและพระอภิธรรมปิฎกสำหรับกองอื่นด้วย

(๓) คณะกรรมการปาลิวิโสธกะพระอภิธรรมปิฎก (คณะกรรมการตรวจชำระพระอภิธรรมปิฎก) คณะกรรมการคณะนี้ประกอบด้วยพระภิกษุผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านพระอภิธรรมปิฎก จำนวน ๔๐ รูป (ตรวจชำระเล่มละ ๓ รูป ไม่นับรวมสังฆปาโมกข์ฝ่ายพระอภิธรรมปิฎก ประธาน รองประธาน และเลขานุการ) เป็นกรรมการตรวจชำระพระอภิธรรมปิฎก ซึ่งมี ๑๒ เล่ม แบ่งออกเป็น

- ธรรมสังคณี (เล่ม ๓๔)
- วิภังค์ (เล่ม ๓๕)
- ปุคคลบัญญัติ (เล่ม ๓๖)
- กถาวัตถุ (เล่ม ๓๗)
- ยมก **(เล่ม ๓๘, ๓๙)**
- ปัฏฐาน **(เล่ม ๔๐, ๔๑, ๔๒, ๔๓, ๔๔, ๔๕)**

คณะกรรมการปาลิวิโสธกะคณะนี้ มีหน้าที่ตรวจชำระพระอภิธรรมปิฎกทั้งภาษามคธและภาษาไทย โดยสอบทานกับพระไตรปิฎกฉบับอักษรไทยและอักษรอื่น ๆ และสอบทานกับ

อรรถกถาฎีกา โยชนา สัททาวิเสสและปกรณ์วิเศษ พร้อมทั้งตรวจสอบแก้ไขคำแปลภาษาไทยให้ถูกต้อง ในกรณีนี้ให้มีหน้าที่รับรองการตรวจชำระพระวินัยปิฎก และพระสุตตันตปิฎก สำหรับกองอื่นด้วย

๔) คณะกรรมาธิการแห่งสังคีติการกสงฆ์ คณะกรรมาธิการคณะนี้ประกอบด้วยพระเถระผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก จำนวน ๑๕ รูป คัดเลือกจากคณะกรรมการปาลิวิโสธกะ ทั้ง ๓ คณะ ๆละ ๒ รูป และพระเถระผู้ทรงคุณวุฒิอื่นอีก ๙ รูป

คณะกรรมาธิการคณะนี้ มีหน้าที่ดูแลการดำเนินงานตรวจชำระพระไตรปิฎกให้เป็นไปตามมาตรฐานที่กำหนดไว้ และสอดคล้องเป็นแนวเดียวกัน และให้ฉันทานุมัติในการที่จะนำพระไตรปิฎกเล่มที่ชำระแล้วเข้ารับการรับรองจากสังคีติการกสงฆ์

๕) พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช แต่งตั้งศาสนบัณฑิตในการสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก

(๑) ศาสนบัณฑิตฝ่ายบรรพชิต
(๒) ศาสนบัณฑิตฝ่ายคฤหัสถ์

ศาสนาบัณฑิตคณะนี้ ประกอบด้วยพระภิกษุและคฤหัสถ์ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านพระไตรปิฎก มีหน้าที่ช่วยเหลือทางวิชาการ และอำนวยความสะดวกคณะกรรมการปาลิวิโสธกะทั้ง ๓ คณะให้ดำเนินการตรวจชำระพระไตรปิฎกฉบับหลวง ทั้งภาษามคธและภาษาไทย สำเร็จบรรลุเป้าหมายด้วยความเรียบร้อยถูกต้องสมบูรณ์

๖) พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช แต่งตั้งกรรมการดำเนินการและประสานงาน

๗) พระลิขิตสมเด็จพระสังฆราช ถวายโครงการสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก ไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ ตามโบราณราชประเพณี

๘) ประชุมประธานกรรมการและรองประธานกรรมการปาลิวิโสธกะ ทั้ง ๓ คณะ พร้อมทั้งเชิญศาสนบัณฑิตบางท่านหารือจัดทำปฏิทินปฏิบัติการ การสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก

๙) ประชุมปฐมนิเทศคณะกรรมการปาลิวิโสธกะทั้ง ๓ คณะซักซ้อมความเข้าใจในการตรวจชำระพระไตรปิฎกทั้งภาษามคธและภาษาไทย เพื่อให้ปฏิบัติงานไปในแนวเดียวกัน

สถานที่ดำเนินการ

๑) เมื่อทรงรับไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ตามพระลิขิตของสมเด็จพระสังฆราช ที่ทรงถวายแล้ว กำหนดพระราชพิธีประกาศการอุปถัมภ์การสังคายนาตรวจชำระพระไตรปิฎก ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้วมรกต)

๒) ประชุมคณะกรรมการอำนวยการ และคณะกรรมการสังคีติการกสงฆ์ เป็นการประชุมใหญ่ ณ พุทธมณฑล

๓) ประชุมปฏิบัติการคณะกรรมการปาลิวิโสธกะ ทั้ง ๓ คณะ ณ ตำหนักสมเด็จ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

ขั้นตอนการตรวจชำระพระไตรปิฎก

วาระที่ ๑ คณะกรรมการปาลิวิโสธกะแต่ละคณะ ดำเนินการตรวจชำระพระไตรปิฎก ทั้งภาษามคธและภาษาไทย ในความรับผิดชอบให้ถูกต้องสมบูรณ์

วาระที่ ๒ เมื่อกรรมการปาลิวิโสธกะ แต่ละคณะดำเนินการตามวาระที่ ๑ แล้ว ให้นำมาพิจารณารวมในคณะกรรมการปาลิวิโสธกะ ทั้ง ๓ คณะ พร้อมกันเพื่อรับรองในวาระที่ ๒

วาระที่ ๓ เมื่อดำเนินการตามวาระที่ ๒ แล้ว นำมาเสนอ เพื่อสังคีติการกสงฆ์พิจารณารับรอง ในวาระที่ ๓

ระยะเวลาการดำเนินการ

ประธานกรรมการและรองประธานกรรมการปาลิวิโสธกะทั้ง ๓ คณะซึ่งจะประชุมหารือกัน กำหนดระยะเวลาให้การดำเนินงานเสร็จเรียบร้อยบริบูรณ์ก่อนวันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ครบ ๕ รอบนักษัตร ในปี พ.ศ. ๒๕๓๐

งบประมาณดำเนินการตามโครงการ

งบประมาณดำเนินงานโครงการสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก คณะรัฐมนตรีได้ประชุมหารือเมื่อวันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๒๗ ลงมติเห็นชอบด้วยในหลักการสังคายนาพระธรรมวินัย ตรวจชำระพระไตรปิฎก และอนุมัติให้ดำเนินการต่อไปได้ตามที่กระทรวงศึกษาธิการเสนอ สำหรับงบประมาณที่จะใช้จ่ายในการดำเนินงานตามโครงการฯ ให้กระทรวงศึกษาธิการทำความตกลงกับสำนักงบประมาณต่อไป

สังคีติการกสงฆ์ในการสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎกนั้น มีองค์

สมเด็จพระสังฆราช (วาสน์ วาสโน) เป็นประธานกรรมการ ***สมเด็จพระญาณสังวร*** (เจริญ สุวฑฺฒโน) และ***สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์*** (ฟื้น ชุตินฺธโร) เป็นรองประธานกรรมการ มีพระเถรานุเถระตั้งแต่ ชั้นราชขึ้นไปอีก ๑๘๕ รูปเป็นสังคีติการกะ โดยให้สังคีติการกสงฆ์ชุดนี้ ทำหน้าที่ประชุมรับรอง การตรวจชำระพระไตรปิฎกฉบับหลวงทั้งภาษามคธและภาษาไทยมีคณะกรรมการปาลิวิโสธกะทั้ง ๓ คณะ ได้จัดทำแล้วเป็นคราว ๆ ไป

คณะกรรมการปาลิวิโสธกะพระวินัยปิฎก มี***สมเด็จพระญาณสังวร*** (เจริญ สุวฑฺฒโน) เป็นสังฆปาโมกข์ฝ่ายพระวินัยปิฎก ***พระเทพวราภรณ์*** (ทองคำ กมฺพุวณฺโณ) เป็นประธานกรรมการ และ***พระราชกิตติโสภณ*** **(ช่วง** โชติมนฺโต) เป็นรองประธานกรรมการและ***พระมหาวิชิต วิชิโต*** เป็นกรรมการและเลขานุการ โดยมีพระเถรานุเถระอีก ๒๔ รูป เป็นกรรมการ

คณะกรรมการปาลิวิโสธกะพระสุตตันตปิฎก มี***สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์*** (ฟื้น ชุตินฺธโร) เป็นสังฆปาโมกข์ฝ่ายพระสุตตันตปิฎก ***พระราชวรมุนี*** (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) เป็นประธานกรรมการ***พระราชเวที*** (สมพงษ์ พฺรหฺมวํโส) เป็นรองประธานกรรมการ และ***พระมหาประยูร ธมฺมจิตฺโต*** เป็นกรรมการและเลขานุการ โดยมีพระเถรานุเถระอีก ๗๗ รูป เป็นกรรมการ

คณะกรรมการปาลิวิโสธกะพระอภิธรรมปิฎก มี***สมเด็จพระพุฒาจารย์*** (อาจ อาสโภ) เป็นสังฆปาโมกข์ฝ่ายพระอภิธรรมปิฎก***พระเทพสิทธิมุนี*** (โชดก ญาณสิทฺธิ) เป็นประธานกรรมการ***พระปิฎกโกศล*** (ปุ่น อริยปญฺโญ) เป็นรองประธานกรรมการและ***พระมหามนัส กิตฺติธโร*** เป็นกรรมการและเลขานุการ โดยมีพระเถรานุเถระอีก ๓๖ รูป เป็นกรรมการ

อนึ่ง เพื่อให้การดำเนินการสังคายนาครั้งนี้ดำเนินไปถูกต้องบรรลุเป้าหมายตามโครงการสมเด็จพระสังฆราช จึงได้ทรงแต่งตั้งกรรมาธิการแห่งสังคีติการกสงฆ์ จำนวน ๑๕ รูป มี***พระพรหมคุณาภรณ์*** (เกี่ยว อุปเสโณ) เป็นประธาน

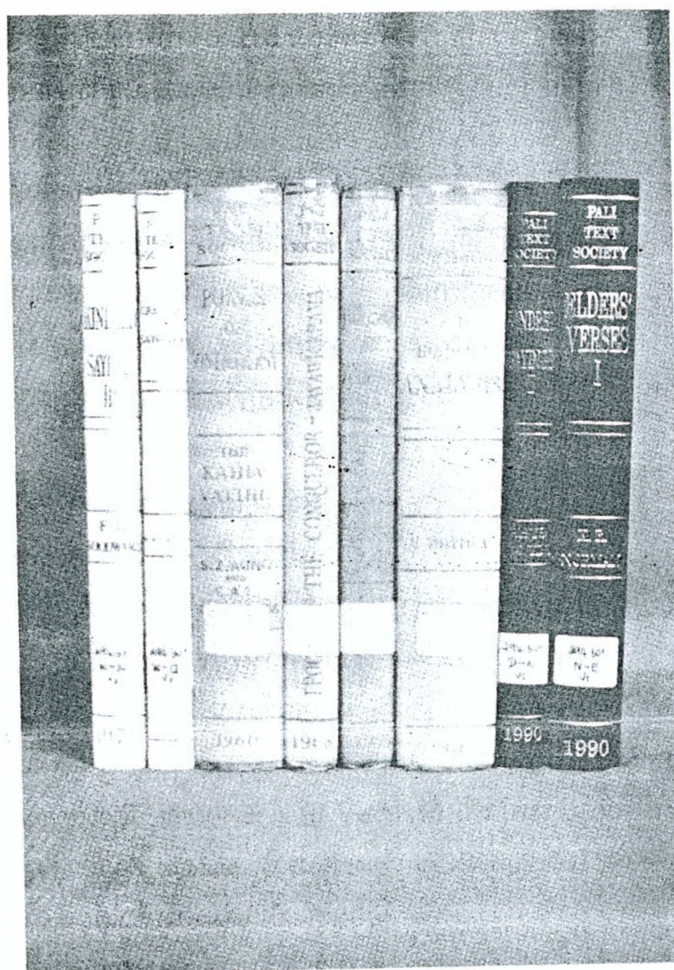
ในส่วนแห่งศาสนบัณฑิตฝ่ายบรรพชิตนั้น มีจำนวน ๓๖ รูปและศาสนบัณฑิตฝ่ายคฤหัสถ์มีจำนวน ๔๓ ท่าน ขณะเดียวกันก็ได้ทรงแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการและประสานงานสังคายนา***พระราชนันทมุนี*** (ปั่น ปญฺญานนฺโท) เป็นอาทิ เป็นที่ปรึกษา มี***นายมงคล ศรีไพรวรรณ*** อธิบดีกรมการศาสนา เป็นประธานกรรมการ และ***นายสุทธิพงศ์ ตันตยาพิศาลสุทธิ์*** ผู้อำนวยการ กองศาสนาศึกษา เป็นกรรมการและเลขานุการ คณะกรรมการชุดนี้มี ๒๕ ท่าน มีหน้าที่ ดำเนินการประสานงาน และอำนวยความสะดวกในการสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎกฉบับหลวงทั้งภาษามคธและภาษาไทย

บัดนี้ การสังคายนาพระธรรมวินัยดังกล่าวเสร็จสิ้นบริบูรณ์แล้ว กรมการศาสนา ซึ่งเป็นเจ้าของโครงการกำลังดำเนินการจัดพิมพ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๓๐

จิรํ ติฏฺฐตุ เตปิฏกํ
ขอพระไตรปิฎกจงตั้งอยู่ตลอดกาลนาน

พระไตรปิฎก
ฉบับสมาคมบาลีปกรณ์

☐ พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับอักษรโรมัน ☐ พระไตรปิฎกฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษ ☐ อรรถกถาและปกรณ์วิเสส ☐ ข้อสังเกต

พระไตรปิฎกฉบับสมาคมบาลีปกรณ์

พระเมธีธรรมาภรณ์

พระไตรปิฎกภาษาบาลีที่มีผู้ใช้ศึกษาค้นคว้าและอ้างอิงมากที่สุดในโลกฉบับหนึ่งเห็นจะได้แก่พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับอักษรโรมัน ซึ่ง**สมาคมบาลีปกรณ์ (Pali Text Society)** แห่งกรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ เป็นผู้จัดพิมพ์เผยแพร่ เหตุที่พระไตรปิฎกฉบับนี้เป็นที่รู้จักมากที่สุดก็เพราะสมาคมบาลีปกรณ์ได้จัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษออกมาคู่กันกับพระไตรปิฎกฉบับอักษรโรมัน เนื่องจากภาษาอังกฤษเป็นภาษากลางในโลกวิชาการปัจจุบัน นักวิชาการทางพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่จึงศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎกฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษ ดังจะเห็นได้ว่าวิทยานิพนธ์ปริญญาโทและปริญญาเอกที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนานั้น มักอ้างอิงพระไตรปิฎกบาลีฉบับอักษรโรมันและฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษไว้ในบรรณานุกรมท้ายเล่มเสมอ ข้อนี้แสดงว่าสมาคมบาลีปกรณ์ได้สร้างคุณูปการใหญ่หลวงในการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกเผยแพร่แก่ชาวโลก ซึ่งมีส่วนทำให้ชาวตะวันตกจำนวนมากมีโอกาสศึกษาพระพุทธศาสนาและหันมายอมรับนับถือพระพุทธศาสนาในที่สุด

ผู้ก่อตั้งสมาคมบาลีปกรณ์เป็นชาวอังกฤษชื่อว่า **ศาสตราจารย์ริส เดวิดส์** (T.W.Rhys Davids) เขาเคยไปรับราชการอยู่ที่ประเทศลังกาในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๐๗-๒๔๑๕ เขามีความสนใจในพระพุทธศาสนาและได้ศึกษาภาษาบาลีที่วิทยาลัยวิทโยทยะ ในกรุงโคลัมโบ เมื่อเขาเดินทางกลับไปประเทศอังกฤษแล้วเขาได้แปล**นิทานกถา**เป็นภาษาอังกฤษและจัดพิมพ์เผยแพร่ใน พ.ศ. ๒๔๒๒ และต่อมาเขาได้ร่วมกับ เฮอร์แมน โอลเดนเบิร์ก แปลวินัยปิฎกบางเล่มเป็นภาษาอังกฤษและจัดพิมพ์เผยแพร่ในช่วง พ.ศ. ๒๔๒๔-๒๔๒๘ ผลงานทางวิชาการชิ้นสำคัญของเขาก็คือ **พจนานุกรมบาลี-อังกฤษ** (Pali-English Dictionary) ที่เขาจัดทำขึ้นร่วมกับ ดร.วิลเลียม สตีด (William Stede) ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๙ ศาสตราจารย์ริส เดวิดส์ มีชีวิตอยู่ทันเห็นพจนานุกรมได้รับการจัดพิมพ์ออกมาเป็นเล่มหนังสือได้ ๓ ตอน เมื่อเขาถึงแก่กรรมไปแล้ว ดร.วิลเลียม สตีดได้สานงานต่อจนจบบริบูรณ์ใน พ.ศ. ๒๔๖๘

ผลงานที่สำคัญที่สุดในชีวิตของศาสตราจารย์ริส เดวิดส์ก็คือ การริเริ่มก่อตั้งสมาคมบาลีปกรณ์ (Pali Text Society) ขึ้นที่กรุงลอนดอนใน พ.ศ. ๒๔๒๔ ในชั้นแรกสมาคมมีกรรมการเพียง ๕ คน ศาสตราจารย์ริส เดวิดส์ เป็นนายกสมาคมคนแรก ผู้ช่วยที่เป็นกำลังสำคัญมากคนหนึ่งก็คือนางริส เดวิดส์ ผู้เป็นภรรยาของเขาเอง เขาประกาศว่าสมาคมบาลีปกรณ์มีวัตถุ

ประสงค์เพื่อจัดพิมพ์เผยแพร่ *"วรรณคดีพระพุทธศาสนาดั้งเดิมจำนวนมหาศาลจากต้นฉบับที่ยังไม่มีใครตรวจชำระและใช้ประโยชน์ซึ่งมีอยู่ทั่วประเทศนี้ (อังกฤษ) และตามห้องสมุดประชาชนในยุโรป"*

เพื่อดำเนินการให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ดังว่าไว้ สมาคมบาลีปกรณ์ ได้ตรวจชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกและอรรถกถาภาษาบาลีด้วยอักษรโรมัน และฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษ ซึ่งรวมทั้งปกรณ์วิเสสอื่น ๆ เช่น วิสุทธิมรรค และมิลินทปัญหา สมาคมบาลีปกรณ์มีอายุครบ ๑๐๐ ปีเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๔

พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับอักษรโรมัน

การชำระพระไตรปิฎกภาษาบาลี เพื่อปริวรรตจากฉบับอักษรอื่นๆ เช่นอักษรสิงหล หรืออักษรพม่ามาสู่อักษรโรมันนั้นไม่ได้ทำเป็นโครงการใหญ่เหมือนการทำสังคายนาในประเทศไทย คณะทำงานผู้รับผิดชอบในการปริวรรตภาษาบาลีสู่อักษรโรมันเรียกว่า กองบรรณาธิการ พระไตรปิฎกที่จัดพิมพ์แต่ละเล่มจะมีชื่อบรรณาธิการประจำเล่ม บรรณาธิการบางคนใช้เวลานานมากในการตรวจชำระและปริวรรตพระไตรปิฎกบางเล่ม เช่น การตรวจชำระและปริวรรตทีฆนิกาย ใช้เวลานานถึง ๒๒ ปี

สมาคมบาลีปกรณ์จัดพิมพ์พระไตรปิฎกบาลีฉบับอักษรโรมันเกือบทั้งหมดดังเราจะเห็นได้จากรายละเอียดการจัดพิมพ์ต่อไปนี้

ก. วินัยปิฎก หรือ Vinaya Piṭakaṃ ฉบับพิมพ์ด้วยอักษรโรมันมี ๕ เล่ม บรรณาธิการผู้ตรวจชำระและปริวรรตคือ เฮอร์แมน โอลเดนเบิร์ก (Hermann Oldenberg) พิมพ์ครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๔๒๒-๒๔๒๖ (ค.ศ. ๑๘๗๙-๑๘๘๓) โดยสำนักพิมพ์ Williams and Norgate ต่อมาสมาคมบาลีปกรณ์ได้นำมาพิมพ์ซ้ำใน พ.ศ. ๒๔๗๓ (๑๙๓๐)

ข. พระสุตตันตปิฎก ฉบับอักษรโรมันมีรายการดังนี้

๑. ทีฆนิกาย ฉบับอักษรโรมันมีทั้งหมด ๓ เล่ม มีชื่อเรื่องว่า **The Dīgha Nikāya** ศาสตราจารย์ริส เดวิดส์ และ เอสท์ลิน คาร์เพนเตอร์ (Estlin Carpenter) เป็นบรรณาธิการ สมาคมบาลีปกรณ์จัดพิมพ์ครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๔๓๒-๒๔๕๔ (๑๘๘๙-๑๙๑๑)

๒. มัชฌิมนิกาย ฉบับอักษรโรมันมีทั้งหมด ๓ เล่ม และมีดรรชนีค้นคำอีก ๑ เล่ม มีชื่อเรื่องว่า **The Majjhima Nikāya** เทรนค์เนอร์ (Trenckner) และโรเบิร์ต ชาลเมอรส์ (Robert Chalmers) เป็นบรรณาธิการ สมาคมบาลีปกรณ์จัดพิมพ์ครั้งแรกในช่วง พ.ศ. ๒๔๓๑-๒๔๖๘ (๑๘๘๙-๑๙๒๕)

๓. สังยุตตนิกาย ฉบับอักษรโรมันมีทั้งหมด ๕ เล่ม และดรรชนีค้นคำอีก ๑ เล่ม มีชื่อเรื่องว่า **The Saṃyutta-Nikāya** บรรณาธิการ คือ Leon Feer สมาคมบาลีปกรณ์จัดพิมพ์ในช่วง พ.ศ. ๒๔๒๗-๒๔๔๗ (๑๘๘๔-๑๙๐๔)

๔. อังคุตตรนิกาย ฉบับอักษรโรมันมีทั้งหมด ๕ เล่ม และดรรชนีค้นคำอีก ๑ เล่ม มีชื่อเรื่องว่า **The Aṅguttara-Nikāya** มีริชาร์ด มอริส (Richard Moris) และฮาร์ดี (E. Hardy) เป็นบรรณาธิการ สมาคมบาลีปกรณ์จัดพิมพ์ในช่วง พ.ศ. ๒๔๒๘-๒๔๕๓ (๑๘๘๕-๑๙๑๐)

๕. ขุททกนิกาย ฉบับอักษรโรมัน สมาคมบาลีปกรณ์จัดพิมพ์แต่ละเล่มตามรายการดังต่อไปนี้

(๑) ***ขุททกปาฐะ*** พ.ศ. ๒๔๕๘ (๑๙๑๕)
(๒) ***ธรรมบท*** พ.ศ. ๒๔๕๗ (๑๙๑๔)
(๓) ***อุทาน*** พ.ศ. ๒๔๒๘ (๑๘๘๕)
(๔) ***อิติวุตตกะ*** พ.ศ. ๒๔๓๓ (๑๘๙๐)
(๕) ***สุตตนิบาต*** พ.ศ. ๒๔๔๖ (๑๙๑๓)
(๖) ***วิมานวัตถุ*** พ.ศ. ๒๔๒๙ (๑๘๘๖)
(๗) ***เปตวัตถุ*** พ.ศ. ๒๔๓๒ (๑๘๘๙)
(๘) ***เถรคาถาและเถรีคาถา*** พิมพ์รวมเล่มใน พ.ศ. ๒๔๒๖ (๑๘๘๓)
(๙) ***ชาดก*** พิมพ์รวมเล่มกับอรรถกถามีทั้งหมด ๖ เล่ม และดรรชนีค้นคำอีก ๑ เล่ม ในช่วง พ.ศ. ๒๔๒๐-๒๔๓๙ (๑๘๗๗-๑๘๙๖)
(๑๐) ***มหานิทเทส*** มี ๒ เล่ม พ.ศ. ๒๔๕๙-๒๔๖๐ (๑๙๑๖-๑๙๑๗)
(๑๑) ***จูฬนิทเทส*** พ.ศ. ๒๔๖๑ (๑๙๑๘)
(๑๒) ***ปฏิสัมภิทามัคค์*** มี ๒ เล่ม พ.ศ. ๒๔๔๘, ๒๔๕๐ (๑๙๐๕,๑๙๐๗)
(๑๓) ***พุทธวงศ์*** พ.ศ. ๒๔๒๕ (๑๘๘๒)
(๑๔) ***จริยาปิฎก*** พ.ศ. ๒๔๒๕ (๑๘๘๒)

ค. อภิธรรมปิฎก ฉบับอักษรโรมันทั้ง ๗ คัมภีร์ สมาคมบาลีปกรณ์จัดพิมพ์ขึ้นตามรายการดังนี้

(๑) ***ธัมมสังคณี*** พ.ศ. ๒๔๒๘ (๑๘๘๕)
(๒) ***วิภังค์*** พ.ศ. ๒๔๔๗ (๑๙๐๔)
(๓) ***ธาตุกถา*** พ.ศ. ๒๔๓๕ (๑๘๙๒)

(๔) ***ปุคคลปัญญัติ*** พ.ศ. ๒๔๒๖ (๑๘๘๓)
(๕) ***กถาวัตถุ*** พ.ศ. ๒๔๓๗-๓๘ (๑๘๙๔-๑๘๙๕)
(๖) ***ยมก*** พ.ศ. ๒๔๕๕ (๑๙๑๒)
(๗) ***ปัฏฐาน*** พ.ศ. ๒๔๖๔ (๑๙๒๑)

พระไตรปิฎกฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษ

พระไตรปิฎกฉบับแปลสู่พากย์ภาษาอังกฤษส่วนใหญ่จัดพิมพ์โดยสมาคมบาลีปกรณ์ มีบางส่วนที่สำนักพิมพ์อื่นเป็นผู้จัดพิมพ์ เช่นชุดหนังสือศักดิ์สิทธิ์ของตะวันออก (Sacred BooKs of the East) ลักษณะเฉพาะของพระไตรปิฎกฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษพอสรุปได้ดังนี้

๑. พระไตรปิฎกฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษแต่ละเล่มมีชื่อผู้แปลประจำเล่มกำกับไว้ด้วย เนื่องจากผู้แปลแต่ละคนแบ่งกันแปลคนละเล่มสองเล่ม ศัพท์สำนวนภาษาอังกฤษที่ใช้แปลภาษาบาลีในแต่ละเล่มจึงแตกต่างกันไปบ้าง

๒. การแปลสู่พากย์ภาษาอังกฤษมุ่งถอดความให้ผู้อ่านเข้าใจมากกว่าจะแปลแบบรักษารูปพยัญชนะ ถ้าข้อความใดมีความยุ่งยากซับซ้อน ผู้แปลจะทำเชิงอรรถอธิบายข้อความนั้นโดยค้นคว้าจากอรรถกถาหรือพระไตรปิฎกตอนอื่นๆ แต่ถ้ามีข้อความในพระไตรปิฎกปรากฏซ้ำไปซ้ำมาบ่อยๆ ก็จะมีการตัดข้อความซ้ำนั้นออกไป ซึ่งพระไตรปิฎกบาลีฉบับอักษรโรมันก็ทำอย่างนั้น

๓. ส่วนที่ดีมากของพระไตรปิฎกฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษก็คือ มีบทนำที่ผู้แปลเขียนไว้ บทนำนี้ได้จากการสรุปเนื้อหาของพระไตรปิฎกเล่มนั้นหรือนำข้อคิดความเห็นจากอรรถกถาและแหล่งต่าง ๆ มาประมวลไว้เพื่อเตรียมใจผู้อ่านให้พร้อมที่จะทำความเข้าใจพระไตรปิฎกเล่มนั้นหรือตอนนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การแปลทีฆนิกาย ของสมาคมบาลีปกรณ์มีบทนำไว้ทุกพระสูตรเลยทีเดียว และกถาวัตถุฉบับแปลของสมาคมบาลีปกรณ์จะมีการนำข้อความจากอรรถกถามาประกอบแต่ละตอนว่าผู้ถามผู้ตอบเป็นเถรวาทิน ปุคคลวาทิน มหาสังฆิกะหรือสำนักอื่นใด ซึ่งช่วยผู้อ่านให้ติดตามเรื่องราวในกถาวัตถุได้ง่ายขึ้น

๔. พระไตรปิฎกฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษมีดรรชนีค้นคำท้ายเล่มที่ค่อนข้างละเอียด และมีการระบุข้อและหน้าของฉบับภาษาบาลีอักษรโรมันไว้ในฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษอีกด้วย

พระไตรปิฎกฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษที่สมาคมบาลีปกรณ์และสำนักพิมพ์อื่นจัดพิมพ์มีรายละเอียดดังนี้

ก. วินัยปิฎก ระยะแรกศาสตราจารย์ริส เดวิดส์ และเฮอร์แมน โอลเดนเบิร์กแปลเป็นภาษาอังกฤษได้บางตอนตั้งชื่อเรื่องว่า **Vinaya Texts** จำนวน ๓ เล่ม จัดพิมพ์อยู่ในชุดหนังสือศักดิ์สิทธิ์ของตะวันออก (Sacred Books of the East) ในช่วง พ.ศ. ๒๔๒๔-๒๔๒๘ (๑๘๘๑-๑๘๘๕)

ต่อมานางสาวฮอรเนอร์ (I.B. Horner) ได้แปลใหม่จนจบบริบูรณ์ตั้งชื่อเรื่องว่า **The Book of the Discipline** มีทั้งหมด ๖ เล่มสมาคมบาลีปกรณ์จัดพิมพ์อยู่ในชุดหนังสือศักดิ์สิทธิ์ของชาวพุทธ (Sacred Books of the Buddhists) ในช่วง พ.ศ. ๒๔๘๑-๒๕๐๙ (๑๙๓๘-๑๙๖๖)

ข. พระสุตตันตปิฎก มีหลายสำนวนดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑. **ทีฆนิกาย** แปลสู่พากย์ภาษาอังกฤษโดยศาสตราจารย์ริส เดวิดส์และภรรยา ตั้งชื่อเรื่องว่า **Dialogues of the Buddha** มีทั้งหมด ๓ เล่ม สมาคมบาลีปกรณ์จัดพิมพ์อยู่ในชุดหนังสือศักดิ์สิทธิ์ของชาวพุทธในช่วง พ.ศ. ๒๔๔๒-๒๔๖๔ (๑๘๙๙-๑๙๒๑)

๒. **มัชฌิมนิกาย** ฉบับแปลสำนวนแรกเป็นของโรเบิร์ต ชาลเมอร์ส ตั้งชื่อเรื่องว่า **Further Dialogues of the Buddha** จำนวน ๒ เล่ม สมาคมบาลีปกรณ์จัดพิมพ์ครั้งแรกในช่วง พ.ศ. ๒๔๖๙-๒๔๗๐ (๑๙๒๖-๑๙๒๗)

อีกสำนวนหนึ่งเป็นของนางสาวฮอรเนอร์ มีชื่อเรื่องว่า **The Collection of the Middle Length Sayings** สมาคมบาลีปกรณ์จัดพิมพ์ครั้งแรกในพ.ศ. ๒๔๙๗-๒๕๐๑(๑๙๕๔-๑๙๕๙)

๓. **สังยุตตนิกาย** ผู้แปลเป็นภาษาอังกฤษคือ นางริส เดวิดส์ และวูดเวิร์ด (F.L. Woodword) มีชื่อเรื่องว่า **The Book of Kindred Sayings** มีทั้งหมด ๕ เล่มสมาคมบาลีปกรณ์จัดพิมพ์ครั้งแรกในช่วง พ.ศ. ๒๔๖๐-๒๔๗๓ (๑๙๑๗-๑๙๓๐)

๔. **อังคุตตรนิกาย** ผู้แปลเป็นภาษาอังกฤษคือ วูดเวิร์ด และแฮร์ (E.M. Hare) มีชื่อเรื่องว่า **The Book of the Gradual Sayings** มีทั้งหมด ๕ เล่ม สมาคมบาลีปกรณ์จัดพิมพ์ในช่วง พ.ศ. ๒๔๗๕-๒๔๗๙(๑๙๓๒-๑๙๓๖)

๕. **ขุททกนิกาย** ฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษที่สมาคมบาลีปกรณ์จัดพิมพ์มีชื่อเรื่องรวมว่า **Minor Anthologies of the Pali Canon** ขณะนี้ยังจัดพิมพ์ไม่ครบทุกเล่ม ขุททกนิกายที่มีผู้แปลเป็นภาษาอังกฤษแล้วมีดังนี้

(๑) ขุททกปาฐะ ผู้แปลเป็นภาษาอังกฤษ คือ ญาณโมลี ภิกขุ มีชื่อเรื่องว่า **The Minor Readings** พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓ (๑๙๖๐) โดยสมาคมบาลีปกรณ์

(๒) ธรรมบท แปลสู่พากย์ภาษาอังกฤษหลายฉบับ เช่น

- ฉบับของแมกซ์ มุลเลอร์ พิมพ์อยู่ในชุดหนังสือศักดิ์สิทธิ์ของตะวันออก

- ฉบับของวูดเวิร์ด สมาคมบาลีปกรณ์จัดพิมพ์
- ฉบับของราธกฤษณัน สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยออกฟอร์ดจัดพิมพ์
- ฉบับของของท่านนารทเถระ บริษัทจอห์น เมอเร่ย์ จัดพิมพ์
- ฉบับของท่านพุทธทัตตเถระ บริษัทโคลัมโบจัดพิมพ์
- ฉบับของเออร์วิ่ง แบบบิท บริษัทนิวไดเร็คชั่นเปเปอร์บุ๊ค จัดพิมพ์
- ฉบับท่านพุทธรักขิต สมาคมมหาโพธิจัดพิมพ์
- ฉบับของของท่านขันติปาโล ภิกขุ พุทธสมาคมแห่งประเทศไทยจัดพิมพ์

(๓) อุทาน มีชื่อเรื่องเป็นภาษาอังกฤษว่า Verses of Uplift และ**อิติวุตตกะ** มีชื่อเรื่องว่า As It Was Said แปลโดย วูดเวิร์ด สมาคมบาลีปกรณ์จัดพิมพ์รวมเล่มใน พ.ศ. ๒๔๗๘(๑๙๓๕)

(๔) สุตตนิบาต ผู้แปลสู่พากย์ภาษาอังกฤษคือ แฮร์(E.M. Hare) มีชื่อเรื่องว่า Woven Cadences of Early Buddhists สมาคมบาลีปกรณ์จัดพิมพ์ใน พ.ศ. ๒๔๘๘ (๑๙๔๕)

(๕) วิมานวัตถุ มีชื่อเรื่องว่า Stories of the Mansions และเปตวัตถุ มีชื่อเรื่องว่า Stories of the Departed ผู้แปลคือ จีน เคนเนดี (Jean Kennedy) และเฮนรี เกห์แมน (Henry Gehman) สมาคมบาลีปกรณ์จัดพิมพ์ร่วมเล่มใน พ.ศ. ๒๔๘๕ (๑๙๔๒)

(๖) เถรคาถา และ **เถรีคาถา** ฉบับแปลมี ๒ สำนวน คือ ฉบับของนางริส เดวิดส์ มีชื่อเรื่องว่า **Psalms of the Brethren** และ **Psalms of the Sisters** สมาคมบาลีปกรณ์จัดพิมพ์ใน พ.ศ. ๒๔๕๒, ๒๔๕๖ (๑๙๐๙, ๑๙๑๓) อีกฉบับหนึ่งเป็นของนอร์แมน (K.R. Norman) มีชื่อเรื่องว่า The Elder's Verses มี ๒ เล่ม สมาคมบาลีปกรณ์จัดพิมพ์ใน พ.ศ. ๒๕๑๒, ๒๕๑๔ (๑๙๖๙, ๑๙๗๑)

(๗) ชาดก และ **อรรถกถาชาดก** ฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษมีชื่อเรื่องว่า **The Jataka or Stories of the Buddh's Former Births** มีทั้งหมด ๖ เล่ม และดรรชนีอีก ๑ เล่ม นักปราชญ์หลายคนร่วมกันแปลโดยมี โคเวลล์ (E.B.Cowell) เป็นบรรณาธิการ สมาคมบาลีปกรณ์จัดพิมพ์ในช่วง พ.ศ. ๒๔๓๘-๒๔๕๖ (๑๙๘๕-๑๙๑๓)

(๘) ปฏิสัมภิทามัคค์ ผู้แปลคือ ญาณโมลี ภิกขุ มีชื่อเรื่องว่า **The Path of Discrimination** สมาคมบาลีปกรณ์จัดพิมพ์ใน พ.ศ. ๒๕๒๕ (๑๙๘๒)

(๙) พุทธวงศ์ มีชื่อเรื่องว่า Chrocicles of Buddhas และ **จริยาปิฎก** มีชื่อเรื่องว่า Basket of Conduct ผู้แปลคือนางสาวฮอรเนอร์ (I.B. Horner) สมาคมบาลีปกรณ์จัดพิมพ์รวมเล่มใน พ.ศ. ๒๕๑๘ (๑๙๗๕)

ค. อภิธรรมปิฎก ฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษที่สมาคมบาลีปกรณ์จัดพิมพ์มีดังต่อไปนี้

(๑) ธัมมสังคณี ผู้แปลคือนางริส เดวิดส์ มีชื่อเรื่องว่า **A Buddhist Manual of Psychological Ethics** พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓ (๑๙๐๐)

(๒) วิภังค์ ผู้แปลคือท่าน ถิตติละ (เสฏฐิละ) มีชื่อเรื่องว่า **The Book of Analysis** พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๒ (๑๙๖๙)

(๓) ธาตุกถา ผู้แปลคือท่านนารทะ มีชื่อเรื่องว่า Discourse on Elements พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ (๑๙๖๒)

(๔) ปุคคลปัญญัติ ผู้แปลคือพิมล ลอว์ (B.C. Law) มีชื่อเรื่องว่า Designation of Human Types พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๗ (๑๙๒๔)

(๕) กถาวัตถุ ผู้แปลคือนางริส เดวิดส์ และ ชเว อ่อง (S.Z. Aung) มีชื่อเรื่องว่า Points of controversy พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ (๑๙๑๕)

(๖) ปัฏฐาน ผู้แปลคือท่านนารทะ มีชื่อเรื่องว่า Conditional Relations มี ๒ เล่ม พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๒, ๒๕๒๔ (๑๙๖๙, ๑๙๘๑)

อรรถกถาและปกรณ์วิเสส

นอกเหนือจากการตรวจชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกทั้งฉบับอักษรโรมันและฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษดังกล่าวมาแล้ว สมาคมบาลีปกรณ์ยังได้ตรวจชำระและจัดพิมพ์อรรถกถาและปกรณ์วิเสสทั้งฉบับภาษาบาลีอักษรโรมันและฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษ ตัวอย่างปกรณ์วิเสสฉบับแปลที่จัดพิมพ์แล้วมีดังนี้

๑. **อภิธัมมัตถสังคหะ** ผู้แปลคือ นางริส เดวิดส์ และชเว อ่อง มีชื่อเรื่องว่า Compendium of Philosophy สมาคมบาลีปกรณ์จัดพิมพ์ ใน พ.ศ. ๒๔๕๓ (๑๙๑๐)

๒. **มิลินทปัญหา** ผู้แปลคือศาสตราจารย์ริส เดวิดส์ มีชื่อเรื่องว่า **The Questions of King Milinda** มี ๒ เล่ม จัดพิมพ์ในชุดหนังสือศักดิ์สิทธิ์ของตะวันออก พ.ศ. ๒๔๓๓, ๒๔๓๗ (๑๘๙๐, ๑๘๙๔)

อีกฉบับหนึ่งเป็นสำนวนแปลของนางสาวฮอรเนอร์ มีชื่อ **Milinda's Questions** มี ๒ เล่ม สมาคมบาลีปกรณ์จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๗-๒๕๐๘ (๑๙๖๓-๑๙๖๔)

๓. **วิสุทธิมรรค** ผู้แปลคือ เป หม่อง ทิน (Pe Maung Tin) มีชื่อเรื่องว่า **The Path of Purity** มี ๓ เล่ม สมาคมบาลีปกรณ์จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๕-๒๔๗๔ (๑๙๒๒-๑๙๓๑)

อีกฉบับหนึ่ง เป็นสำนวนแปลของญาณโมลี ภิกขุ มีชื่อเรื่องว่า **The Path of Purification** พิมพ์ที่กรุงโคลัมโบ พ.ศ. ๒๔๙๙ (๑๙๕๖)

๔. **ชินกาลมาลีปกรณ์** มีชื่อเรื่องว่า **The Sheaf of Garlands of the Epoch of the Conqueror** **ท่านรัตนปัญญาเถระ** แห่งเชียงใหม่ได้รจนาไว้เป็นภาษาบาลีผู้แปลเป็นภาษาอังกฤษ คือ ชยวิกรม (N.A. Jayawickrama) สมาคมบาลีปกรณ์จัดพิมพ์ฉบับแปลเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๑ (๑๙๖๘) **ศาสตราจารย์แสง มนวิทูร** ได้เขียนข้อสังเกตเป็นบทนำให้กับฉบับแปลนี้ด้วย

ข้อสังเกต

การตรวจชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกอรรถกถาและปกรณ์วิเสสเป็นกิจการใหญ่ที่ต้องใช้ทุนมหาศาล สมาคมบาลีปกรณ์ได้ทุ่มเททำงานนี้ด้วยความเสียสละเป็นที่น่าอนุโมทนา ยิ่งทั้งที่การจัดพิมพ์เผยแพร่วรรณคดีสำคัญทางพระพุทธศาสนาในประเทศที่คนส่วนใหญ่ไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนานั้นจะหวังให้เป็นธุรกิจที่ทำกำไรคงไม่ได้ แต่กิจการของสมาคมบาลีปกรณ์ก็ดำเนินต่อเนื่องกันมานานนับศตวรรษ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะได้รับความอุปถัมภ์ในการจัดพิมพ์จากภาครัฐและภาคเอกชนในประเทศต่าง ๆ

ในเรื่องการอุปถัมภ์การจัดพิมพ์นี้ **พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕** ทรงบริจาคพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์อุปภัมภ์การจัดพิมพ์วินัยปิฎกฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษในชุดหนังสือศักดิ์สิทธิ์ของชาวพุทธ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๒ (๑๘๙๙) บรรณาธิการประจำเล่มคือ แมกซ์ มุลเลอร์ (Max Muller) ได้ประกาศอนุโมทนาไว้ในหน้าปกรองของหนังสือว่า *"Published in 1899 under the patronage of His Majesty the King Chulalankarana, king of siam พิมพ์ใน ค.ศ. ๑๘๙๙ ในพระบรมราชูปถัมภ์ของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระมหากษัตริย์แห่งประเทศสยาม"*

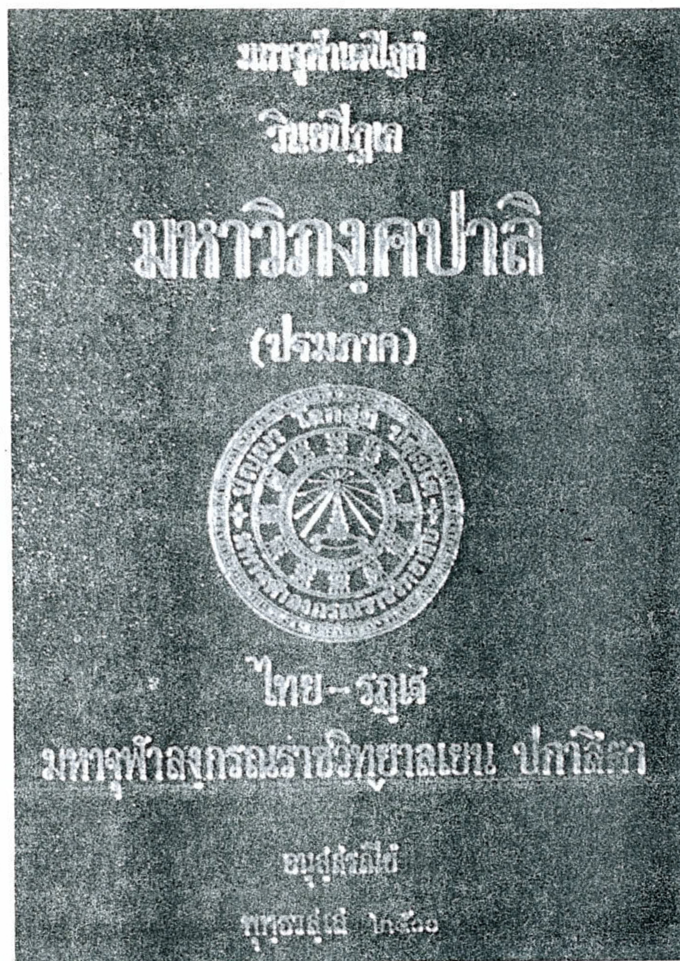
นอกจากนี้ **องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO)** ยังได้อุปถัมภ์การจัดพิมพ์พระไตรปิฎกอรรถกถาและปกรณ์วิเสสฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษ ทั้งนี้เพราะสมัชชาใหญ่องค์การสหประชาชาติได้มีมติตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๑ (๑๙๔๘) ให้ส่งเสริมการแปลผลงานประพันธ์ที่เป็นสื่อแสดงความเข้าใจอันดีด้านวัฒนธรรมระหว่างประเทศสมาชิก องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติผู้ปฏิบัติตามมตินี้ได้ให้

ความอุปถัมภ์การจัดพิมพ์งานแปลวรรณคดีบาลีของสมาคมบาลีปกรณ์ หนังสือเล่มที่ได้รับความอุปถัมภ์การจัดพิมพ์จะมีคำประกาศว่า **"คัมภีร์แห่งพระพุทธศาสนาเล่มนี้ได้รับการยอมรับให้อยู่ในชุดงานแปลวรรณคดีจากประเทศพม่า กัมพูชา ลังกา ลาวและไทย ซึ่งองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติให้ความอุปถัมภ์ร่วมกับคณะกรรมาธิการขององค์การที่ประจำอยู่ในประเทศเหล่านี้"**

การตรวจชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกอรรถกถาฎีกาและปกรณ์วิเสสต่าง ๆ เป็นงานใหญ่เกินกำลังที่เอกชนคนใดคนหนึ่งจะจัดทำได้ ดังนั้น การที่ภาครัฐและภาคเอกชนออกมาให้ความอุปถัมภ์ในการจัดพิมพ์คัมภีร์สำคัญของพระพุทธศาสนาจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการเผยแผ่พระศาสนาผ่านทางผลงานวรรณกรรมและนับเป็นกุศลกรรมที่ควรแก่การอนุโมทนาอย่างยิ่ง.

พระไตรปิฎกและอรรถกถา
ฉบับมหาจุฬาฯ

❑ พระไตรปิฎกและอรรถกถาฉบับมหาจุฬาฯ ❑ วัตถุประสงค์ ❑ หลักเกณฑ์การตรวจชำระ ❑ ปัญหาและอุปสรรค ❑ อรรถกถาฉบับมหาจุฬาฯ ❑ เข้าถวายพระไตรปิฎกและอรรถกถาฉบับมหาจุฬาฯ ❑ สมโภชพระไตรปิฎกและอรรถกถาฉบับมหาจุฬาฯ

พระไตรปิฎกและอรรถกถาฉบับมหาจุฬาฯ

แสวง อุดมศรี

บทนำ

พระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์หลักที่มีความสำคัญที่สุดต่อพระพุทธศาสนา เพราะได้ประมวลพระพุทธพจน์อันเป็นสัจธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้อย่างครบถ้วนและสมบูรณ์ที่สุดยิ่งกว่าคัมภีร์อื่นใด นอกจากนี้พระไตรปิฎกยังเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชิ้นสำคัญที่สุดอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งสามารถใช้เป็นเครื่องยืนยันถึงวัสายุกาลของพระพุทธศาสนาว่า ได้อุบัติขึ้นและดำรงอยู่สืบต่อกันมาเป็นเวลายาวนานเพียงใด ดังนั้น พระไตรปิฎกจึงนับเป็นมรดกอันล้ำค่าที่พุทธศาสนิกชนทุกหมู่เหล่าทั้งที่เป็นบรรพชิต และคฤหัสถ์ควรจะได้ช่วยกันเชิดชูทะนุบำรุง และหมั่นศึกษาพระปริยัติสัทธรรมให้เข้าใจอย่างถ่องแท้แล้วเพิ่มพูนพระปฏิบัติสัทธรรมให้เกิดมีขึ้นในจิตใจของตน ๆ เพื่อจะได้เป็นปัจจัยให้ได้ดื่มรสแห่งพระปฏิเวธสัทธรรมชั้นสูงยิ่ง ๆ ขึ้นไป

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ มหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งคณะสงฆ์ไทย เป็นสถาบันการศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูงสำหรับพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกายที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาขึ้นไว้ที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ โดยชั้นเดิมพระราชทานนามว่า **มหาธาตุวิทยาลัย** และได้เปิดการศึกษาตั้งแต่วันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๒ เป็นต้นมา ครั้นถึงวันที่ ๑๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๙ ได้โปรดพระราชทานเปลี่ยนนาม **มหาธาตุวิยาลัย** เป็น **มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย** เพื่อให้เป็นที่เฉลิมพระเกียรติยศสืบไป[๑]

ต่อมาวันที่ ๙ มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๐ พระมหาเถรานุเถระฝ่ายมหานิกายทั่วราชอาณาจักรจำนวนทั้งหมด ๕๗ รูป ได้ประชุมร่วมกัน ณ ตำหนักสมเด็จ วัดมหาธาตุ โดยมี**พระพิมลธรรม** (ช้อย ฐานทตฺตเถร) อธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุองค์ที่ ๑๕ เจ้าคณะตรวจการภาค ๑ และสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การสาธารณูปการ เป็นประธาน เพื่อปรึกษาหารือในอันที่จะเปิด

---

[๑] ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓ แผ่นที่ ๒๕ วันที่ ๒๐ กันยายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๕. น. ๒๖๓-๒๖๘

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยสนองพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ผลการประชุมปรึกษาหารือปรากฏว่า ทุกท่านต่างมีความเห็นร่วมกันเป็นสมานฉันท์ให้เปิดสถาบันการศึกษาแห่งนี้ให้เป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งคณะสงฆ์ไทยต่อไป และได้เปิดการศึกษาเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๙๐ เป็นต้นมา ตราบเท่าปัจจุบัน ซึ่งการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งนี้สามารถเอื้ออำนวยคุณประโยชน์อันยิ่งใหญ่ให้เกิดขึ้นแก่พระพุทธศาสนาและประเทศชาติจนสุดที่จะคณานับได้ ดังเป็นที่ประจักษ์กันเป็นอย่างดีอยู่แล้ว

พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาฯ

มหาจุฬาเตปิฏก หรือที่เรียกชื่อเป็นภาษาไทยว่า **พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬา–ลงกรณราชวิทยาลัย** เกิดขึ้นจากความดำริและความปรารถนาอันแรงกล้าของ**ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์** (อาสภมหาเถร) ในอันที่จะสนองพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ที่ทรงสถาปนามหาจุฬาลงกรณราช–วิทยาลัยเพื่อให้เป็นสถาบันการศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูงสำหรับพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย กล่าวคือในขณะนั้น (พ.ศ.๒๔๙๖) ท่านเจ้าประคุณสมเด็จ ฯ ยังดำรงสมณศักดิ์ที่ **พระพิมลธรรม** และดำรงตำแหน่งเป็นอธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุ สภานายกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ และสังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง ได้รับมอบหมายจากคณะสังฆมนตรีให้เป็นหัวหน้าคณะสงฆ์ไทยเดินทางไปประเทศสหภาพพม่า เพื่อร่วมกับพระมหาเถระจากประเทศต่าง ๆ ที่นับถือพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทพิจารณาโครงร่างงานฉัฏฐสังคายนา โดยรัฐบาลและคณะสงฆ์ของประเทศสหภาพพม่าได้เตรียมงานส่วนนี้ไว้ล่วงหน้า ก่อนจะถึงกำหนดการประกอบพิธีฉัฏฐสังคายนา ซึ่งจะจัดขึ้นระหว่าง พ.ศ. ๒๔๙๗ – ๒๕๐๐

การพิจารณาโครงร่างฯ ดังกล่าว ท่านเจ้าประคุณสมเด็จฯ และพระมหาเถระจากประเทศต่าง ๆ มีความเห็นร่วมกันว่า ขอให้รัฐบาลของประเทศสหภาพพม่าแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นมาคณะหนึ่งเรียกชื่อว่า **คณะกรรมการฉัฏฐสังคายนาโอวาทาจริยสังฆนายก** โดยขอความร่วมมือไปยังรัฐบาลและคณะสงฆ์จากประเทศอินเดีย ปากีสถาน ศรีลังกา ไทย ลาวและเขมร เพื่อให้ส่งผู้แทนไปร่วมเป็นกรรมการพิจารณาเตรียมการ ซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ ขั้น[๒] คือ :–

---

[๒] กรมการศาสนา : **ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์** ๒๐๐ ปี ภาค ๒, โรงพิมพ์การศาสนา, พ.ศ. ๒๕๒๕, น. ๒๘๔-๒๘๗

๑. **ขั้นเตรียมงาน** คือการรวบรวมพระคัมภีร์จากประเทศของตน ๆ พร้อมทั้งดำเนินการตรวจชำระพระคัมภีร์นั้น ๆ ให้ถูกต้องสมบูรณ์ที่สุด

๒. **ขั้นปฏิบัติการ** คือการเปรียบเทียบพระคัมภีร์ฉบับต่าง ๆ เช่น ฉบับของไทย ฉบับของพม่า ฉบับจารึกหินอ่อนที่มัณฑะเล ฉบับของสิงหล และฉบับของอังกฤษ คือฉบับ Pali Text Society

๓. **ขั้นรับรอง** คือการประกอบพิธีรับรองงานที่ได้จัดทำไว้เสร็จเรียบร้อยแล้ว

ภายหลังจากเสร็จศาสนกิจส่วนนี้และเดินทางกลับมาถึงประเทศไทยแล้ว ท่านเจ้าประคุณสมเด็จฯ ได้รายงานผลให้คณะสังฆมนตรีทราบ พร้อมทั้งเสนอขออนุมัติจากคณะสังฆมนตรีเพื่อให้ส่ง**พระธรรมธีรราชมหามุนี** (ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระธีรญาณมุนี : ปุณฺณกมหาเถร) วัดจักรวรรดิราชาวาส เดินทางไปร่วมเป็นกรรมการฉัฏฐสังคายนาโอวาทาจริยสังฆนายก ตามที่รัฐบาลของประเทศสหภาพพม่ามีหนังสือขอมา คณะสังฆมนตรีได้พิจารณาเรื่องนี้อย่างรอบคอบ และมีมติให้ส่งพระสงฆ์ไทยจำนวน ๕ รูป เข้าร่วมเป็นกรรมการดังกล่าว โดยมอบหมายให้พระธรรมธีรราชมหามุนี เป็นหัวหน้าคณะ ซึ่งพระธรรมธีรราชมหามุนีพร้อมด้วยพระอนุจรอีก ๑ รูป ได้ออกเดินทางจากประเทศไทยไปประเทศสหภาพพม่า เมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๙๖ ส่วนพระสงฆ์ไทยอีก ๔ รูปนั้น คณะสังฆมนตรีจะพิจารณาคัดเลือกส่งตามไปในภายหลัง

จากนั้นเป็นต้นมา คณะสงฆ์ไทยหลายคณะก็ได้เดินทางไปร่วมงานฉัฏฐสังคายนาที่ประเทศสหภาพพม่าอยู่เสมอ ๆ โดยเฉพาะท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์นั้น นอกจากจะเดินทางไปร่วมงานดังกล่าวมากที่สุดถึง ๑๖ ครั้งแล้ว ท่านยังเป็นกำลังสำคัญที่สุดรูปหนึ่งในการประสานงานให้การประกอบพิธีฉัฏฐสังคายนาครั้งนั้นสำเร็จลุล่วงลงด้วยดีตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ทุกประการ จนท่านกลายเป็นพระมหาเถระชาวไทยรูปแรกที่รัฐบาลและคณะสงฆ์ตลอดจนพุทธศาสนิกชนชาวพม่าพากันถวายความเคารพนับถือด้วยความสนิทใจ และพลอยทำให้รัฐบาลและคณะสงฆ์ของทั้งสองประเทศ ซึ่งมีความคลางแคลงใจกันมาตลอดประวัติศาสตร์อันยาวนาน ได้หันกลับมามีความสัมพันธ์อันดีต่อกันสืบต่อมาตราบเท่าปัจจุบันอีกด้วย

การมีโอกาสเดินทางไปร่วมงานฉัฏฐสังคายนาที่ประเทศสหภาพพม่าตั้งแต่เบื้องต้นติดต่อกันมานั้น ทำให้ท่านเจ้าประคุณสมเด็จฯ เริ่มประจักษ์แก่ใจมากขึ้นว่า พระราชประสงค์ที่สำคัญที่สุดของสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ที่ทรงสถาปนามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ขึ้นมาก็เพื่อให้เป็นสถานที่ศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูง แต่พระไตรปิฎกของไทยเรายังขาดความสมบูรณ์และมีความคลาดเคลื่อนอยู่หลายแห่ง น่าจะได้มีการตรวจชำระและจัดพิมพ์ขึ้นใหม่ให้เป็นฉบับของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อให้มีความสมบูรณ์และอำนวยความสะดวกแก่การศึกษาค้นคว้าของพระนิสิตและนักเรียนของมหาจุฬา ฯ ต่อไป แม้เรื่องนี้จะเป็นเรื่องใหญ่ที่ต้องใช้ศาสนบัณฑิตผู้มีความรู้และเงินทุนเป็นจำนวนมาก แต่ก็ไม่ควรปล่อยวางหรือเพิกเฉยโดยไม่คิดทำอะไรเลย ถ้าจะค่อยทำค่อยไปก็น่าจะทำให้การตรวจชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับนี้สำเร็จลงได้เหมือนกัน

ในช่วงปลายปี พ.ศ. ๒๔๙๙ คณะพระเปรียญที่อยู่จำพรรษา ณ วัดต่าง ๆ ทั้งในพระนครและธนบุรีได้รวมตัวกันก่อตั้ง **สภาเปรียญแห่งประเทศไทย** ขึ้นมา เพื่อร่วมกันดำเนินกิจกรรมอันจะเป็นประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาและประเทศชาติในวงกว้างออกไป โดย**พระมหาพรหมา ปญฺญาทีโป** ป.ธ. ๙ (ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญที่ พระปิฎกโกศล เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๐๐ ปัจจุบันลาสิกขาแล้ว คือนายพิทูร มลิวัลย์) วัดมหาธาตุ ได้รับความไว้วางใจให้ดำรงตำแหน่งประธานสภาเปรียญแห่งประเทศไทยเป็นการชั่วคราว เพื่อบริหารงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ๔ ประการ[๓] คือ :-

๑. เพื่อเป็นศูนย์สัมพันธ์และส่งเสริมสามัคคีธรรมของเปรียญทั่วประเทศ
๒. เพื่อเป็นศูนย์กลางส่งเสริมการศึกษาและเกียรติฐานะของเปรียญ
๓. เพื่อเป็นศูนย์กลางส่งเสริมสังคหธรรม
๔. เพื่อเป็นศูนย์กลางเผยแผ่ศาสนธรรมทั้งในและนอกประเทศ

ภายหลังจากที่ได้มีการประกาศใช้ระเบียบข้อบังคับสภาเปรียญแห่งประเทศไทยอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ ๒ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๐ แล้ว พระเถระผู้ใหญ่หลายรูปต่างมีความปริวิตกเป็นอย่างมากด้วยเกรงว่า สภาเปรียญแห่งประเทศไทยจะเป็นชนวนก่อปัญหาให้การปกครองคณะสงฆ์เกิดความยุ่งยากมากขึ้น จึงได้ขอร้องเป็นการส่วนตัวให้ท่านเจ้าประคุณสมเด็จ ฯ ซึ่งเป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การปกครองอยู่ในขณะนั้น ได้ช่วยติดตามและควบคุมการดำเนินกิจกรรมของสภาเปรียญแห่งประเทศไทยอย่างใกล้ชิดด้วย

ต่อมาท่านเจ้าประคุณสมเด็จ ฯ ได้เรียกพระมหาพรหมา ปญฺญาทีโป มาพบ และสอบถามว่าพวกเธอมีความคิดอย่างไรจึงพากันตั้งสภาฯ นี้ขึ้นมา จะพากันทำอะไร จะเอาสำนักงาน

---

[๓] ระเบียบข้อบังคับ สภาเปรียญแห่งประเทศไทย, โรงพิมพ์การพิมพ์พาณิชย์, พ.ศ. ๒๕๐๑, น. ข-ค

ไปตั้งอยู่ที่ไหน พระผู้ใหญ่ไม่สบายใจต่อการกระทำของพวกเธอมาก และคงไม่มีใครอนุญาตให้สำนักงานของพวกเธอไปตั้งอยู่ในวัดของเขาหรอก แต่ภายหลังจากที่พระมหาพรหมา ปญฺญาทีโป ได้กราบเรียนถึงแนวความคิด วัตถุประสงค์และข้อเท็จจริงทุกอย่างให้ทราบโดยละเอียดแล้ว ท่านเจ้าประคุณสมเด็จ ฯ จึงกล่าวว่า เอาอย่างนี้ ให้เธอไปรวบรวมเพื่อน ๆ ที่เป็นเปรียญสูง ๆ มา จะยังเป็นพระอยู่หรือลาสิกขาไปแล้วก็ได้ หลวงพ่อจะมอบหมายให้พวกเธอช่วยกันตรวจชำระพระไตรปิฎกและอรรถกถาให้เป็นฉบับของมหาจุฬา ฯ ขอให้ช่วยกันตรวจชำระให้มีความสมบูรณ์และสะดวกต่อการศึกษาค้นคว้าเช่นเดียวกับพระไตรปิฎกฉบับฉัฏฐสังคายนาให้ได้ ส่วนเงินค่าใช้จ่ายในการตรวจชำระและจัดพิมพ์นั้นหลวงพ่อจะรับผิดชอบเอง หลวงพ่อเชื่อมั่นว่างานที่มอบหมายให้พวกเธอทำนี้จะเป็นประโยชน์อันยิ่งใหญ่ต่อพระพุทธศาสนาและประเทศชาติต่อไปในอนาคต และคงไม่มีพระผู้ใหญ่รูปใดตั้งข้อรังเกียจอย่างแน่นอน เมื่อผู้มีศรัทธาทราบเรื่องนี้แล้วก็มีแต่จะพากันนำเงินมาถวาย ข้อสำคัญขอให้พวกเธอเสียสละเวลามาช่วยกันทำงานชิ้นนี้ให้สำเร็จก็แล้วกัน

พระมหาพรหมา ปญฺญาทีโป ได้ติดต่อรวบรวมเพื่อน ๆ และผู้ที่เคารพนับถือทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์หลายท่าน เช่น พระครูสุวิมลธรรมาภรณ์ วัดมหาธาตุ (ปัจจุบันคือพระสุวิมลธรรมาจารย์ : ผ่อง สุวิมุตฺโต ป.ธ. ๖) พระมหาเกี่ยว อุปเสโณ ป.ธ. ๙ วัดสระเกศ (ปัจจุบันคือท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ อุปเสนมหาเถร) พระมหาพลอย ญาณสํวโร ป.ธ. ๙ วัดเทพธิดาราม (ปัจจุบันคือพระธรรมเจดีย์ ญาณสํวรเถร) นายทอง หงส์ลดารมภ์ ป.ธ. ๖ นายเกษม บุญศรี ป.ธ. ๗ นายทินกร ทองเศวต ป.ธ. ๙ และนายสิริ เพ็ชรไชย ป.ธ. ๙ เป็นต้น จากนั้นจึงได้นำรายชื่อกราบเรียนเสนอแด่ท่านเจ้าประคุณสมเด็จ ฯ เพื่อพิจารณา ซึ่งท่านก็ให้ความเห็นชอบและอนุมัติให้ดำเนินการได้ โดยให้ใช้หอปริยัติ คณะ ๑ วัดมหาธาตุ เป็นสถานที่ตรวจชำระต่อไป

วัตถุประสงค์

ท่านเจ้าประคุณสมเด็จ ฯ และผู้มีรายชื่อดังกล่าว ได้ประชุมปรึกษาหารือกันเป็นเบื้องต้นและต่างมีความเห็นร่วมกันว่า พระไตรปิฎกที่จะตรวจชำระและจัดพิมพ์ขึ้นใหม่นี้ให้ชื่อว่า **มหาจุฬาเตปิฏก** หรือเรียกชื่อเป็นภาษาไทยว่า **พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราช-วิทยาลัย** โดยกำหนดวัตถุประสงค์ในการตรวจชำระและจัดพิมพ์ไว้ ๓ ประการ[๕] คือ :-

---

[๕] นิทานพจน์พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, น. ค-ฆ

๑. เพื่อสนองพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ผู้ทรงสถาปนามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเพื่อให้เป็นสถานที่ศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูงสำหรับพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย

๒. เพื่อให้มีพระไตรปิฎกฉบับที่สมบูรณ์และมีปริมาณเพียงพอต่อการศึกษาและค้นคว้าของพระนิสิตและนักเรียนของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓. เพื่อให้เป็นอนุสรณ์มหามงคลสมัย ๒๕ พุทธศตวรรษ

หลักเกณฑ์การตรวจชำระ

การตรวจชำระพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาเตปิฏก หรือที่เรียกชื่อเป็นภาษาไทยว่า พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการตรวจชำระไว้ว่าให้ทำการตรวจสอบเทียบเคียงอย่างละเอียดถี่ถ้วนกับพระไตรปิฎกฉบับต่าง ๆ ทั้งภายในประเทศและภายนอกประเทศ เช่น พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ พระไตรปิฎกฉบับฉัฏฐสังคายนา พระไตรปิฎกฉบับอักษรสิงหล และพระไตรปิฎกฉบับอักษรโรมันของ Pali Text Society เป็นต้น เพื่อให้พระไตรปิฎกฉบับที่ตรวจชำระขึ้นใหม่นี้มีความสมบูรณ์และถูกต้องที่สุดทั้งอรรถและพยัญชนะ พร้อมทั้งพิจารณาตั้งย่อหน้าให้มากขึ้น และตั้งชื่อวรรค ชื่อสูตรไว้ให้ปรากฏชัดเจน เพื่อความสะดวกในการศึกษาค้นคว้าของพระนิสิตนักเรียนของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและผู้อื่นที่สนใจจะศึกษาค้นคว้าได้ง่ายขึ้น ส่วนกรณีที่มีความแตกต่างกันทั้งในด้านเนื้อความและการใช้ศัพท์ของพระไตรปิฎกแต่ละฉบับ เมื่อตรวจสอบแน่นอนแล้วก็ให้ทำเชิงอรรถบอกที่มาของพระไตรปิฎกฉบับนั้น ๆ กำกับไว้ให้ชัดเจน โดยกำหนดให้ใช้อักษรย่อในการทำเชิงอรรถของพระไตรปิฎกแต่ละฉบับไว้ดังต่อไปนี้ :-

ก.	=	เกสุจิ สฺยามโปตฺถเกสุ	ทิสฺสมานปาโฐ
กมฺ.	=	กมฺโพชโปตฺถเก	ทิสฺสมานปาโฐ
ฉ.	=	ฉฏฺฐสงฺคีติปิฏเก	ทิสฺสมานปาโฐ
ม.	=	มรมฺมโปตฺถเก	ทิสฺสมานปาโฐ
สี.	=	สีหฬโปตฺถเก	ทิสฺสมานปาโฐ
อิ.	=	อิงฺคลิสโปตฺถเก	ทิสฺสมานปาโฐ

นอกจากนี้ก็ได้พิจารณาถึงการใช้เครื่องหมายบังคับอักษรตัวสะกดและตัวสังโยคควบกล้ำ ซึ่งในการปริวรรตพระไตรปิฎกฉบับอักษรขอมมาเป็นฉบับอักษรไทยปัจจุบันที่จัดพิมพ์ขึ้นเป็นครั้งแรกในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ นั้น ได้กำหนดให้

ใช้เครื่องหมาย " ํ " (ไม้วัญฌการหรือไม้ทัณฑฆาต) บังคับอักษรตัวสะกด เช่น กิจ์จํ, ตัป์ปติ, ปุจ์ฉิส์สามิ ฯลฯ และกำหนดให้ใช้เครื่องหมาย "ε" (ไม้ยมักการ) บังคับอักษรตัวสังโยคควบกล้ำ เช่น กัต์วา, ปัณ์หํ, พ์ราห์มโณ ฯลฯ แต่ในการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกครั้งต่อ ๆ มา ได้กำหนดให้ใช้เครื่องหมาย ". " (พินทุ) วางไว้ใต้อักษรทั้งที่เป็นตัวสะกดและตัวสังโยคควบกล้ำเหมือนกัน เช่น กิจ์จํ เขียนเป็น กิจฺจํ, ตัป์ปติ เขียนเป็น ตปฺปติ, ปุจ์ฉิส์สามิ เขียนเป็น ปุจฺฉิสฺสามิ ฯลฯ และ กัต์วา เขียนเป็น กตฺวา, ปัณ์หํ เขียนเป็น ปณฺหํ, พ์ราห์มโณ เขียนเป็น พฺราหฺมโณ ฯลฯ

การพิจารณาเกี่ยวกับเครื่องหมายที่ใช้บังคับอักษรตัวสะกดและตัวสังโยคควบกล้ำนี้ได้กระทำกันอย่างละเอียดถี่ถ้วนและรอบคอบเป็นพิเศษ ซึ่งในที่สุดทุกท่านก็มีความเห็นร่วมกันให้กำหนดใช้เครื่องหมาย " . " (พินทุ) เขียนบังคับไว้ใต้อักษรตัวสะกด เช่น กิจ์จํ เขียนเป็น กิจฺจํ, ตัป์ปติ เขียนเป็น ตปฺปติ, ปุจ์ฉิส์สามิ เขียนเป็น ปุจฺฉิสฺสามิ ฯลฯ เหมือนกับเครื่องหมายที่กำหนดใช้ในการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกครั้งต่อ ๆ มา ส่วนเครื่องหมายที่ใช้บังคับอักษรตัวสังโยคควบกล้ำนั้นได้กำหนดให้ใช้เครื่องหมาย "ˬ" เขียนไว้ใต้อักษรตัวสังโยคควบกล้ำนั้น ๆ เช่น กัต์วา เขียนเป็น กตˬวา, ปัณ์หํ เขียนเป็น ปณˬหํ, พ์ราห์มโณ เขียนเป็น พˬราหˬมโณ ฯลฯ

สำหรับการใช้เครื่องหมาย "ˬ" บังคับอักษรที่เป็นตัวสังโยคควบกล้ำ ซึ่งท่านเจ้าประคุณสมเด็จ ฯ และศาสนบัณฑิตที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์ดังกล่าว ได้พิจารณากำหนดใช้ในการตรวจชำระพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาเตปิฏก หรือพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยนั้น ทุกท่านต่างมีความเห็นสอดคล้องกันในอันที่จะรักษาความถูกต้องตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในคัมภีร์สัททศาสตร์ คือ :-

๑. พยัญชนะทั้ง ๔ ตัว คือ **ย ร ล ว** ซึ่งถือว่า ย มาจาก อิ, ร มาจาก ฤ, ล มาจาก ฦ และ ว มาจาก อุ

๒. **ห** อักษรซึ่งประกอบด้วยพยัญชนะที่เป็นวัคคันตะ (อักษรตัวสุดท้ายของแต่ละวรรค) ยกเว้นตัว ง ได้แก่ ญ ณ น ม และพยัญชนะที่เป็นอันตัฏฐะ ๔ ตัว คือ ย ร ล ว รวมทั้งหมด ๘ ตัวนี้ ท่านกล่าวไว้ว่าเกิดแต่อก เรียก อุรสิช หรือ โอรส

๓. **ส** อักษรซึ่งมีสำเนียงเป็น อุสุม

พยัญชนะทั้ง ๓ ประเภทนี้ เมื่อเป็นตัวสังโยคควบกล้ำกับพยัญชนะตัวใดก็ตาม ในการตรวจชำระพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาเตปิฏก หรือพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยนี้ จึงกำหนดให้ใช้เครื่องหมาย "ˬ" เขียนไว้ใต้พยัญชนะตัวนั้น ๆ ทุกแห่ง เช่น กˬยาหํ, กˬตร, เกˬลส, กˬวจ, ตณˬหิ, นˬหาสิ, อสุมˬห, มุยˬหเต, วุลˬหเต, อวˬหิโต รูฬˬหี และ อายสˬมา หรือ อายสˬมโต เป็นต้น

ส่วนการจัดพิมพ์นั้นได้กำหนดให้ตีพิมพ์สระและพยัญชนะอักษรไทยเทียบเคียงกับสระและพยัญชนะอักษรโรมัน และตัวเลขไทยเทียบเคียงกับตัวเลขอาระบิคกำกับไว้ทุกเล่ม เพื่อสะดวกแก่การถ่ายทอดและเทียบเคียงกับตัวอักษรของภาษาอื่นอีกด้วย สำหรับจำนวนพิมพ์ได้กำหนดให้ตีพิมพ์ ๒,๕๐๐ ชุด เท่ากับพุทธศักราช ๒๕๐๐ ชุดหนึ่งมีจำนวน ๔๕ เล่ม เท่ากับระยะกาลประกาศพระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า โดยแบ่งเป็นพระวินัยปิฎก ๘ เล่ม พระสุตตันตปิฎก ๒๕ เล่ม และพระอภิธรรมปิฎก ๑๒ เล่ม เมื่อพระไตรปิฎกฉบับนี้ตีพิมพ์เสร็จเรียบร้อย ๒,๕๐๐ ชุด ชุดละ ๔๕ เล่มแล้ว จะเป็นหนังสือจำนวนทั้งหมดถึง ๑๑๒,๕๐๐ เล่ม

ดังนั้น เมื่อตกลงในหลักการร่วมกันเกี่ยวกับการตั้งชื่อ กำหนดวัตถุประสงค์และหลักเกณฑ์ในการตรวจชำระและจัดพิมพ์ไว้อย่างเป็นกิจลักษณะแล้ว ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาสภมหาเถร) ได้มีลิขิตถวายพระพรแด่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เพื่อทรงนำความกราบบังคมทูลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยรับโครงการตรวจชำระพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ในโอกาสอันควรต่อไป จากนั้นท่านเจ้าประคุณสมเด็จฯ ได้ใช้อำนาจในตำแหน่งสภานายกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ แต่งตั้งศาสนบัณฑิตผู้ทรงคุณวุฒิทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ซึ่งมีรายชื่อดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในตอนต้น ให้เป็นคณะกรรมการตรวจชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาเตปิฏก หรือ พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราช-วิทยาลัยต่อไป โดยเริ่มดำเนินการตรวจชำระตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นต้นมา

ปัญหาและอุปสรรค

การคิดทำงานใหญ่ที่จะก่อให้เกิดประโยชน์อันกว้างใหญ่ไพศาล ถือเป็นเรื่องธรรมดาเหลือเกินที่จะต้องมีปัญหาและอุปสรรคเข้ามาผจญแบบทวีตรีคูณเป็นเงาตามตัว ถ้าจะพิจารณาในด้านดีแล้ว ปัญหาและอุปสรรคดังกล่าวก็มีลักษณะคล้ายกับเป็นมารตามบีบคั้นให้ผู้คิดทำงานใหญ่ต้องบำเพ็ญบารมีทั้ง ๑๐ ประการ[๕] ไปในตัวให้เพิ่มมากขึ้น หากมิเช่นนั้นก็คงไม่สามารถทำงานใหญ่ให้สำเร็จประโยชน์อันกว้างใหญ่ไพศาลได้เลย

โครงการตรวจชำระพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาเตปิฏก หรือพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬา-ลงกรณราชวิทยาลัย ถ้าพิจารณาตามหลักการแล้วก็จะก่อให้เกิดประโยชน์อันกว้างใหญ่ไพศาลต่อพระพุทธศาสนาและประเทศชาติจนสุดที่จะคณานับได้ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงต้องมีปัญหาและอุปสรรคเข้ามาผจญหลากหลายรูปแบบ ทำให้ต้องเพิ่มความพิถีพิถันในการตรวจชำระและอื่น ๆ มากยิ่งขึ้น

---

[๕] ขุ. พุทธ. (ฉบับมหาจุฬาฯ) ๓๓/๗๖/๔๔๖

เมื่อโครงการตรวจชำระพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาเตปิฏก หรือพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้ทราบถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทั้ง ๓ พระองค์ทรงเจริญพระราชศรัทธาด้วยการพระราชทานทุนทรัพย์ส่วนพระองค์ พระองค์ละ ๗๐,๐๐๐ บาท รวมเป็นพระราชทรัพย์จำนวน ๒๑๐,๐๐๐ บาท พระราชทานให้เป็นทุนเบื้องต้นสำหรับตีพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับนี้ต่อไป

พระราชทรัพย์จำนวนดังกล่าว นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณอันประเสริฐที่นำความซาบซึ้งมาให้แก่มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ อย่างหาที่เปรียบเทียบมิได้ และนับเป็นมูลเหตุอันสำคัญที่คณะกรรมการทุกท่านจักต้องเพิ่มวิริยะอุตสาหะในการตรวจชำระให้มากขึ้น จนสามารถดำเนินการตรวจชำระและตีพิมพ์พระอภิธรรมปิฎก ธมฺมสงฺคณิปาลิ สำเร็จเป็นปฐมฤกษ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓ เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแด่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เนื่องในวโรกาสเฉลิมพระชนมายุครบ ๖๐ พระวัสสา จึงนับว่ามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้ประกาศพระสัทธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อสนองพระราชศรัทธาแด่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ให้กึกก้องกังวานไปทั่วทุกทิศานุทิศ ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

แต่แล้วโครงการตรวจชำระฯ ซึ่งเริ่มทำท่าว่าจะดำเนินไปด้วยความราบรื่น ก็มีเหตุให้ต้องประสบกับปัญหาและอุปสรรคอันยิ่งใหญ่ ชนิดที่ใครต่อใครต่างพากันตกตะลึงด้วยคาดไม่ถึงว่า เรื่องร้ายแรงเช่นนี้มีสาเหตุที่แท้จริงมาจากอะไรกันแน่ ? ทำไมจึงต้องตามมาผจญกันในรูปแบบเช่นนี้... ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาสภมหาเถร) ผู้ยึดถืออุดมคติประจำใจว่า **จงชนะความร้ายด้วยความดี** เริ่มผจญกับพญามารผู้ปรากฏร่างอยู่ในภาวะเดียวกันนับตั้งแต่วันที่ ๓๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๓ เป็นต้นมา จนเป็นเหตุให้ท่านต้องถูกถอดยศปลดตำแหน่ง และถูกนำเข้าไปเสวยวิบากกรรมติดต่อกันเป็นเวลานานถึง ๔ ปีเศษ[๖]

ในช่วงที่พญามารกำลังแผลงฤทธิ์อยู่นี้ กรรมการหลายท่านหมดกำลังใจและค่อยๆ ปลีกตัวออกไป ในขณะที่กรรมการประเภทใจถึงอีกหลายท่านไม่ยอมทอดทิ้งงาน และยังช่วยกันตรวจสอบชำระต่อไป แต่งานก็ดำเนินไปอย่างเชื่องช้า เพราะขาดผู้รับผิดชอบในระดับสูงที่จะสั่งการให้งานตรวจชำระและจัดพิมพ์ดำเนินไปอย่างเป็นกิจลักษณะได้ พร้อมกันนี้ก็มีเสียง

---

[๖] อ่านรายละเอียดของเรื่องนี้ใน **พระพิมลธรรม** (อาสภมหาเถร) : **ผจญมาร, เทพนิมิตรการพิมพ์, พ.ศ. ๒๕๒๖.**

วิพากษ์วิจารณ์แพร่ไปในกลุ่มชนชั้นสูงว่า คณะกรรมการฯ มิได้นำพระราชทรัพย์ที่เหลืออีกจำนวน ๑๔๐,๐๐๐ บาท ไปใช้จ่ายให้เป็นไปตามพระราชประสงค์ แต่กลับนำไปใช้จ่ายในด้านอื่นหมดแล้ว...

ท่านผู้หญิงดิษฐการภักดี (ดร. สายหยุด เก่งระดมยิง) ซึ่งเป็นศิษย์ปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานอย่างจริงจังคนหนึ่งของพระราชสิทธิมุนี (พระธรรมธีรราชมหามุนี : โชดก ญาณ-สิทฺธิเถร ป.ธ. ๙ พระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนาธุระ วัดมหาธาตุ มรณภาพแล้วเมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๑) และมีความเคารพเลื่อมใสในท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาสภมหาเถร) เป็นอย่างมาก เมื่อได้ทราบข่าวที่มีการวิพากษ์วิจาณ์กันดังกล่าวแล้วก็เกิดความไม่สบายใจมาก จึงไปนมัสการถามพระปิฎกโกศล (พรหมา ปญฺญาทีโป ป.ธ. ๙) และพระสุวิมลธรรมาจารย์ (ผ่อง สุวิมุตฺโต ป.ธ. ๖) ว่าความจริงของเรื่องนี้เป็นอย่างไร เมื่อได้ทราบว่าพระราชทรัพย์ที่พระราชทานมานั้นยังอยู่ครบถ้วนทุกประการ จึงได้ขอร้องให้ดำเนินการตีพิมพ์พระไตรปิฎกขึ้นมาอีกสองเล่ม เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลสนองพระราชศรัทธาแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ โดยเร็ว เพื่อจะได้ขจัดเสียงวิพากษ์วิจารณ์ดังกล่าวให้หมดไปเสียที

เมื่อพระเถระทั้งสองรูปได้ทราบความวิตกกังวลของท่านผู้หญิงดิษฐการภักดีแล้ว จึงได้ปรึกษาหารือกับกรรมการท่านอื่นๆ อย่างละเอียดรอบคอบ ในที่สุดทุกท่านมีความเห็นร่วมกันให้ตีพิมพ์พระไตรปิฎกสองเล่มที่ตรวจชำระถูกต้องแล้ว กล่าวคือ ได้ตีพิมพ์พระวินัยปิฎก มหาวิภงฺคปาลี (ปฐมภาค) ถวายเป็นพระราชกุศลสนองพระราชศรัทธาแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และตีพิมพ์พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลกฺขนฺธวคฺคปาลี ถวายเป็นพระราชกุศลสนองพระราชศรัทธาแด่ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ สำเร็จเรียบร้อยในปี พ.ศ. ๒๕๐๖ นั้นเอง

พ.ศ. ๒๕๑๑ ท่านเจ้าประคุณสมเด็จฯ ซึ่งพ้นจากการเสวยวิบากกรรมแล้วได้ประมาณหนึ่งปีเศษได้นิมนต์และเชิญผู้ที่ยังเคารพนับถือทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์มาประชุมปรึกษาหารือเพื่อจัดหาทุนทรัพย์มาเป็นค่าใช้จ่ายในการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกที่ตรวจชำระเสร็จเรียบร้อยไปหลายเล่มแล้ว ในที่สุดทุกท่านมีความเห็นให้กราบทูลแด่**ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระอริยวงศา-คตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก** (ปุณฺณสิริมหาเถร) วัดพระเชตุพน แต่ครั้งยังทรงสมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระวันรัต เพื่อขอให้ทรงเป็นองค์ประธานคณะกรรมการอุปถัมภ์ ซึ่งพระองค์ก็ได้โปรดประทานพระเมตตาด้วยความเต็มพระทัย โดยทรงแต่งตั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์หลายท่านเป็นกรรมการฝ่ายหาทุน มี***พระครูประกาศสมาธิคุณ*** (สังเวียน ญาณเสวี) วัดมหาธาตุ เป็นประธาน เพื่อดำเนินการหาทุนต่อไป

พระครูประกาศสมาธิคุณ พร้อมด้วย***พระอาจารย์ประจวบ อธิปตฺโต*** วัดมหาธาตุ (ปัจจุบันลาสิกขาแล้ว คือนายประจวบ สาเกตุ) ซึ่งเป็นกรรมการฝ่ายหาทุนอีกรูปหนึ่ง ได้ขอความอุปถัมภ์เวลาจากสถานีวิทยุกระจายเสียงกรมการรักษาดินแดน ทำการประชาสัมพันธ์เชิญชวนผู้มีจิตศรัทธาร่วมบริจาคทรัพย์สมทบทุนสร้างพระไตรปิฎกฯ สามารถรวบรวมทุนทรัพย์ได้ทั้งหมด ๖๒๕,๑๕๒ บาท และได้นำขึ้นถวายโดยเสด็จพระราชกุศลเพื่อจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฯ แด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และพระองค์ได้พระราชทานทุนทรัพย์จำนวนดังกล่าวให้แก่มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ เพื่อให้ดำเนินการตามความประสงค์ของผู้มีจิตศรัทธาบริจาคต่อไป ซึ่งมหาวิทยาลัยก็ได้นำทุนทรัพย์จำนวนดังกล่าวนี้ไปใช้จ่ายเป็นค่าจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฯ จำนวน ๑๐ เล่ม คือพระวินัยปิฎก ๗ เล่ม พระสุตตันตปิฎก ๒ เล่ม และพระอภิธรรมปิฎก ๑ เล่ม

ต่อมา พ.ศ. ๒๕๑๘ ได้ย้ายสถานที่ตรวจชำระพระไตรปิฎกฯ จากหอปริยัติ คณะ ๑ ไปดำเนินงานที่ห้องมุขชั้นล่าง อาคารเรียนมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พร้อมกันนี้***พระธรรม-ปัญญาบดี*** (กิตฺติสารเถร) อธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุ และสภานายกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย แต่ครั้งยังดำรงสมณศักดิ์ที่พระธรรมรัตนากร ได้แต่งตั้งคณะกรรมการตรวจชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฯ ชุดใหม่ ประกอบด้วยบรรพชิตและคฤหัสถ์ผู้ทรงคุณวุฒิ มี***พระธรรมราชานุวัตร*** (ทองคำ ธมฺมทฺธโช ป.ธ. ๙) วัดมหาธาตุ แต่ครั้งยังดำรงสมณศักดิ์ที่ พระเทพเวที เป็นประธานคณะกรรมการฯ แต่การดำเนินงานก็ยังต้องประสบกับปัญหาและอุปสรรคอีกหลายประการ โดยเฉพาะการหาทุนมาเป็นค่าใช้จ่ายในการจัดพิมพ์ ซึ่งขณะนั้นพระครูประกาศสมาธิคุณต้องรับภาระเป็นประธานจัดหาทุนสร้างวัดมฤคทายวันมหาวิหาร ที่ประเทศอินเดีย อีกตำแหน่งหนึ่ง กอปรด้วยสุขภาพของท่านไม่ค่อยดีนัก จึงเป็นเหตุให้การหาทุนมาเป็นค่าจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฯต้องอ่อนตัวไปโดยปริยาย

พ.ศ. ๒๕๒๕ พระธรรมราชานุวัตร (ทองคำ ธมฺมทฺธโช) ประธานคณะกรรมการตรวจชำระฯได้มรณภาพ ท่านเจ้าประคุณสมเด็จฯ ซึ่งได้รับพระบัญชาให้กลับคืนสู่ตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๔ ได้แต่งตั้งคณะกรรมการตรวจชำระฯ ชุดใหม่อีก ประกอบด้วยบรรพชิตและคฤหัสถ์ผู้ทรงคุณวุฒิ คือ

๑. พระเทพสิทธิมุนี (โชดก ญาณสิทฺธิ ป.ธ. ๙)* เป็นประธาน

๒. พระเมธีสุทธิพงศ์ (ระวัง วชิรญาโณ ป.ธ. ๙, พธ.บ., M.A., Ph.D.) เป็นรองประธาน

---

*ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นธรรมที่ พระธรรมธีรราชมหามุนี เมื่อวันเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๓๐, มรณภาพแล้ว

๓. พระราชกิตติโสภณ (ช่วง โชติมนฺโต ป.ธ. ๙) เป็นกรรมการ
๔. พระราชเมธี (วรวิทย์ คงฺคปญฺโญ ป.ธ. ๘) "
๕. พระสุวิมลธรรมาจารย์ (ผ่อง สุวิมตฺโต ป.ธ. ๖) "
๖. พระมหาพิณ กิตฺติปาโล ป.ธ. ๙* "
๗. พระมหาคล้อย กตสาโร ป.ธ. ๙ "
๘. นายเกษม บุญศรี ป.ธ. ๗ "
๙. นายแปลก สนธิรักษ์ ป.ธ. ๙ "
๑๐. นายสวัสดิ์ พินิจจันทร์ ป.ธ. ๙ "
๑๑. นายปลั่ง บุญศิริ ป.ธ. ๙ "
๑๒. นายพิทูร มลิวัลย์ ป.ธ. ๙ "
๑๓. นายสิริ เพ็ชรไชย ป.ธ. ๙ "
๑๔. นายสังคม ศรีราช ป.ธ. ๙ "
๑๕. นายแสวง อุดมศรี ป.ธ. ๖, พ.ม., พธ.บ., M.A. "
๑๖. พระมหาโกวิทย์ สิริวณฺโณ ป.ธ. ๔, พธ.บ. เป็นกรรมการและเลขานุการ

ท่านเจ้าประคุณสมเด็จฯ ได้นิมนต์และเชิญคณะกรรมการฯ ชุดนี้มาประชุม โดยให้นโยบายและฝากความหวังไว้ว่า การตรวจชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาฯ เริ่มทำกันมานานแล้ว แต่ก็มีปัญหาและอุปสรรคเข้ามาขัดจังหวะอยู่เสมอ ๆ ทำให้งานต้องหยุดชะงักเป็นช่วง ๆ และยืดเยื้อมาจนถึงทุกวันนี้ ขอให้คณะกรรมการฯ ชุดนี้ช่วยกันตรวจชำระให้ละเอียดรอบคอบ เพื่อให้พระไตรปิฎกฉบับนี้มีความสมบูรณ์และถูกต้องมากที่สุด ถ้าทุกท่านมองเห็นประโยชน์ร่วมกันและยอมเสียสละเวลาทำงานกันอย่างจริงจังแล้ว การตรวจชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับนี้ก็คงสำเร็จสมบูรณ์ได้ภายในเวลาไม่นานนัก เชื่อว่าตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไปคงจะไม่มีปัญหาและอุปสรรคอะไรเข้ามาขัดขวางอีกแล้ว

ต่อมาช่วง พ.ศ. ๒๕๒๖ – ๒๕๒๘ ท่านเจ้าประคุณสมเด็จฯ ได้แต่งตั้งกรรมการฯ เพิ่มเติมอีกหลายท่าน เพื่อเร่งงานตรวจชำระและธุรการให้รวดเร็วขึ้น คือ

๑. พระสุธีวราภรณ์ (โกศล โกสโล ป.ธ. ๙, M.A.)
๒. พระศรีวิสุทธิโมลี (ชุบ มหาวีโร ป.ธ. ๙)
๓. พระมหามนู สุมโน ป.ธ. ๙, พ.ม., M.A.**

---

* พระเมธีกิตโยดม (**พิณ กิตฺติปาโล** ป.ธ. ๙)

** พระศรีสิทธิมุนี (**มนู สุมโน** ป.ธ. ๙, พ.ม., M.A.)

๔. พระมหาวัน อุตฺตโม ป.ธ. ๙
๕. พระมหาสังคม จิตฺติญาโณ ป.ธ. ๙
๖. พระมหาฟื้น ชุตินฺธโร ป.ธ. ๘
๗. พระมหาประจักษ์ ธมฺมสาโร ป.ธ. ๘
๘. พระมหาบุญถึง ชุตินฺธโร ป.ธ. ๕, พธ.บ.
๙. พระมหาสุนทร ปญฺญาปทีโป ป.ธ. ๕, พ.ม., พธ.บ., M.A.
๑๐. พระมหามงคล สิริมงฺคโล ป.ธ. ๖, พ.ม., พธ.บ.
๑๑. ร.ท. บรรจบ บรรณรุจิ ป.ธ. ๙, พ.ม., พธ.บ., อ.ม. (จุฬาฯ)
๑๒. นายสมควร เหล่าลาภะ ป.ธ. ๙, พ.ม., พธ.บ., M.A.
๑๓. นายสวัสดิ์ ชาติเมธี ป.ธ. ๗, พ.ม., พธ.บ., M.A.
๑๔. นายอุทิศ วรรณสัมผัส ป.ธ. ๕, พ.ม., พธ.บ., M.A.
๑๕. นายคูณศักดิ์ พรหมศรีธรรม ป.ธ. ๕., พ.ม., พธ.บ., M.A.
๑๖. นายสมศักดิ์ บุญปู่ ป.ธ. ๔, พ.ม., พธ.บ., M.A.

คณะกรรมการฯ ดังกล่าว ได้ร่วมกันตรวจชำระด้วยความเสียสละอย่างจริงจัง กอปรด้วยท่านเจ้าประคุณสมเด็จฯ หมั่นติดตามสอบถามผลการดำเนินงานอยู่เสมอ ๆ จึงทำให้คณะกรรมการฯ ต้องเร่งทำงานให้รวดเร็วเพิ่มมากขึ้น เล่มใดตรวจชำระเสร็จสมบูรณ์แล้วก็จัดส่งเข้าโรงพิมพ์เพื่อตีพิมพ์ต่อไป โดยพระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทฺธิ) รับหน้าที่เป็นผู้หาทุนมาเป็นค่าตีพิมพ์ไปในตัวด้วย ส่วนพระเมธีสุทธิพงศ์ (ระวัง วชิรญาโณ) รับผิดชอบควบคุมงานตรวจชำระและจัดพิมพ์ตลอดจนการพิสูจน์อักษร การดำเนินงานแต่ละขั้นตอนดังที่ได้กล่าวมานี้ต้องอาศัยความรู้ความสามารถ ความละเอียดรอบคอบ ความรับผิดชอบและความเสียสละอย่างสูง เพื่อให้พระไตรปิฎกฉบับนี้มีความสมบูรณ์และถูกต้องมากที่สุดเป็นสำคัญ

มหาจุฬาเตปิฏก หรือพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งเริ่มดำเนินการตรวจชำระกันมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๐ ท่ามกลางปัญหาและอุปสรรคที่เข้ามาผจญจนสุดที่จะคณานับได้ แต่ด้วยพระมหากรุณาธิคุณอันประเสริฐของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว องค์เอกอัครศาสนูปถัมภก สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ที่ทรงเจริญพระราชศรัทธาด้วยการพระราชทานทุนทรัพย์ส่วนพระองค์ พระองค์ละ ๗๐,๐๐๐ บาท รวมเป็นพระราชทรัพย์จำนวน ๒๑๐,๐๐๐ บาท ให้เป็นพระบรมราชูปถัมภ์ธรรมวิทยาทานเบื้องต้นสำหรับสร้างพระไตรปิฎกฉบับนี้ กอปรด้วยมโนปณิธานอันแน่วแน่ของท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาสภมหาเถร) ความรู้ความสามารถและความ

เสียสละของคณะกรรมการฯ ทุกคณะที่ได้ทุ่มเทให้แก่งานนี้สืบ ๆ กันมา แรงสนับสนุนและกุศลศรัทธาของพระมหาเถรานุเถระและพุทธศาสนิกชนทุกหมู่เหล่าที่ให้การสนับสนุนและบริจาคทรัพย์สมทบทุนสร้างพระไตรปิฎกฉบับนี้สืบต่อกันมาโดยลำดับ จึงทำให้การตรวจชำระและจัดพิมพ์มหาจุฬาเตปิฏก หรือพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สำเร็จลุล่วงลงด้วยความเรียบร้อยเมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๕๓๓ และนับว่าพระไตรปิฎกฉบับนี้สามารถอำนวยคุณประโยชน์อันยิ่งใหญ่ให้เกิดขึ้นได้อย่างครบถ้วนตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ทั้ง ๓ ประการ ดังเป็นที่ประจักษ์กันเป็นอย่างดีอยู่ในปัจจุบันนี้แล้ว

อรรถกถาฉบับมหาจุฬาฯ

อรรถกถาคือคัมภีร์ที่พระมหาเถระรุ่นหลังรจนาขึ้น เพื่ออธิบายความในพระไตรปิฎก มีทั้งที่อธิบายความหมายเฉพาะศัพท์นั้น ๆ และรจนาเป็นเรื่องขนาดยาวประกอบ ถ้าอ่านพระไตรปิฎกส่วนใดหรือเล่มใดไม่เข้าใจก็ให้ไปอ่านอรรถกถาที่รจนาขึ้นมาอธิบายความหมายของพระไตรปิฎกส่วนนั้นหรือเล่มนั้น นับเป็นการอำนวยความสะดวกให้แก่คนรุ่นหลังที่สนใจอ่านหรือศึกษาพระไตรปิฎกให้เกิดความเข้าใจได้ง่ายยิ่งขึ้น นอกจากนี้อรรถกถายังมีลักษณะคล้ายกับเป็นกรอบบังคับให้การตีความในพระไตรปิฎกต้องเป็นไปในแนวทางเดียวกันไปในตัวด้วย

มหาจุฬาอฏฺฐกถา หรือที่เรียกชื่อเป็นภาษาไทยว่า อรรถกถาฉบับมหาจุฬาลงกรณ-ราชวิทยาลัย คือคัมภีร์ชุดต่อไปที่มหาวิทยาลัยตั้งเป้าหมายไว้ว่าจะดำเนินการตรวจชำระและจัดพิมพ์ขึ้น เพื่อให้เป็นอรรถกถาสำหรับอธิบายความในมหาจุฬาเตปิฏก หรือพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยโดยเฉพาะ แต่เนื่องจากการตรวจชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาฯ มีปัญหาและอุปสรรคหลายประการ ทำให้การดำเนินงานส่วนนี้ไม่สามารถแล้วเสร็จภายในระยะเวลาอันเหมาะสมได้ และพลอยทำให้โครงการตรวจชำระและจัดพิมพ์อรรถกถาฉบับมหาจุฬาฯ ต้องเลื่อนออกไปโดยไม่อาจกำหนดระยะเวลาที่แน่นอนได้ว่าจะเริ่มต้นดำเนินงานตามโครงการฯ นี้ได้เมื่อใด

แต่โครงการตรวจชำระและจัดพิมพ์อรรถกถาฉบับมหาจุฬาฯ สามารถเริ่มต้นดำเนินงานได้เป็นผลสำเร็จก่อนกำหนด ดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้ เกิดจากกุศลเจตนาอันแรงกล้าของ **อาจารย์พร รัตนสุวรรณ** ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาศาสนา มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ที่ได้สนทนากับพระเถระและศาสนบัณฑิตหลายท่านซึ่งกำลังดำเนินการตรวจชำระพระไตรปิฎกอยู่ที่ตำหนักสมเด็จ วัดมหาธาตุ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๘ โดยคณะสงฆ์และรัฐบาลมีมติให้ทำการสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกทั้งภาษามคธและ

ภาษาไทย เพื่อให้เป็นที่เฉลิมพระเกียรติแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก ที่จะทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบนักษัตร ใน พ.ศ. ๒๕๓๐ ว่าการทำสังคายนาครั้งนี้ มิได้ทำการตรวจชำระและจัดพิมพ์อรรถกถาแต่อย่างใด คงดำเนินการตรวจชำระและจัดพิมพ์ เฉพาะพระไตรปิฎกเท่านั้น

เมื่อได้ทราบความจริงเช่นนี้ อาจารย์พร รัตนสุวรรณ จึงมีความดำริว่าน่าจะได้มีการ ตรวจชำระและจัดพิมพ์คัมภีร์อรรถกถาประกอบด้วย จากนั้นจึงได้นำความดำรินี้ไปปรารภกับ **พระราชปริยัติโมลี** (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ.๙, M.A.,Ph.D.) วัดชนะสงคราม ขณะนั้นยังดำรง สมณศักดิ์ที่ พระศรีสุทธิพงศ์ ซึ่งท่านก็ได้อนุโมทนาและยินดีที่จะให้การสนับสนุน และช่วย เหลืออย่างเต็มที่ ต่อมาได้ปรารภเรื่องนี้กับ **ร.ท. บรรจบ บรรณรุจิ** อีกครั้งหนึ่ง ร.ท. บรรจบ ได้เสนอความเห็นว่าถ้าจะตรวจชำระและจัดพิมพ์คัมภีร์อรรถกถาก็ควรให้เป็นฉบับของมหาจุฬาฯ ซึ่งขณะนี้มหาจุฬาฯ ก็กำลังตรวจชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกอยู่ และได้ทราบว่าเกือบจะ สำเร็จเรียบร้อยแล้ว ปรากฏว่าอาจารย์พร รัตนสุวรรณ เห็นชอบด้วยกับข้อเสนอนี้เป็นอย่างมาก และขอให้ ร.ท. บรรจบ ช่วยประสานงานเรื่องนี้ต่อไปด้วย

ต่อมา ร.ท. บรรจบ บรรณรุจิ ได้นำกุศลเจตนาอันแรงกล้าของอาจารย์พร รัตนสุวรรณ ไปนมัสการให้**พระเมธีสุทธิพงศ์** (ระวัง วชิรญาโณ ป.ธ. ๙, พธ.บ., M.A., Ph.D.) ขณะนั้นดำรง ตำแหน่งรองเลขาธิการฝ่ายวิชาการ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้ทราบ ซึ่งพระเมธีสุทธิพงศ์ได้อนุโมทนาต่อกุศลเจตนาดังกล่าวด้วยความปีติยินดีเป็นอย่างยิ่ง เพราะการตรวจชำระและจัดพิมพ์อรรถกถาฉบับมหาจุฬาฯ เป็นโครงการที่มหาวิทยาลัยจะต้อง ดำเนินการต่อไปอยู่แล้ว หากติดขัดอยู่ที่การตรวจชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาฯ ยังไม่แล้วเสร็จสมบูรณ์เท่านั้น

ภายหลังจากที่พระเมธีสุทธิพงศ์กับอาจารย์พร รัตนสุวรรณ ได้พบและสนทนากัน อย่างเป็นทางการและต่างฝ่ายต่างทราบถึงวัตถุประสงค์และกุศลเจตนาของกันและกันเป็น อย่างดีแล้ว พระเมธีสุทธิพงศ์ได้รับปากที่จะนำเรื่องนี้เสนอต่อที่ประชุมคณะกรรมการบริหาร มหาวิทยาลัยเพื่อพิจารณาต่อไป และในช่วงต้นปี พ.ศ. ๒๕๒๙ นั้นเอง ท่านก็ได้นำเรื่องนี้เสนอ ต่อที่ประชุมคณะกรรมการบริหารมหาวิทยาลัย กรรมการบริหารมหาวิทยาลัยได้พิจารณาถึง วัตถุประสงค์อย่างรอบคอบและทราบถึงกุศลเจตนาอันแรงกล้าดังกล่าวแล้วต่างร่วมกันอนุโมทนา และมีมติเห็นชอบเป็นเอกฉันท์ให้นำเรื่องนี้เสนอต่อสภามหาวิทยาลัยเพื่อพิจารณาต่อไป

เมื่อเรื่องนี้ถูกนำเสนอต่อที่ประชุมสภามหาวิทยาลัยในเดือนต่อมา พระเมธีสุทธิพงศ์ได้ แถลงถึงวัตถุประสงค์ของมหาวิทยาลัยเกี่ยวกับโครงการตรวจชำระและจัดพิมพ์อรรถกถาฉบับ

มหาจุฬาฯ และกุศลเจตนาอันแรงกล้าของอาจารย์พร รัตนสุวรรณ ที่จะขอรับสนองงานส่วนนี้ด้วยการหาทุนทรัพย์มาเป็นค่าตรวจชำระและจัดพิมพ์ด้วยตนเองทั้งหมด กรรมการสภามหาวิทยาลัยแต่ละท่านได้สอบถามรายละเอียดต่างๆ จนเป็นที่เข้าใจเป็นอย่างดีแล้วต่างร่วมกันอนุโมทนาและมีมติเห็นชอบเป็นสมานฉันท์ให้ดำเนินการได้ โดยมอบให้พระเมธีสุทธิพงศ์ รองเลขาธิการฝ่ายวิชาการ เป็นผู้รับผิดชอบและควบคุมการตรวจชำระตลอดจนการจัดพิมพ์อรรถกถาฉบับมหาจุฬาฯ ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์การตรวจชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาฯ อย่างเคร่งรัดต่อไปด้วย

โครงการตรวจชำระมหาจุฬาอฏฺฐกถา หรืออรรถกถาฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้เริ่มดำเนินการอย่างเป็นทางการนับตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๙ เป็นต้นมา โดยอาจารย์พร รัตนสุวรรณ รับภาระเป็นผู้อำนวยการหาทุนมาเป็นค่าใช้จ่ายในการตรวจชำระและจัดพิมพ์ทั้งหมด ซึ่งได้มาจากการบริจาคของสมาชิกหนังสือวิญญาณอันเป็นนิตยสารรายเดือนที่ท่านพิมพ์เผยแพร่ติดต่อกันมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๘ และ ร.ท. บรรจบ บรรณรุจิ รับหน้าที่เป็นผู้ประสานงานติดต่อรวบรวมศาสนบัณฑิตผู้ตรวจชำระจำนวน ๓๕ ท่าน[๗] โดยได้รับความเห็นชอบจากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ และอาจารย์พร รัตนสุวรรณ ส่วนสถานที่ตรวจชำระนั้นได้ใช้สถานที่ของสำนักงานค้นคว้าทางวิญญาณ เลขที่ ๔๗/๒ ถนนสามเสน เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร เป็นหลัก และใช้สถานที่ของกองงานชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ วัดมหาธาตุ เป็นครั้งคราว

การตรวจชำระอรรถกถาฉบับมหาจุฬาฯ ได้กระทำกันอย่างรอบคอบ โดยยึดถือตามหลักเกณฑ์การตรวจชำระพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาฯ ยกชื่อวรรค ชื่อสูตรและตั้งเลขข้อให้ตรงกันทุกประการ เพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่ผู้สนใจที่จะศึกษาค้นคว้าได้ง่ายยิ่งขึ้น เล่มใดตรวจชำระเสร็จสมบูรณ์ถูกต้องแล้วก็ทะยอยส่งเข้าตีพิมพ์เป็นระยะ ๆ จนสำเร็จครบถ้วนเรียบร้อยเมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๕๓๕ โดยอรรถกถาฉบับมหาจุฬาฯ ได้ตีพิมพ์ทั้งหมด ๑,๐๐๐ ชุด ชุดหนึ่งมี ๕๒ เล่ม จัดแบ่งออกตามพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาฯ แต่ละเล่มดังต่อไปนี้ คือ พระวินัยปิฎก ๘ เล่ม มีอรรถกถา ๓ เล่ม พระสุตตันตปิฎก ๒๕ เล่ม มีอรรถกถา ๔๖ เล่ม และพระอภิธรรมปิฎก ๑๒ เล่ม มีอรรถกถา ๓ เล่ม เมื่อรวมอรรถกถาฉบับมหาจุฬาฯ ที่ตีพิมพ์ขึ้นมา ๑,๐๐๐ ชุด ชุดละ ๕๒ เล่ม ก็จะเป็นหนังสือทั้งหมด ๕๒,๐๐๐ เล่มพอดี

---

[๗] มหาจุฬาอฏฺฐกถา, น. -๙- - -๑๐-

เข้าเฝ้าถวายพระไตรปิฎกและอรรถกถาฉบับมหาจุฬาฯ

เนื่องจากพระไตรปิฎกและอรรถกถาเป็นคัมภีร์ที่มีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาดังกล่าวไว้แล้วในเบื้องต้น เมื่อมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ มหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งคณะสงฆ์ไทย ได้ดำเนินการตรวจชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกและอรรถกถาฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว องค์เอกอัครศาสนูปถัมภก สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงเจริญพระราชศรัทธาพระราชทานทุนทรัพย์ส่วนพระองค์ พระองค์ละ ๗๐,๐๐๐ บาท รวมเป็นพระราชทรัพย์จำนวน ๒๑๐,๐๐๐ บาท พระราชทานให้เป็นทุนเบื้องต้นสำหรับจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับนี้ต่อไป นับเป็นมูลฐานอันสำคัญที่ทำให้การตรวจชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกและอรรถกถาฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สำเร็จลุล่วงมาโดยลำดับ ดังเป็นที่ประจักษ์อยู่ในปัจจุบันนี้

ดังนั้น เพื่อเป็นการสนองพระมหากรุณาธิคุณอันประเสริฐนี้ พระสุเมธาธิบดี (ทตฺต-สุทฺธิเถร) นายกสภามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้มีหนังสือ ที่ มจร ๐๐๑/๑๘๕๗ ลงวันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๕๓๔ เจริญพร ราชเลขาธิการ เพื่อได้โปรดพิจารณานำความกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาสให้คณะพระเถระผู้ดำเนินงานจำนวน ๑๓ รูป และคณาจารย์ผู้ดำเนินงานจำนวน ๓๒ คน ได้เข้าเฝ้าถวายคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๙ ชุด และคัมภีร์อรรถกถาฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๙ ชุด ในโอกาสอันควรต่อไป

ต่อมาหม่อมหลวงทวีสันต์ ลดาวัลย์ ราชเลขาธิการ ได้มีหนังสือ ที่ รล ๐๐๐๓/๓๐๑๒ ลงวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๕ นมัสการพระสุเมธาธิบดี นายกสภามหาจุฬาลงกรณราช-วิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ มีความโดยสรุปว่า ได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว พระราชทานพระบรมราชวโรกาสให้เข้าเฝ้าสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี แทนพระองค์ ซึ่งพระราชทานพระราชวโรกาสให้เข้าเฝ้าในวันศุกร์ที่ ๑๓ มีนาคม ๒๕๓๕ เวลา ๑๔.๐๐ น. ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน

ดังนั้น วันศุกร์ที่ ๑๓ มีนาคม ๒๕๓๕ เวลา ๑๔.๐๐ น. พระสุเมธาธิบดี นายกสภามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ และพระอมรเมธาจารย์ (นคร เขมปาลี) อธิการบดี พร้อมด้วยคณะพระเถระและคณาจารย์ผู้ดำเนินงานจำนวนดังกล่าว ได้เดินทางไปเข้าเฝ้าถวายพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำนวน ๙ ชุด และอรรถกถาฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำนวน ๙ ชุด แด่**สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี** ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน ซึ่งพระองค์ทรงสนพระทัยนมัสการถามถึงความ

เป็นมาของพระไตรปิฎกและอรรถกถาฉบับนี้นานเป็นพิเศษ การทั้งนี้นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณอันประเสริฐซึ่งนำความปลื้มปีติโสมนัสมาสู่คณะพระเถระและคณาจารย์ผู้ดำเนินงานที่เข้าเฝ้าตลอดจนคณะเจ้าหน้าที่บริหาร คณาจารย์และพระนิสิตนักเรียนแห่งมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ และพุทธศาสนิกชนทุกถ้วนหน้า ที่ได้ทราบถึงความสนพระทัยของ **สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี** เป็นอย่างยิ่ง

สมโภชพระไตรปิฎกและอรรถกถาฉบับมหาจุฬาฯ

คณะผู้บริหารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์มีความดำริอยู่เสมอว่าถ้าการตรวจชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับนี้สำเร็จเรียบร้อยแล้ว จะต้องจัดงานสมโภชครั้งยิ่งใหญ่ เพื่อให้เหมาะสมกับที่พระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์ที่มีความสำคัญที่สุดต่อพระพุทธศาสนาและเพื่อเป็นการสนองพระราชประสงค์ของ **พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕** ผู้ทรงสถาปนามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยให้เป็นสถานศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูงสำหรับพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย เพื่อสนองพระราชศรัทธาของ**พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว องค์เอกอัครศาสนูปถัมภก สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ** และ**สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี** ที่พระราชทานทุนทรัพย์ส่วนพระองค์ให้เป็นทุนเริ่มต้นสำหรับจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับนี้ ตลอดจนสนองกุศลเจตนาและกุศลศรัทธาของพระมหาเถรานุเถระและพุทธศาสนิกชนที่มีส่วนริเริ่มสนับสนุนและบริจาคทรัพย์สมทบทุนสร้างพระไตรปิฎกฉบับนี้ให้สำเร็จลุล่วงมาโดยลำดับอีกด้วย

เมื่อผลการตรวจชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับนี้สำเร็จเรียบร้อยในช่วงต้นปี พ.ศ. ๒๕๓๓ กอปรด้วยผลการตรวจชำระและจัดพิมพ์อรรถกถาฉบับเดียวกันสำเร็จเรียบร้อยในช่วงต้นปี พ.ศ. ๒๕๓๕ คณะผู้บริหารมหาวิทยาลัยและสภามหาวิทยาลัยจึงมีมติให้จัดงานสมโภชพระไตรปิฎกและอรรถกถาฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญทั้งหมด ๕ ประการ คือ :-

๑. เพื่อเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ
๒. เพื่ออุทิศส่วนกุศลแด่ผู้มีอุปการคุณต่อพระพุทธศาสนา
๓. เพื่อเปิดโอกาสให้พุทธบริษัทได้ร่วมบำเพ็ญกุศลและอนุโมทนา
๔. เพื่อเผยแพร่พระไตรปิฎกและอรรถกถาฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และผลงานทางวิชาการของมหาจุฬาลงกรณราชวิยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์

๕. เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแด่สมเด็จพระมหากษัตริยาธิราชเจ้า องค์เอกอัครศาสนูปถัมภก และพระบรมวงศานุวงศ์

งานสมโภชพระไตรปิฎกและอรรถกถาฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยดังกล่าวนี้ กำหนดจัดขึ้นในวันที่ ๑๒-๒๐ กันยายน ๒๕๓๕ ณ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร โดยกำหนดให้มีเทศนาสังคีติกถา ๓ ธรรมาสน์ และพระสังคีติการก ๕๐๐ รูปสังวัธยายพระไตรปิฎกโดยสังเขป ซึ่ง**สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี** ได้เสด็จฯ เป็นองค์ประธานเปิดงาน และ **สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก** ได้เสด็จมาประทานพระไตรปิฎกและอรรถกถา ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยแก่เจ้าคณะจังหวัดทั้ง ๗๓ จังหวัด ส่วนหลักการและเหตุผลตลอดจนรายละเอียดอื่น ๆ ของการจัดงานนี้มีกล่าวไว้ในกำหนดการฯ ซึ่งตีพิมพ์อยู่ในหนังสือสูจิบัตรแล้ว

บทสรุป

ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในตอนต้นว่ามหาจุฬาเตปิฏก หรือพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเกิดขึ้นจากความดำริและความปรารถนาอันแรงกล้าของท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาสภมหาเถร) แต่ครั้งยังดำรงสมณศักดิ์ที่ พระพิมลธรรม อธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุ สภานายกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ และสังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง และประการสำคัญที่สุดที่ทำให้การตรวจชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดีก็เพราะพระราชศรัทธาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว องค์เอกอัครศาสนูปถัมภก รัชกาลปัจจุบัน สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ที่พระราชทานทุนทรัพย์ส่วนพระองค์ พระองค์ละ ๗๐,๐๐๐ บาท รวมเป็นพระราชทรัพย์จำนวน ๒๑๐,๐๐๐ บาท ให้เป็นทุนเริ่มต้นสำหรับจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับนี้ นับเป็นมูลฐานอันสำคัญให้พุทธศาสนิกชนได้เจริญกุศลศรัทธาบริจาคทรัพย์ตามเสด็จพระราชศรัทธาของทั้ง ๓ พระองค์ โดยลำดับ ๆ มา

แม้การตรวจชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับนี้ จะมีปัญหาและอุปสรรคนานัปการเข้ามาขัดขวางเป็นระยะ ๆ แต่ก็มิได้ทำให้คณะกรรมการฯ แต่ละชุดเกิดความท้อถอย ตรงข้ามกลับทุ่มเทความเสียสละสืบ ๆ กันมา จนทำให้การตรวจชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับนี้สำเร็จลุล่วงลงด้วยดี และเป็นพื้นฐานอันสำคัญให้มีการตรวจชำระและจัดพิมพ์อรรถกถาฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยสำเร็จลุล่วงตามไปด้วย นับว่ามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ใน

พระบรมราชูปถัมภ์ มหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งคณะสงฆ์ไทย ได้สร้างมรดกคือพระสัทธรรมอันเป็นสาระสำคัญที่สุดไว้ให้เป็นสมบัติอันล้ำค่าแก่พระพุทธศาสนาและประเทศชาติ ซึ่งอนุชนทุกหมู่เหล่าจะได้ใช้ศึกษาแล้วน้อมนำมาประพฤติปฏิบัติเพื่อเป็นปัจจัยให้ได้ดื่มรสแห่งพระสัทธรรมสืบไปชั่วกัลปาวสาน

การสมโภชพระไตรปิฎกและอรรถกถาฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อเฉลิมฉลองให้เป็นมหกรรมมหากุศลอันยิ่งใหญ่แห่งประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทยครั้งนี้ เมื่อว่ากันตามความมุ่งหมายที่แท้จริงก็คือ การทำสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎกครั้งที่ ๔ แห่งประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ และนับเป็นครั้งที่ ๓ แห่งประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในยุคกรุงรัตนโกสินทร์อีกเช่นเดียวกันที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์กลายเป็นสถานที่ทำสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก นอกจากนี้ยังนับเป็นครั้งแรกแห่งประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทย ที่มีการทำสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎกและอรรถกถาอย่างสมบูรณ์ที่สุดในคราวเดียวกัน กล่าวคือ :-

ครั้งที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช องค์เอกอัครศาสนูปถัมภก ได้โปรดให้ทำสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎกขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๑ ณ วัดพระศรีสรรเพชญ์ (ปัจจุบันคือวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์)

ครั้งที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช องค์เอกอัคร-ศาสนูปถัมภกได้โปรดให้ทำการสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎกขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๑ ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ภายในพระบรมมหาราชวัง

ครั้งที่ ๓ คณะสงฆ์และรัฐบาลมีมติให้ทำการสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก เพื่อเฉลิมพระเกียรติแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว องค์เอกอัครศาสนูปถัมภก รัชกาลปัจจุบัน ที่จะทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบนักษัตร ในปี พ.ศ. ๒๕๓๐ โดยเริ่มทำการตรวจชำระพระไตรปิฎกตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๘ เป็นต้นมา ณ ตำหนักสมเด็จ วัดมหาธาตุ-ยุวราชรังสฤษฎิ์ เมื่อตรวจชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกเสร็จเรียบร้อยแล้วได้ทำการสังคายนาพระธรรมวินัยฯ ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๐ ณ พระอุโบสถวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

ครั้งที่ ๔ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ มหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งคณะสงฆ์ไทย ได้เริ่มทำการตรวจชำระและจัดพิมพ์มหาจุฬาเตปิฏก หรือพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นต้นมา ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ โดยมีวัตถุประสงค์ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในตอนต้น จนกระทั่งแล้วเสร็จสมบูรณ์เมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๕๓๓

และเริ่มทำการตรวจชำระมหาจุฬาอตฺถกถา หรืออรรถกถาฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๙ เป็นต้นมา จนกระทั่งแล้วเสร็จสมบูรณ์เมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๕๓๕ นี้ และจะได้ประกอบพิธีสังคายนาพระธรรมวินัยคือพระไตรปิฎกและอรรถกถาฉบับมหาจุฬาลงกรณราช-วิทยาลัยขึ้นพร้อมกันในวันที่ ๑๒-๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๕ ณ พระอุโบสถวัดมหาธาตุยุวราช-รังสฤษฏิ์

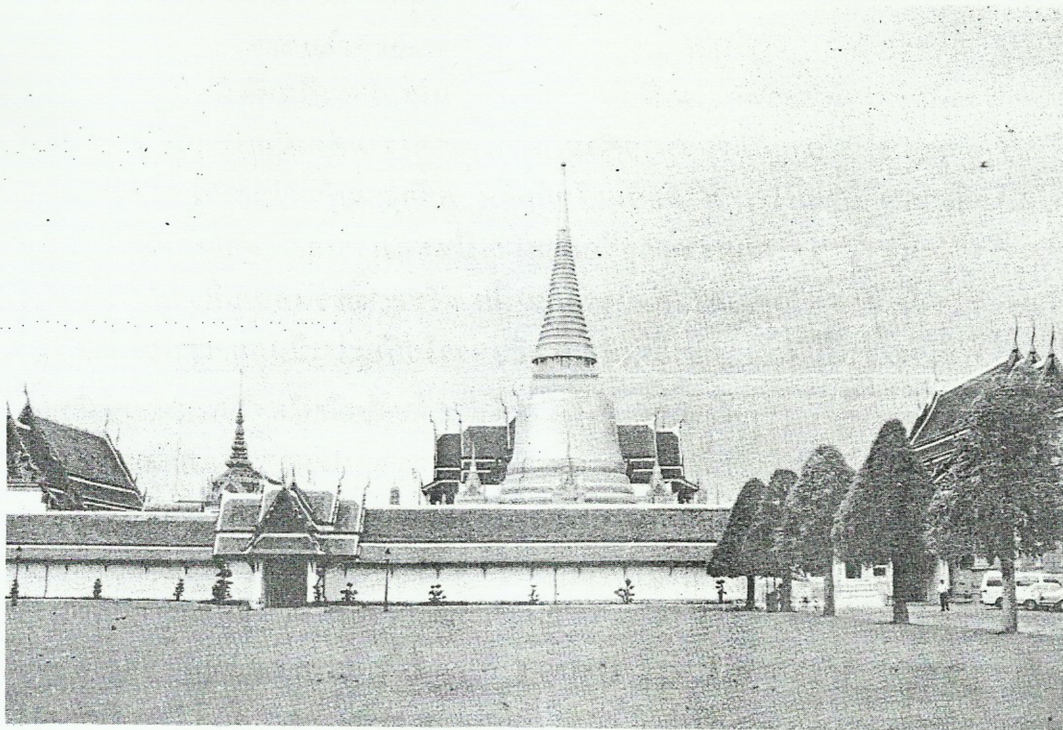
ดังนั้น ย่อมเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่พุทธศาสนิกชนชาวไทยทุกหมู่เหล่าทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ จะได้ไปร่วมเฉลิมฉลองในงานสังคายนาพระธรรมวินัยคือพระไตรปิฎกและอรรถกถาฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อให้เป็นมหกรรมมหากุศลอันยิ่งใหญ่แห่งประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทย ซึ่งกำหนดจัดขึ้นในวันที่ ๑๒-๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๕ ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฏิ์ เพื่อจะได้เป็นบุญกิริยาวัตถุให้เกิดศรัทธาปสาทะในอันที่จะเชิดชูและศึกษาปฏิบัติตนตามพระธรรมวินัย ซึ่งถือเป็นองค์พระบรมศาสดาดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสแก่พระอานนทเถระในขณะใกล้จะปรินิพพานว่า **อานนท์ พระธรรมและวินัยอันใด ที่เราได้แสดงและบัญญัติไว้ เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว พระธรรมและวินัยอันนั้นแหละ จักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย ฯลฯ**[๒] อย่างแท้จริงสืบไป.

---

[๒] ที.ม. (ฉบับมหาจุฬาฯ) ๑๐/๒๑๖/๑๓๔

พระไตรปิฎก
กับการสร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทย

พระไตรปิฎกกับการสร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทย

สมภาร พรมทา

ประเทศที่เป็นแหล่งกำเนิดอารยธรรมโลกจะมีลักษณะสำคัญประการหนึ่งที่แตกต่างไปจากประเทศอื่น ๆ คือ ผู้คนในประเทศนั้น ๆเป็นคนชอบคิด รู้จักใช้ปัญญาไตร่ตรองสิ่งต่าง ๆ จนกลายมาเป็นระบบความคิดที่เรียกว่าปรัชญาบ้าง ศาสนาบ้าง แนวคิดเหล่านี้คือกำเนิดของอารยธรรม มนุษย์ที่รู้จักคิดเท่านั้นที่จะสามารถสร้างสรรค์อารยธรรมขึ้นมาได้ ประเทศใดไม่ปรากฏว่าได้เคยสรรค์สร้างอารยธรรมใด ๆ ไว้ (ถ้าประเทศเช่นที่ว่านี้จะมีอยู่) นั่นก็เป็นเพียงเพราะสาเหตุประการเดียวคือ ผู้คนในประเทศนั้น ๆ ไม่ชอบคิด ไม่เคยสงสัยในตัวเองและสิ่งต่าง ๆ รอบกาย และไม่กระตือรือล้นที่จะแสวงหาความรู้ใหม่ ๆ นอกเหนือไปจากสัญชาตญาณในการเอาตัวรอด

สังคมไทยมีประวัติความเป็นมายาวนานนับได้เกือบเป็นพันปี ถ้าพูดอย่างไม่เข้าข้างตัวเอง เราต้องยอมรับว่าเราด้อยในเรื่องทางความคิดเมื่อเทียบกับประเทศที่อยู่ไม่ไกลจากเราสองประเทศ คืออินเดียกับจีน หลักฐานสำหรับสนับสนุนข้อกล่าวอ้างที่ว่านี้คือเราไม่มีระบบปรัชญาหรือศาสนาเป็นของเราเอง ศาสนาที่เรานับถือเป็นศาสนาประจำชาติอยู่เวลานี้ก็มาจากอินเดีย ปรัชญาตะวันออกที่เราศึกษากันในมหาวิทยาลัยเวลานี้ก็คือปรัชญาอินเดียและจีน เราไม่มีอะไรเป็นของเราเองเลย

เรื่องที่กล่าวมาข้างต้นสำหรับผมไม่ใช่เรื่องที่น่าตกใจหรือน้อยใจ ในทางมานุษยวิทยาและสังคมวิทยามีมนุษย์ไม่กี่เผ่าพันธุ์ในโลกที่ให้กำเนิดศาสนาและปรัชญา ประเทศไทยก็เหมือนกับประเทศส่วนใหญ่ในโลกที่บังเอิญว่าเผ่าพันธุ์มนุษย์ในประเทศเหล่านี้มีลักษณะไม่ชอบที่จะคิดและตั้งคำถามต่อสิ่งต่าง ๆ มีมนุษย์เพียงไม่กี่เผ่าพันธุ์ที่เป็นต้นกำเนิดของศาสนาและปรัชญา และการที่มนุษย์เหล่านี้สามารถทำเช่นนั้นได้ก็เกี่ยวเนื่องไปถึงสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์และสภาพแวดล้อมที่ซับซ้อนอื่น ๆ อีกมากมาย ถ้าเราเชื่อว่าสภาพแวดล้อมคือปัจจัยสำคัญของการเกิดขึ้นแห่งศาสนาและปรัชญา เราก็คงไม่โทษบรรพบุรุษของเราที่ไม่ได้สรรค์สร้างสิ่งเหล่านี้ไว้ให้เรา เพราะท่านอยู่ในสภาพแวดล้อมคนละอย่างกับบรรพบุรุษชาวอินเดียและจีน ถ้าท่านไปเกิดในถิ่นที่กล่าวมาแล้วนั้น ท่านก็คงให้กำเนิดระบบความคิดที่ลึกซึ้งได้เช่นเดียวกัน

เพราะเหตุที่สังคมไทยไม่ได้ให้กำเนิดระบบความคิดที่ถึงขั้นจะเป็นปรัชญาหรือศาสนา แต่สังคมมีความจำเป็นตามธรรมชาติที่จะต้องมีระบบปรัชญาหรือศาสนา สังคมไทยจึงต้องรับเอาแนวคิดที่มาจากต่างชาติสำหรับชดเชยความขาดแคลนที่ว่านั้น แนวคิดจากอินเดียดูจะเป็นแหล่งใหญ่ของวัฒนธรรมไทยในอดีตตราบถึงวันนี้ รองลงมาก็คือจีน ในส่วนของอินเดีย ประเทศไทยเคยเป็นสนามการต่อสู้ระหว่างพุทธศาสนากับศาสนาพราหมณ์ แม้เมื่อพุทธศาสนามีชัยค่อนข้างเด็ดขาดแล้ว ภายในกระบวนการพุทธศาสนาก็ยังเกิดการต่อสู้แข่งขันระหว่างฝ่ายมหายานกับเถรวาท ปัจจุบันเถรวาทกลายเป็นฝ่ายที่ผูกขาดความถูกต้องในเรื่องของหลักธรรม แนวคิดใดที่คลาดเคลื่อนไปจากแนวคิดที่ถือเสมือนเป็นหลักนี้จะถูกขจัดหรือพยายามขจัดดังเช่นกรณีสันติอโศกเป็นต้น

เคยมีปัญญาชนไทยจำนวนหนึ่งแสดงความคิดเป็นเชิงห่วงใยว่า สังคมไทยถูกครอบงำด้วยพุทธศาสนามานาน ภายในสังคมที่แนวคิดใดแนวคิดหนึ่งเป็นผู้ผูกขาดความถูกต้องเช่นนี้เราย่อมหวังไม่ได้หรือหวังยากว่าจะมีแนวคิดใหม่ ๆ ที่หลากหลายเกิดขึ้น กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ที่คนไทยไม่สามารถสร้างปรัชญาไทยขึ้นมาได้ก็เพราะคนไทยถูกครอบงำด้วยแนวคิดในพุทธศาสนาซึ่งเป็นของนำเข้าจากนอกนั่นเอง ข้อสังเกตดังกล่าวนี้เป็นเรื่องที่เราต้องไตร่ตรองให้รอบคอบและลึกซึ้ง

ในความคิดของผม ข้อสังเกตข้างต้นอาจพิจารณาได้เป็นสองแง่ ***ในแง่หนึ่ง****การที่พุทธศาสนาเป็นศาสนาหลักที่ชาวไทยยึดถืออาจส่งผลให้คนไทยไม่คิดที่จะแสวงหาปัญญาจากแหล่งอื่น จริง แม้จะมีคนไทยบางคนที่มีอุปนิสัยเป็นนักคิด มีศักยภาพที่จะเป็นนักปรัชญาหรือผู้ก่อตั้งศาสนาขึ้นมาเองได้ แต่เพราะอิทธิพลของพุทธศาสนา คนเหล่านี้จึงไม่สามารถแสดงความสามารถที่ซ่อนเร้นอยู่นั้นออกมาได้ ท่านพุทธทาสก็ดี ท่านพระเทพเวทีก็ดี หรือแม้แต่อาจารย์พร รัตนสุวรรณก็ดี ท่านเหล่านี้หากไปเกิดในประเทศอื่นที่ไม่ได้นับถือพุทธศาสนาอย่างเถรวาท ท่านอาจจะเป็นนักปรัชญาคนสำคัญของโลกก็ได้ แต่เพราะท่านเหล่านี้เกิดมาในสังคมไทยที่เชื่อมั่นในพุทธศาสนา ท่านจึงเป็นได้เพียงนักคิดในกรอบของพุทธศาสนาเท่านั้น ไม่อาจเป็นอย่างอื่นที่ยิ่งไปกว่านี้ และนี่ก็คือเหตุผลที่ว่าทำไมเราจึงขาดแคลนนักปรัชญาไทยกันเหลือเกิน*

ในแง่ที่สอง*การที่พุทธศาสนาแบบเถรวาทได้กลายมาเป็นศาสนาหลักของไทยไม่จำเป็นต้องส่งผลให้เกิดความชะงักงันทางความคิดดังที่กล่าวมาข้างต้นเสมอไป กรณีนี้เราสามารถดูได้จากประวัติศาสตร์ตะวันตกในยุคกลาง ในยุคนั้นศาสนาคริสต์คือผู้ผูกขาดความคิดเกี่ยวกับจักรวาลทั้งหมดการผูกขาดนั้นรุนแรงกว่าที่ปรากฏในบ้านเราเวลานี้อย่างไม่อาจเทียบกันได้ แต่ทุกคนที่เรียนปรัชญาตะวันตกย่อมทราบดีว่า การผูกขาดที่รุนแรงจากศาสนาคริสต์ใน*

—

ยุคกลางนั่นเองที่กลายเป็นปัจจัยแง่ลบที่ส่งผลให้เกิดระบบปรัชญาที่หลากหลายในเวลาต่อมา ระบบความคิดที่ทยอยกันเกิดในยุคถัดมานี้มีทั้งส่วนที่ประกาศตัวเป็นปฏิปักษ์ต่อคริสต์ศาสนาอย่างเอาเป็นเอาตาย แต่ก็มีบางส่วนที่พยายามปรับหรือหาทางอธิบายความคิดในคริสต์ศาสนาให้ดูสมเหตุสมผลและเป็นสากลมากขึ้น

อันที่จริง ท่าทีที่พุทธศาสนาแสดงออกในสังคมไทยเวลานี้จะเรียกว่าเป็นการผูกขาดก็คงไม่ถูกนัก หัวใจของพุทธศาสนาคือความใจกว้าง และอาจจะเป็นเพราะท่าทีดังกล่าวนี้ก็ได้ที่ทำให้คนไทยไม่คิดที่จะสร้างระบบปรัชญาขึ้นมาใหม่เพื่อแข่งขันกับพุทธศาสนาเพราะมองไม่เห็นความจำเป็นและไม่คิดว่าจะสามารถสร้างของใหม่ขึ้นมาได้ดีเท่าของเก่าที่มีอยู่แล้วแม้ของเก่านี้จะเป็นของนำเข้าจากนอกก็ตาม

ผมเคยบวชเรียนเป็นเวลาสิบเอ็ดปีเต็ม ระหว่างที่บวชอยู่นี้ก็มีโอกาสได้ศึกษาหลักธรรมในพุทธศาสนาเท่าที่เงื่อนไขเอื้ออำนวย เมื่อลาสิกขาไปแล้วและได้ศึกษาต่อในระดับปริญญาโทและเอกในมหาวิทยาลัยทางโลก ก็เลือกทำวิทยานิพนธ์เจาะลึกลงไปในพุทธปรัชญาตลอด ผมเคยนั่งคิดอยู่คนเดียวในบางวันว่า ชีวิตที่เสียเวลาไปกับการร่ำเรียนพุทธศาสนานี้ดำเนินไปถูกทางหรือไม่ ตัวเราถูกครอบงำด้วยพุทธศาสนาใช่ไหม คำถามเหล่านี้ผมตอบตัวเองไม่ได้ แต่สิ่งหนึ่งที่ผมพอจะยืนยันได้ก็คือ ผมรู้สึกว่าตนเองโชคดีที่ได้บวชและเรียนพุทธศาสนา และการได้เข้ามาอยู่ในแวดวงพุทธศาสนานี่เองที่ทำให้ผมมองเห็นแง่มุมใหม่ ๆ ที่จะเปิดทางไปสู่การสรรค์สร้างภูมิปัญญาไทยซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไป

พุทธศาสนาแบบเถรวาทในบ้านเรามีคัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นหลักทั้งในแง่ความคิดและการปฏิบัติ โดยรูปแบบ พระไตรปิฎกก็หาใช่อะไร หากแต่คือหนังสือจำนวนหนึ่งที่บรรจุประวัติศาสตร์ช่วงหนึ่งของอินเดียเอาไว้ นอกจากนั้นก็บรรจุแนวคิดและหลักการปฏิบัติที่คนอินเดียคนหนึ่งคือพระพุทธเจ้าเชื่อว่าเป็นหนทางที่จะนำมนุษย์ไปสู่ความสิ้นทุกข์ ถ้าพิจารณาจากรูปแบบดูเหมือนว่าพระไตรปิฎกจะไม่มีความสำคัญใดๆ ต่อสังคมไทย เพราะเป็นเอกสารที่ไม่เกี่ยวข้องอย่างสิ้นเชิงกับสังคมไทย แต่พระไตรปิฎกไม่ใช่รูปแบบภายนอกที่กล่าวมาแล้วนั้น พระไตรปิฎกมีความหมายลึกซึ้งยิ่งไปกว่านั้น ผมขอเรียกสิ่งนี้ว่าสาระของพระไตรปิฎก รูปแบบของพระไตรปิฎกเป็นเรื่องเฉพาะที่เกี่ยวเนื่องกับชนชาติหนึ่งคืออินเดียแต่สาระของพระไตรปิฎกเป็นของสากล เพราะสาระที่เป็นสากลนี่เอง คนจีนจึงสามารถประยุกต์พุทธศาสนาแบบอินเดียให้กลายเป็นแบบจีน คนญี่ปุ่นทำให้เป็นแบบญี่ปุ่น เกาหลี เวียดนาม พม่า ลังกา ก็เป็นแบบของตน ที่พุทธศาสนาในไทยมีลักษณะเป็นไทยจนเราไม่รู้สึกว่าพุทธศาสนาเป็นของนำเข้าจากนอกอีกต่อไปแล้วนี้ก็เพราะพระไตรปิฎกมีสาระที่เป็นสากลอันอาจปรับประยุกต์ให้เป็นไทยได้นั่นเอง

—

ผมเคยได้ยินคนอินเดียบางคนที่มาดูงานพุทธศาสนาในบ้านเราแสดงความประหลาดใจที่เห็นคนไทยเคารพศรัทธาพระพุทธองค์อย่างสูงดังที่ปรากฏแล้วนั้น ที่เขาประหลาดใจก็เพราะเขาคิดว่าพระพุทธเจ้าก็คือคนอินเดียคนหนึ่งเท่านั้น เขานึกไม่ออกว่าคนไทยทั่วทั้งประเทศหันมาเคารพศรัทธาคนอินเดียคนหนึ่งอย่างพร้อมเพรียงกันด้วยเหตุผลอะไร คนอินเดียคนนี้มองเห็นพระไตรปิฎกในแง่รูปแบบเท่านั้น แต่มองไม่เห็นสาระของพระไตรปิฎก เขาไม่รู้ว่าสาระนี้เป็นของสากล สาระนี้ทำให้ภาวะของพระพุทธเจ้าเป็นสากลด้วย พระพุทธเจ้าไม่ใช่คนอินเดียอีกต่อไปแล้ว พระพุทธเจ้าไม่มีเชื้อชาติ รูปแบบของพระพุทธเจ้าเท่านั้นที่มีเชื้อชาติสังกัด

ผมถือว่าคนในโลกนี้มีอยู่สองประเภท ประเภทหนึ่งคือคนที่ชอบคิดเรื่องใหม่ ๆ อีกประเภทหนึ่งคือพวกที่ชอบคิดต่อในเรื่องที่มีคนถางทางไว้ก่อนแล้ว ผมให้ความสำคัญกับคนสองประเภทนี้เท่ากัน และผมก็เชื่อด้วยว่าการสรรค์สร้างภูมิปัญญาไม่จำเป็นต้องริเริ่มขึ้นใหม่ทั้งหมด การสรรค์สร้างน่าจะมีความหมายรวมมาถึงการคิดต่อในเรื่องที่มีผู้คิดมาก่อนแล้วให้ลึกซึ้งและหลากหลายลงไปอีกด้วย

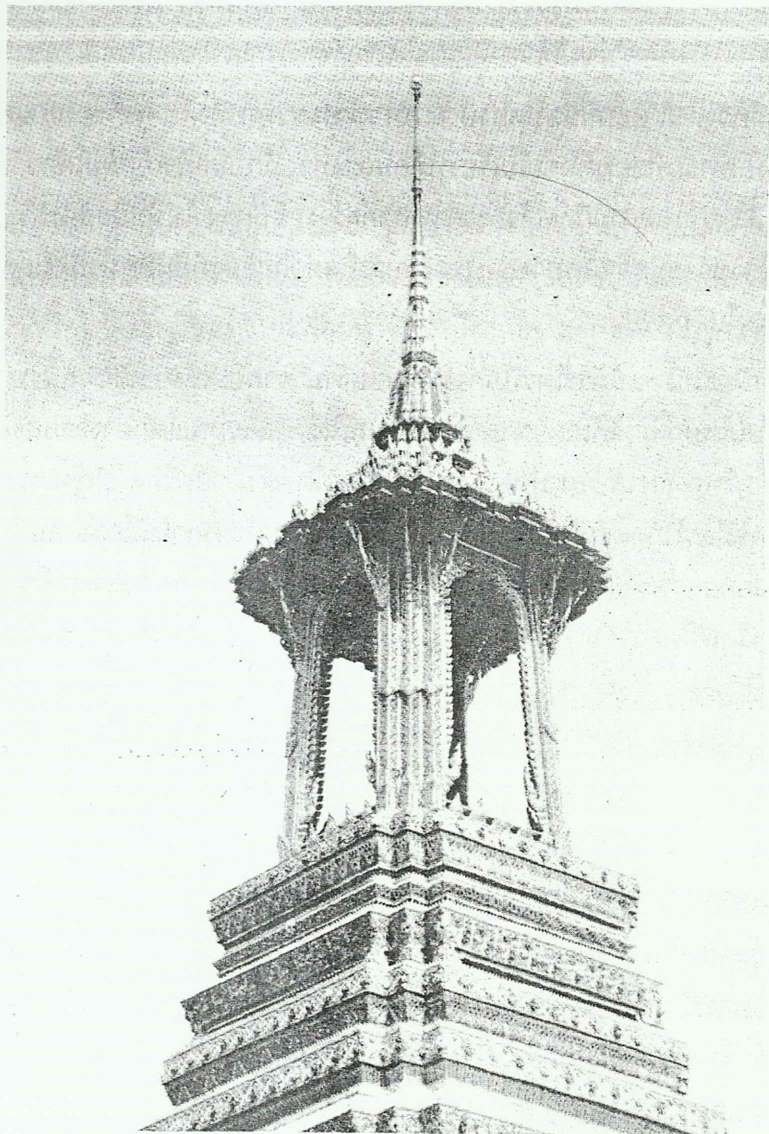
ด้วยนิยามนี้ แม้พระไตรปิฎกจะมีรากเหง้ามาจากอินเดีย แต่เราก็สามารถสร้างสรรค์ภูมิปัญญาแบบไทย ๆ ให้เกิดจากพระไตรปิฎกนี้ได้ สังคมไทยแตกต่างจากสังคมอินเดียสมัยพุทธกาล การนำพุทธศาสนามาเป็นแม่แบบในการมองสังคมไทยหรือแก้ปัญหาที่เกิดในสังคมไทยเราต้องอ่านพระไตรปิฎกแบบไทย อ่านแบบไทยก็คือว่าอ่านด้วยความรู้สึกของคนที่อยู่ในสังคมไทยและพยายามย่อยสาระที่ปรากฏในพระไตรปิฎกออกมาเป็นความคิดแบบไทยเพื่อแก้ปัญหาสังคมแบบไทย ๆ หรือสร้างสรรค์แง่คิดใหม่ ๆ แบบไทยที่ไม่ปรากฏในสังคมพุทธประเทศอื่นที่มีลักษณะต่างจากเราเป็นต้น

ประเทศกรีกเคยให้กำเนิดปรัชญาที่ลึกซึ้งแก่โลกตะวันตก ปัจจุบันคนกรีกไม่มีใครเป็นนักคิดอีกแล้ว แนวคิดแบบกรีกถูกย่อยให้เป็นแบบต่าง ๆ เผยแพร่อยู่ในนานาประเทศ เช่นเดียวกันพุทธศาสนาไม่มีในอินเดียอีกแล้ว พุทธศาสนาได้ถูกย่อยให้ซึมซับในสายเลือดของชนชาติต่าง ๆ ในเอเชีย ผมเชื่อว่าคนไทยหลายคนในปัจจุบันสามารถสร้างสรรค์ระบบสติปัญญาแบบไทย ๆ ขึ้นมาได้อย่างดงามแม้จะมีตราประทับว่าคิดในกรอบของพุทธศาสนาก็ตาม ***ท่านพุทธทาส ท่านพระเทพเวที ส.ศิวรักษ์ อาจารย์ประเวศ วะสี*** และแม้แต่ท่าน***โพธิรักษ์*** เองก็ตาม คือบุคคลที่ผมกำลังกล่าวถึงนี้

ผมยินดีที่ได้เห็นพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาฯ สำเร็จออกมาสู่มือของนักศึกษาผู้ใฝ่ใจในธรรม งานชำระพระไตรปิฎและจัดพิมพ์เป็นงานที่หนักและเหนื่อยอย่างยิ่ง ผมซึ่งเป็นคนนอกย่อมรู้สึกยกย่องคณะที่ทำงานอย่างจริงใจ หวังว่าผลงานนี้จะเป็นหนทางเปิดไปสู่

—

การสรรค์สร้างระบบสติปัญญาแบบไทยที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป ในส่วนตัวผมออกจะดีใจกว่าใครอื่น เพราะมหาจุฬาฯ คือสถาบันที่มีคุณูปการมหาศาลแก่ผม เมื่อสถาบันที่ตัวเองเคารพรักทำงานใหญ่อย่างนี้สำเร็จลงย่อมรู้สึกปลาบปลื้มเป็นธรรมดา และแน่นอนทุกครั้งที่ผมเปิดพระไตรปิฎกอ่าน ผมจะรำลึกถึงทุกท่านที่มีส่วนในการผลักดันให้งานนี้ลุล่วงลง

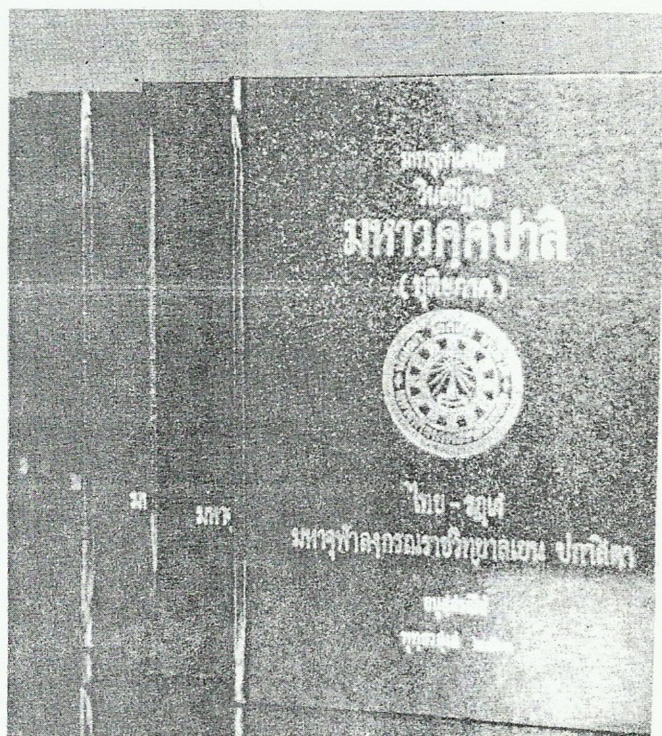
ภาคผนวก

หนังสือพิมพ์คุณภาพ เพื่อคุณภาพของประเทศ

มติชน

วันพฤหัสบดีที่ 13 สิงหาคม พ.ศ. 2535 ปีที่ 15 ฉบับที่ 5269 ราคา 5 บาท

การศึกษา ● หน้า 17

สมโภชพระไตรปิฎก-

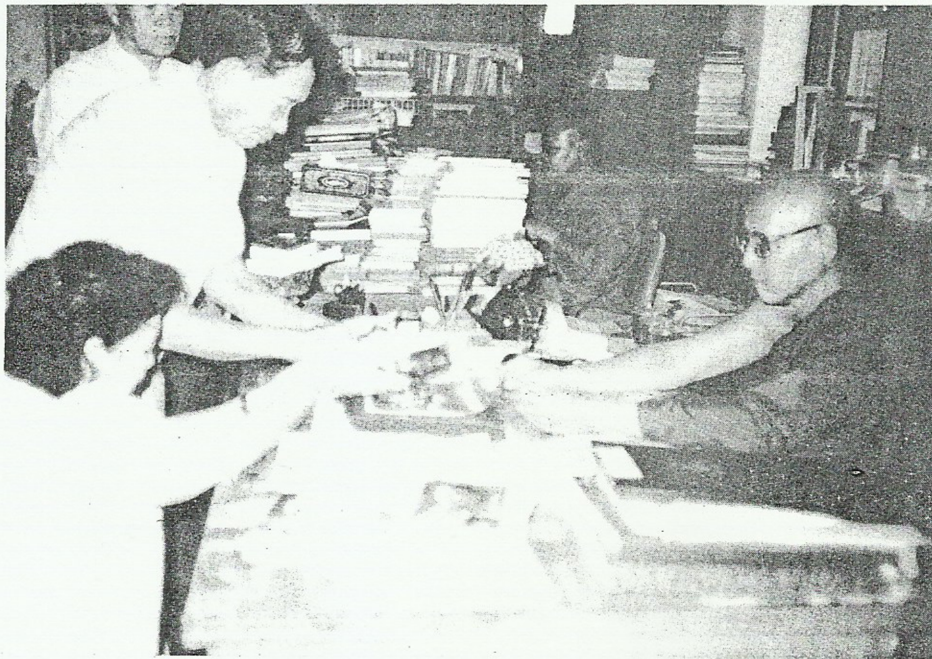
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้ดำเนินการตรวจชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี ตามโครงการอนุสรณ์ 25 พุทธศตวรรษ เริ่มตั้งแต่ปี 2500 ขณะนี้เสร็จสิ้นแล้ว และจะมีการประกอบพิธีสมโภชขึ้นในระหว่างวันที่ 12-20 กันยายนนี้ พร้อมจะทำพิธีมอบถวายพระไตรปิฎกแด่เจ้าคณะจังหวัดทั้ง 73 จังหวัด มอบให้มหาวิทยาลัยต่าง ๆ และสถานทูตของประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งจำเป็นต้องใช้ปัจจัยเป็นจำนวนมาก จึงขอเชิญชวนพุทธศาสนิกชนร่วมกันบริจาคทรัพย์สร้างพระไตรปิฎก ชุดละ 5,000 บาท หรือจะบริจาคตามศรัทธาก็ได้ ติดต่อได้ที่สำนักงานอธิการบดีมหาจุฬาฯ วัดมหาธาตุฯ ท่าพระจันทร์ กทม.10200 โทร. 221-4859

มาตุภูมิ

มาตุภูมิรายสัปดาห์ หนังสือพิมพ์รายสัปดาห์สำหรับครอบครัว
ปีที่ 13 ฉบับที่ 2736/82 ประจำวันที่ 14-20 สิงหาคม พ.ศ.2535

เชิญชวนบริจาคทรัพย์สร้างพระไตรปิฎก

เนื่องในสัปดาห์สมโภชพระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงเจริญ-พระชนมพรรษา 5 รอบ ในวันที่ 12-20 กันยายนนี้ **ขอเชิญชวนผู้มีจิตศรัทธา ร่วมบริจาคทรัพย์สร้างพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ชุดละ 5,000 บาท** เพื่อมอบถวายแด่เจ้าคณะจังหวัดทั่วประเทศ มหาวิทยาลัยต่าง ๆ และสถานทูตของประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา หรือจะบริจาคตามศรัทธาได้ที่ *มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ 10200 โทรศัพท์ 221-4859,222-2835 ธนาณัติสั่งจ่ายไปรษณีย์หน้าพระลาน* ในนามอธิการบดีมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

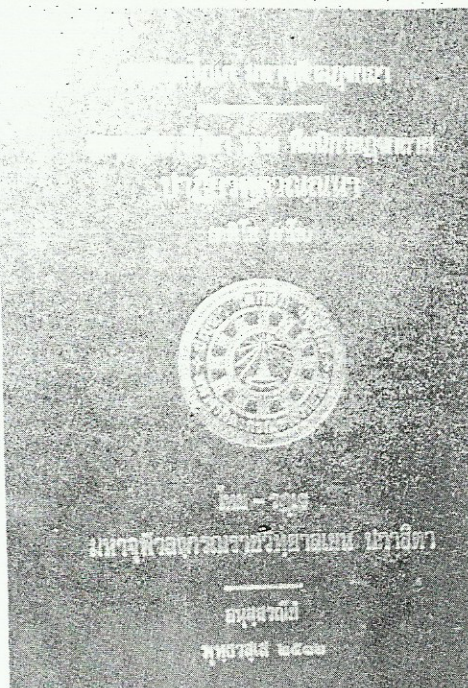

บ้านเมือง

ปีที่ 21 ฉบับที่ 10804 วันเสาร์ที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2535

สมโภชพระไตรปิฎก

มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัยได้ดำเนินการตรวจชำระ และจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีตั้งแต่ พ.ศ.2500 เป็นต้นมาจนแล้วเสร็จในปีนี้ พระไตรปิฎกดังกล่าวจะมอบถวายแด่เจ้าคณะจังหวัดทั้งฝ่ายมหานิกายและธรรมยุต รวมทั้งสถานทูตประเทศที่นับถือศาสนาพุทธในพิธีสมโภช ซึ่งกำหนดขึ้นระหว่าง 12-20 กันยายน ศกนี้ จึงขอเชิญพุทธศาสนิกชนร่วมบริจาคทรัพย์สร้างพระไตรปิฎก ชุดละ 6,000 บาท หรือบริจาคตามศรัทธา ที่สำนักงานอธิการบดีมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัยและสำนักธรรมวิจัย วัดมหาธาตุท่าพระจันทร์ กทม. 10200 โทร. 221-4859,222-2835

ความเป็นมาของพระไตรปิฎก

ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระองค์ไม่ทรงแต่งตั้งพระภิกษุรูปใดเป็นศาสดาปกครองคณะสงฆ์สืบต่อจากพระองค์นอกจากประทานแนวทางไว้ว่า **"โดยที่เราล่วงลับไป ธรรมวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วจักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย"**

ชาวพุทธจึงถือเอาพระธรรมวินัยเป็นเสมือนตัวแทนพระศาสดา แต่เนื่องจากพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าแสดงไว้สมัยยังทรงพระชนม์ชีพอยู่นั้นไม่ได้รับการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร จึงเป็นไปได้ที่พระธรรมวินัยบางส่วนจะสูญหายไปภายหลังการปรินิพพานของพระพุทธเจ้าถ้าไม่มีมาตรการเก็บรักษาที่ดี

มาตรการในการเก็บรัษาพระธรรมวินัยเรียกว่า **การสังคายนา** หมายถึงการประชุมสงฆ์จัดระเบียบหมวดหมู่พระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้จนสรุปเป็นมติที่ประชุมว่าพระพุทธเจ้าสอนไว้อย่างนี้แล้วก็มีการท่องจำถ่ายทอดสืบต่อ ๆ กันมา

การสังคายนาพระธรรมวินัยมีขึ้นหลายครั้งและการนับครั้งของการสังคายนาก็แตกต่างกันไปในแต่ละประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา การสังคายนาที่ทุกฝ่ายยอมรับตรงกันได้แก่การสังคายนา 3 ครั้งแรกในประเทศอินเดีย

การสังคายนาครั้งที่หนึ่งจัดขึ้นใกล้กรุงราชคฤห์ภายหลังที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วได้ 3 เดือน มีพระอรหันต์ประชุมกัน 500 องค์ **พระมหากัสสปะเถระ** เป็นประธานและเป็นผู้สอบถาม **พระอุบาลี** ตอบข้อซักถามเกี่ยวกับวินัย พระอานนท์ตอบข้อซักถามเกี่ยวกับธรรม คำตอบของพระอานนท์เริ่มต้นด้วยประโยคว่า "เอวัมเม สุตัง" แปลว่า "ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้"

ในการสังคายนาครั้งที่หนึ่งและครั้งที่สองซึ่งจัดขึ้นในพ.ศ.100 ยังไม่มีการแบ่งพระธรรมวินัยเป็นพระไตรปิฎกอย่างชัดเจน การจัดประเภทพระธรรมวินัยเป็นรูปพระไตรปิฎกมีขึ้นในการสังคายนาครั้งที่ 3 ในพ.ศ.235 จัดขึ้น *ณ กรุงปาฏลีบุตร ประเทศอินเดีย*

ไตรปิฎกแปลว่า **สามคัมภีร์** หมายความว่า พระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าแสดงไว้นั้นแบ่งออกเป็น 3 ปิฎกหรือคัมภีร์นั้นคือ **วินัยปิฎก** ว่าด้วยศีลหรือวินัยของภิกษุภิกษุณี **สุตตันตปิฎก** ว่าด้วยพระธรรมเทศนาทั่วไป มีตัวอย่างหรือเรื่องราวประกอบ **อภิธรรมปิฎก** ว่าด้วยหลักธรรมล้วน ๆ เน้นหนักในเรื่องจิตวิทยาและอภิปรัชญา

ในสมัยนั้นยังไม่มีการจารึกพระไตรปิฎกเป็นลายลักษณ์อักษร การเก็บบันทึกพระไตรปิฎกต้องอาศัยความจำเป็นเครื่องมือสำคัญ อาจารย์ท่องจำพระไตรปิฎกแล้วบอกปากเปล่าแก่ศิษย์ซึ่งจะต้องรับภาระท่องจำกันต่อ ๆ ไป และเมื่อท่องจำได้ก็มาสวดซักซ้อมพร้อมกัน ทำให้เกิดประเพณีสวดมนต์ การท่องจำและการบอกเล่าต่อ ๆ กันมาเช่นนี้เรียกว่าการศึกษาระบบ **มุขปาฐะ** หมายถึงการเรียนโดยอาศัยคำบอกเล่าจากปากของอาจารย์ [๒]

พระไตรปิฎกถูกเก็บรักษาและถ่ายทอดต่อ ๆ กันมาด้วยระบบการศึกษาแบบมุขปาฐะนี้จนกระทั่งได้รับการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษรลงในใบลานในการสังคายนาครั้งที่ 4 ซึ่งจัดขึ้นที่ **ประเทศลังกา** ใน พ.ศ.450

ภาษาที่บันทึกคำสอนของพระพุทธเจ้าเรียกว่าภาษาบาลี บาลีแปลว่า **"ภาษาที่รักษาพระพุทธพจน์"** สันนิษฐานว่าบาลีเป็นภาษาที่ใช้พูดกันในแคว้นมคธในครั้งพุทธกาล เมื่อมีการจารึกพระไตรปิฎกลงในใบลานเป็นครั้งแรกท่านใช้อักษรสิงหลเขียนภาษาบาลีของพระไตรปิฎก ประเทศอื่น ๆ ก็ได้จารึกภาษาบาลีลงในใบลานโดยใช้อักษรของประเทศนั้น ในปัจจุบันเมื่อการพิมพ์หนังสือเจริญขึ้น พระไตรปิฎกถูกจัดพิมพ์เป็นรูปเล่มหนังสือทำให้มีพระไตรปิฎกฉบับอักษรต่าง ๆ คือ ฉบับอักษรสิงหลของลังกา ฉบับอักษรเทวนาครีของอินเดีย ฉบับอักษรของขอม ฉบับอักษรพม่า ฉบับอักษรไทย และฉบับอักษรโรมันของสมาคมบาลีปกรณ์ที่อังกฤษ

เมื่อพระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ได้รับการเผยแพร่ในประเทศไทยตั้งแต่สมัย **พ่อขุนรามคำแหงมหาราชแห่งกรุงสุโขทัย** พระไตรปิฎกสมัยนั้นยังไม่ถูกจารึกเป็นอักษรไทย ดังปรากฏในหนังสือ **สังคีติยวงศ์** ว่า การสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎกมีขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทยในพ.ศ.2020 **พระเจ้าติโลกราชแห่งเชียง-**

ใหม่ อาราธนาพระสงฆ์หลายร้อยรูปให้ช่วยชำระอักษรพระไตรปิฎกในใบลาน ณ วัดโพธารามใช้เวลา 1 ปีจึงเสร็จการสังคายนา อักษรที่ใช้ในการจารึกพระไตรปิฎกในครั้งนั้นคงเป็นอักษรไทยลานนา

การสังคายนาครั้งที่ 2 ในประเทศไทยมีขึ้นใน พ.ศ.2331 **พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช** ทรงอาราธนาพระสงฆ์ให้ชำระพระไตรปิฎกซึ่งกระจัดกระจายสูญหายภายหลังกรุงศรีอยุธยาถูกพม่าเผาทำลาย การสังคายนาครั้งนี้จัดทำ ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ อักษรที่ใช้จารึกพระไตรปิฎกในครั้งนั้นเป็นอักษรขอม

ต่อมาในระหว่าง พ.ศ.2431-2436 **พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5** ทรงให้คัดลอกพระไตรปิฎกอักษรขอมในใบลานออกมาเป็นตัวอักษรไทย แล้วชำระแก้ไขและพิมพ์ขึ้นเป็นเล่มหนังสือได้ 39 เล่ม *นับเป็นครั้งแรกในประเทศไทยที่ได้มีการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกเป็นรูปเล่มหนังสือด้วยอักษรไทย*

ในระหว่างพ.ศ.2468-2473 **พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7** ทรงให้ชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกเป็นเล่มหนังสือได้ 45 เล่ม เรียกว่า พระไตรปิฎกฉบับ **สยามรัฐ** พิมพ์ที่มหามกุฎราชวิทยาลัย

ต่อมาในรัชกาล **พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8** คณะสงฆ์ได้แปลพระไตรปิฎกภาษาบาลีเป็นภาษาไทยและได้จัดพิมพ์เป็นการฉลองยี่สิบห้าพุทธศตวรรษในพ.ศ.2500

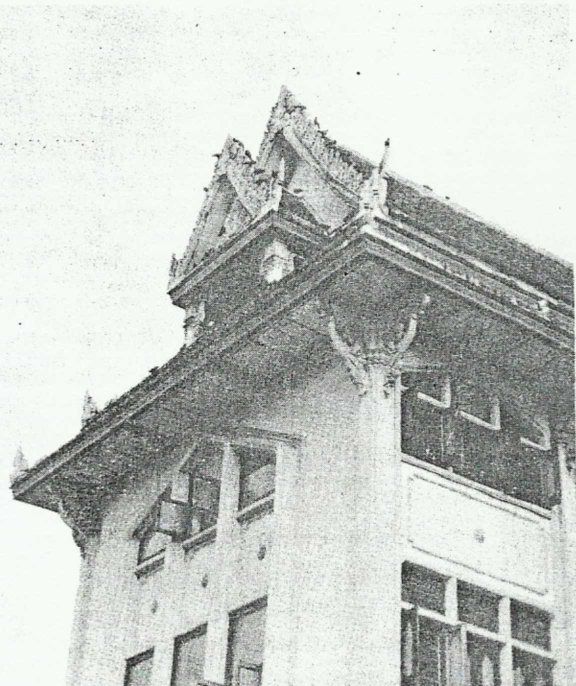
เชิญชวน
บริจาคทรัพย์
สร้างพระไตรปิฎก

เนื่องในสัปดาห์สมโภชพระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติ **สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงเจริญพระชนมายุ 5 รอบ** ในวันที่ 12-20 กันยายน ศกนี้ ขอเชิญชวนผู้มีจิตศรัทธาร่วมบริจาคทรัพย์**สร้างพระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย** ชุดละ 5,000 บาท

เพื่อมอบถวายแด่เจ้าคณะจังหวัดทั่วประเทศ มหาวิทยาลัยต่าง ๆ และสถานทูตของประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา หรือจะบริจาคตามศรัทธาได้ที่ **มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ 10200 โทรศัพท์ 221-4859, 222-2835 ธนาณัติสั่งจ่ายไปรษณีย์หน้าพระลาน ในนามอธิการบดีมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย** อนึ่ง ท่านที่บริจาค 100 บาทขึ้นไปจะได้เหรียญทองแดงชุบทอง ร.5 บริจาค 1,000 บาทขึ้นไปจะได้รับเหรียญเงิน ร.5 บริจาคตั้งแต่ 10,000 บาทขึ้นไป จะได้ล็อกเก็ตทองคำ ร.5 บริจาคตั้งแต่ 30,000 บาทขึ้นไปจะได้รับล็อกเก็ตทองคำ ร.5 ชนิดพิเศษ

วันที่ 21-27 สิงหาคม พ.ศ.2535 **มาตุภูมิรายสัปดาห์**

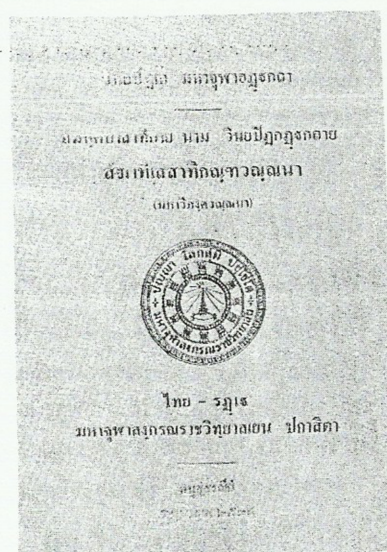
นิคฺคณฺเห นิคฺคหารหํ ปคฺคณฺเห ปคฺคหารหํ

สยามรัฐ

วันเสาร์ที่ ๒๙ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๓๕ ขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีวอก

ข้างวัด/ประสก

พิธีสมโภชพระไตรปิฎกและอรรถกถา ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ทุกศาสนาย่อมต้องมีคัมภีร์สำคัญด้วยกันทั้งนั้น เช่น ศาสนาอิสลามมีคัมภีร์อัล-กุรอ่าน ศาสนาคริสต์มีคัมภีร์ไบเบิล พระพุทธศาสนาก็เช่นกัน คัมภีร์สำคัญเรียกว่า "พระไตรปิฎก" และหนังสืออธิบายความพระไตรปิฎก เรียกว่า "อรรถ-กถา"

พระไตรปิฎก คือ คัมภีร์บันทึกคำสอนของพระพุทธเจ้ามีอยู่ 3 ส่วน คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก พระอภิธัมมปิฎก

พระวินัยปิฎก เป็นคัมภีร์บันทึกข้อห้ามและข้ออนุญาตที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แก่พระสาวกทั้งหลาย มี 8 เล่ม

พระสุตตันตปิฎกเป็นคัมภีร์บันทึก เรื่องราวการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า ตามสถานที่ต่าง ๆ ในโอกาสต่าง ๆ แก่บุคคลต่าง ๆ มี 25 เล่ม

พระอภิธัมมปิฎก เป็นคัมภีร์บันทึกหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ลึกซึ้ง ซึ่งว่าด้วย จิต เจตสิก รูป นิพพาน มี 12 เล่ม

ส่วนคัมภีร์อรรถกถา คือ หนังสือที่พระนักวิชาการได้แต่งขึ้นอธิบายขยายความพระไตรปิฎกให้ง่ายขึ้นสำหรับนักศึกษารุ่นหลัง ๆ มีทั้งหมด 50 เล่ม

ในเมืองไทยมีพระไตรปิฎกบาลีอยู่ 2 ฉบับ คือ ฉบับสยามรัฐ ซึ่งตีพิมพ์เป็นรูปเล่มสมบูรณ์ในสมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ.2470) โดยโรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นผู้จัดพิมพ์ อีกฉบับหนึ่ง คือ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คือฉบับที่กำลังจะกล่าวถึงอยู่นี้

พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาฯ คือพระไตรปิฎกที่มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับผิดชอบในการตรวจชำระมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2500 โดยในครั้งนั้น พระพิมลธรรม (อาจ อาสภเถระ...ต่อมาได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้ครองสมณศักดิ์ที่สมเด็จพระพุฒาจารย์) วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ในฐานะองค์สภานายกมหาจุฬาฯ ได้ดำริให้มีการตรวจชำระ ด้วยวัตถุประสงค์ 3 ประการคือ.-

1. เพื่อเป็นอุปกรณ์ให้พระสงฆ์ศึกษาวิชาพุทธศาสนาชั้นสูงตามพระราชปรารภของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว องค์พระผู้สถาปนามหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งนี้

2. เพื่อสร้างพระไตรปิฎกฉบับใหม่ขึ้นเสริมพระไตรปิฎกฉบับเก่าคือ ฉบับสยามรัฐซึ่งจำนวนพิมพ์เหลือน้อยลง

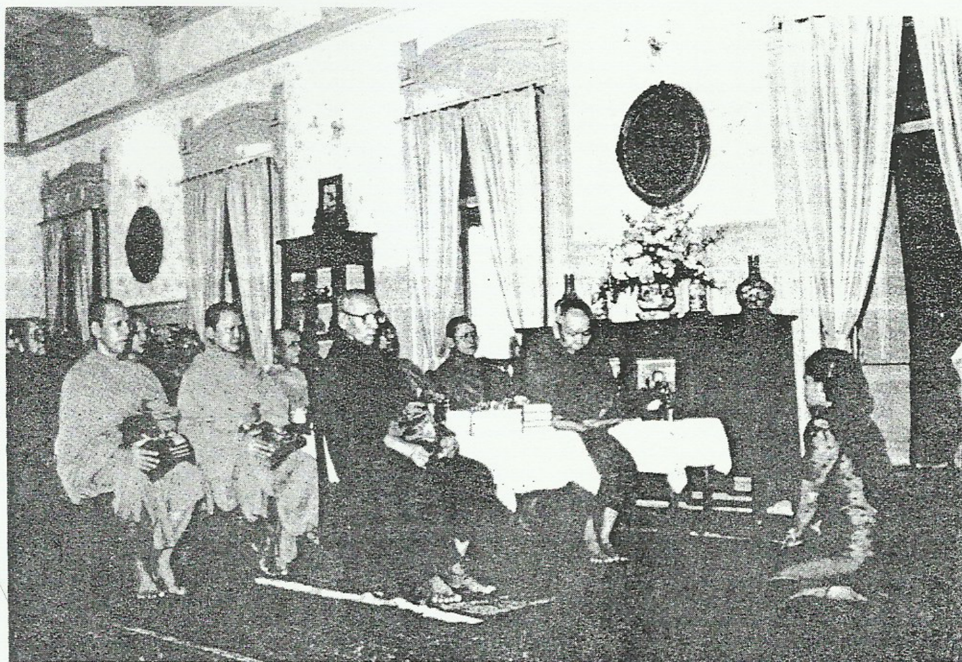
3. เพื่อร่วมเป็นพุทธบูชาในงานเฉลิมฉลองมหามงคลสมัยที่พระพุทธศาสนายั่งยืนสืบมาได้ถึง 25 พุทธศตวรรษ คือ 2500 ปี นับแต่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ซึ่งรัฐบาลได้จัดขึ้นให้เป็นงานของชาติ

พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาฯ ได้มีการชำระและตีพิมพ์เป็นเล่มมาอย่างต่อเนื่องจนมาแล้วเสร็จสมบูรณ์ครบ 45 เล่ม ในปี พ.ศ.2535 โดยทุนเริ่มแรกนั้นเป็นทุนพระราชทานจำนวน 210,000 บาท ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถและสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เมื่อทรงทราบแล้วทรงมีพระราชศรัทธาบริจาคพระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์อุปถัมภ์พระองค์ละ 70,000 บาท และต่อมาได้มีพุทธศาสนิกชนร่วมกันบริจาคด้วยอย่างต่อเนื่องจนเป็นผลให้การชำระและตีพิมพ์แล้วเสร็จสมบูรณ์ในช่วงเวลาอันเหมาะสม

ส่วนคัมภีร์อรรถกถาก็เช่นกัน อาจารย์พรรัตน์สุวรรณ อาจารย์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ขอรับเป็นผู้ดำเนินการจัดตั้งคณะกรรมการตรวจชำระและตีพิมพ์จนแล้วเสร็จทั้ง 50 เล่ม ในเวลาเดียวกัน

โดยเหตุที่ในปี 2535 นี้เป็นปีมหามงคลสมัยที่สำคัญยิ่งของชาวไทย เนื่องจากสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงเจริญพระชนมพรรษา 5 รอบ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยรู้สึกสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณที่พระราชทานอุปถัมภ์ในเบื้องต้น จึงได้จัดให้มีพิธีสมโภชขึ้น บริเวณลานอโศก หน้าอาคารเรียนมหาจุฬาฯ วัดมหาธาตุฯ ท่าพระจันทร์ เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลตั้งแต่วันที่ 12 กันยายน 2535 ถึงวันที่ 20 กันยายน 2535 รวมเวลา 9 วัน

ในพิธีนี้ **พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี** เสด็จพระราชดำเนินทรงเป็นองค์ประธานประกอบพิธีเปิดงานและเปิดนิทรรศการเรื่อง "พระไตรปิฎก" ในวันที่ 12 กันยายน 2535 เวลา 14.00 น. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจึงมีความ **ยินดีขอเชิญพุทธศาสนิกชนทุกท่าน**

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้สมเด็จพระเทพ-รัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จออกรับคณะผู้บริหาร**มหาจุฬาลงกรณ-ราชวิทยาลัย** เพื่อทูลเกล้าฯถวายพระไตรปิฎกและอรรถกถา**ฉบับมหาจุฬาลงกรณราช-วิทยาลัย** ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน เมื่อ วันที่ 13 มีนาคม 2535

เฝ้าฯรับเสด็จฯและร่วมงานสำคัญครั้งนี้โดยทั่วกัน

และหากท่านประสงค์จะเป็นเจ้าภาพสร้างพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาฯ ถวายวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศก็ขอเชิญติดต่อได้ที่ กองวิชาการ มหาจุฬา-ลงกรณราชวิทยาลัย วัดมหาธาตุ ท่าพระจันทร์ กทม.10200 โทร. 225-8872 โทรสาร 221-4859

บรรจบ บรรณรุจิ

แนะนำผู้เขียน

พระเมธีรัตนดิลก

(พระมหาจรรยา ชินวํโส : วาสนาพิตรานนท์)

การศึกษา :

ป.ธ.๙, พ.ม., พธ.บ., M.A., Ph.D. (พุทธศาสนา)

ตำแหน่งหน้าที่ปัจจุบัน

ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดอรุณราชวราราม

รองอธิการบดี ฝ่ายกิจการต่างประเทศ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

งานเขียน

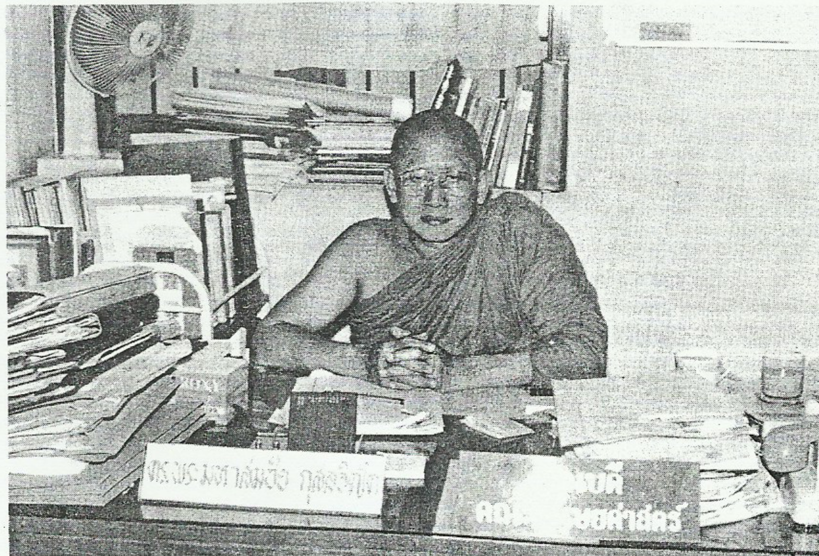
๑. วิทยานิพนธ์ M.Phil. เรื่อง ***A critical Study of the Concept of Paññā in Buddhism***

๒. วิทยานิพนธ์ ปริญญาเอกเรื่อง ***A Critical Study of the jinakālamāli***

๓. บทความเรื่อง **ลัทธิเดียรถีย์ร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้า** ลงพิมพ์ในมหาจุฬาวิชาการ ปรัชญาบุรพทิศ **พ.**ศ. ๒๕๓๒

๔. บทความเรื่อง **สุวรรณภูมิ : *ดินแดนที่ยังเถียงกันไม่จบ*** ลงพิมพ์ในหนังสือ สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต พ.ศ. ๒๕๓๔ ฯลฯ

—

ดร.พระมหาสมชัย กุสลจิตฺโต
(สมชัย พรหมสุวรรณ์)

การศึกษา :

ป.ธ.๙, พธ.บ., Dip. in Sanskrit, M.A., Ph.D. (ศาสนา-ปรัชญา)

ตำแหน่งหน้าที่ปัจจุบัน

- ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดจันทารามวรวิหาร
- ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ
- คณบดีคณะมนุษยศาสตร์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์

ผลงานทางวิชาการ

- งานเขียน ทำวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกเรื่อง **A Buddhist Concept of Mind**
- งานแปล เขียนบทความลงประจำในนิตยสารพุทธจักร เสียงธรรม ศิลปวัฒนธรรม
- ฯลฯ

เกี่ยวกับส่วนงานในมหาจุฬาฯ

- ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ คณบดีคณะมนุษยศาสตร์
- หัวหน้ากองบรรณาธิการนิตยสารพุทธจักร
- ประธานคณะกรรมการฝ่ายสูจิบัตรและหนังสืออนุสรณ์

—

พระเมธีธรรมาภรณ์
(ประยูร ธมฺมจิตฺโต : มีฤกษ์)

การศึกษา :

ป.ธ. ๙ (ขณะเป็นสามเณร), พ.ม., พธ.บ. (เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง), M.A. (สาขาศาสนา-ปรัชญา) และ Ph.D. (สาขาศาสนาและปรัชญา) จากมหาวิทยาลัยเดลี อินเดีย

ตำแหน่งหน้าที่ปัจจุบัน

ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาส กรุงเทพมหานคร
รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ, คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์

ผลงานทางวิชาการ

Selflessness in Satre's Existentialism and Early Buddhism (1988),
พุทธวิธีสร้างสันติภาพ (๒๕๓๒)
Buddhist Approach to Peace (1989)
ธรรมะเพื่อชีวิตใหม่, เปรียบเทียบแนวคิดพุทธทาสกับซาร์ต (๒๕๒๕)
พระพุทธประวัติ (๒๕๓๑), พุทธวิธีสร้างสันติภาพ (๒๕๓๒)
พุทธปรัชญาเถรวาท (๒๕๓๒) และชุดปรัชญาตะวันตก ปรัชญากรีกโบราณ ตอนที่ ๑-๒ (๒๕๓๒) ฯลฯ

—

ทรงวิทย์ แก้วศรี

การศึกษา :

ป.ธ.๗, พ.ม., พธ.บ., B. Lib. Sc., M.Lib. Sc.

ศิษย์เก่าสำนักวัดใหม่กรงทอง ศรีมหาโพธิ ปราจีนบุรี

สำนักวัดเบญจมบพิตร, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยพาราณสี ประเทศอินเดีย, มหาวิทยาลัยเปรูยา และมหาวิทยาลัยโรม ประเทศอิตาลี

ตำแหน่งหน้าที่ในปัจจุบัน

เป็นอาจารย์และที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ในมหาวิทยาลัยหลายแห่ง เป็นประธานคณะกรรมการจัดทำและจัดพิมพ์หนังสือหอสมุดแห่งชาติ, บรรณาธิการข่าวสารหอสมุดแห่งชาติ, บรรณาธิการ ISDS-SEA BULLETIN

เป็นบรรณาธิการจัดพิมพ์หนังสือต่าง ๆ มามากกว่า ๓๐๐ เรื่อง

ดำรงตำแหน่งหัวหน้าศูนย์ข้อมูลวารสารระหว่างชาติแห่งภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ผลงานทางวิชาการ

งานเขียน มีผลงานพิมพ์มากกว่า ๕๐๐ เรื่อง อาทิ ประวัติศาสตร์สังคมไทย, ดนตรีไทย พระพุทธศาสนาในนานาประเทศ, พจนานุกรมพุทธศาสนาจีน-สันสกฤต-ไทย, วันนี้ในอดีต, พระบรมราโชวาท, ทศพิธราชธรรม, คัมภีร์พระพุทธศาสนา, ประวัติบุคคลสำคัญ ฯลฯ

เป็นกรรมการและเลขาธิการสมาคมศิษย์เก่า มจร. มาหลายสมัย, เป็นกำลังสำคัญในการจัดตั้งมูลนิธิศิษย์เก่า มจร. มูลนิธิศาสตราจารย์ เสฐียร พันธรังษี

แสวง อุดมศรี

การศึกษา:

ป.ธ. ๖, พ.ม., พธ.บ., M.A. (Pol.)

ตำแหน่งหน้าที่ในปัจจุบัน

อาจารย์ประจำคณะสังคมศาสตร์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์

ผลงานทางวิชาการ

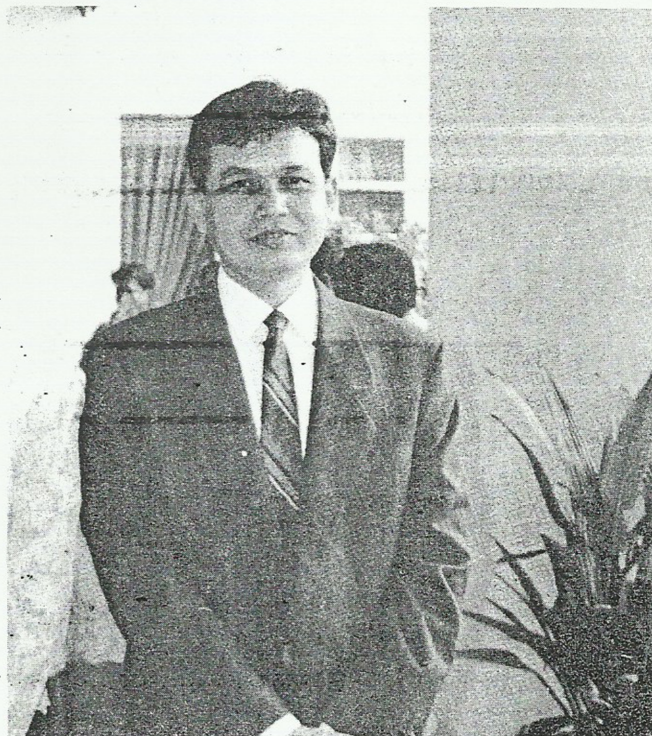
๑. ศึกสมเด็จ

๒. สมณศักดิ์' ๓๐

๓. การปกครองคณะสงฆ์ไทย

๔. บทความทางวิชาการและศาสนา ตีพิมพ์ประจำในนิตยสาร "พุทธจักร" มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์

๕. กรรมการสมาคมศิษย์เก่ามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฯลฯ

สมภาร พรมทา

เป็นศิษย์เก่าสำนักเรียนวัดมหาธาตุ ป.ธ. ๘ สำเร็จเป็นพุทธศาสตรบัณฑิตสาขาครุศาสตร์ จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อ พ .ศ. ๒๕๒๔ เคยเป็นนักหนังสือพิมพ์และนักเขียนอยู่ระยะหนึ่งก่อนจะลาออกไปเรียนต่อ สำเร็จปริญญาโทและเอกทางปรัชญา จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๑ และ ๒๕๓๔ ตามลำดับ ปัจจุบันเป็นอาจารย์พิเศษในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และประกอบอาชีพเป็นนักเขียน นักแปลส่วนตัว มีผลงานทั้งที่เป็นวิชาการ และไม่ใช่วิชาการเกี่ยวศาสนา ปรัชญา และวรรณกรรม ประมาณ ๓๐ เล่ม

คณะผู้จัดทำ

ที่ปรึกษา

พระสุเมธาธิบดี
พระอมรเมธาจารย์

ประธานคณะกรรมการฝ่ายสูจิบัตรและหนังสืออนุสรณ์
พระมหาสมชัย กุสลจิตฺโต

รองประธานฯ พระมหาเจิม สุวโจ
พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์

กรรมการ

พระมหาณรงค์ศักดิ์ จิตฺตญาโณ	พระมหาสมพงษ์ ธีรเสฏฺโจ
พระมหาทองคำ จิตเปโม	พระมหาสุพล สิริเมธี
พระมหาประพันธ์ ปภสฺสโร	พระมหาโฆสิต โฆสิโต
พระมหาชัยวัฒน์ วรสิริ	พระประจวบ จนฺทาโภ
พระเชษฐ์ วุฑฺฒิสาโร	สามเณรประวิทย์ ผลาหาญ
สามเณรวุฒิพงษ์ ฟุ้งสวรรค์	นายทรงวิทย์ แก้วศรี
นายแสวง อุดมศรี	นายดน ชาติเมธี
นายประสิทธิ์ จันรัตนา	ร.ท.บรรจบ บรรณรุจิ
นายสมศักดิ์ ปาละสุวรรณ	นายธีรยุทธ พึ่งเทียร
นายศักดิ์ ประสานดี	นายนพพร โชคไพรศรี
นายปฐมพงษ์ ทินบรรเจิดฤทธิ์	นายสุพิชชา ชูวงษ์
นายพิทธิพงศ์ วงศ์สุริยา	นายสุรสิทธิ์ ไทยรัตน์

กรรมการและเลขานุการ พระมหาสมชัย สิริวฑฺฒโน
กรรมการและผู้ช่วยเลขาฯ พระมหากมล ถาวโร

ศิลปกรรม

พระมหาเจิม สุวโจ
นายพิทธิพงศ์ วงศ์สุริยา